

HERNIEUWING
TUDSCHRIFT
VOOR ONDERWIS
EN OPVOEDING

juf zei, dat de das
aan het uitsterven was

juf,
lees
nog eens
iets
voor

de cultuur
in het lezen

Vernieuwing, Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding

wordt uitgegeven door de Stichting Vernieuwing te Amsterdam. Het blad verschijnt in samenwerking met het Samenwerkingsverband van Organisaties voor Onderwijsvernieuwing. 'Vernieuwing, Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding' is de voortzetting van het APS-blad 'Onderwijs & Opvoeding' en het wvoblad 'Vernieuwing van Opvoeding, Onderwijs en Maatschappij', die in augustus 1987 fuseerden. Het blad verschijnt elke maand, behalve in juli en augustus.

Het Samenwerkingsverband van Organisaties voor onderwijsvernieuwing wordt gevormd door de volgende organisaties: de Bond van Vrije Scholen, de Freinet Beweging Nederland, de Ivo-vereniging, de Middenschoolvereniging, de Nederlandse Daltonvereniging, de Nederlandse Jenaplanvereniging, de Nederlandse Montessorivereniging, en de Werkgemeenschap voor Vernieuwing van Opvoeding, Onderwijs en Maatschappij.
Secretariaat: de Del 21, 3958, EH Amerongen.

merse (Vereniging Overleggroep Mondiale Vorming in het Onderwijs), Sybren Miedema (wijsgerig pedagoog), Trudy Moerkamp (Stichting Centrum voor Onderwijsonderzoek), Jeanette Noordijk (Stichting Studiecentrum ten dienste van de Volwasseneducatie), Sibe Soutendijk (onderwijsbegeleiding), Peter van Stapela (Werkgroep Internationale Contacten), Wout van Steenis (pedagogische opleiding voor basisonderwijs), Annc-Ruth Wertheim (Stichting Ontwikkeling Projectonderwijs), Anton van de Wissel (onderwijspsycholoog).

Abonnementen

Een particulier abonnement kost per jaar f50,-; een abonnement voor een instelling f65,-; een abonnement voor mensen met een minimuminkomen f35,-. Abonnementen lopen van 1 januari tot 31 december. Indien niet voor 1 november een schriftelijke opzegging is ontvangen wordt het abonnement automatisch verlengd. De betaling geschiedt na ontvangst van een acceptgirokaart. Stichting Vernieuwing, postbus 3977, 1001 AT Amsterdam, tel. 020-258989.

Copyright

©Het copyright ligt bij de Stichting Vernieuwing. Overname van artikelen of illustraties op welke manier dan ook zonder schriftelijke toestemming van de Stichting Vernieuwing is verboden.

Losse verkoop

Vernieuwing Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding is te koop in de betere boekhandel. Losse nummers zijn te bestellen bij Stichting Vernieuwing, postbus 3977, 1001 AT Amsterdam, tel. 020-258989.

Advertenties

De advertentie-acquisitie wordt verzorgd door Grafische Bedrijven Bosch & Keuning, postbus 1, 3740 AA Baarn, mev. J. de Troye, tel. 02154-82341.

Productie

Jan Mars (eindredactie), Herrie van Borsum (vormgeving), Zetterij Wil van Dam (zetwerk), Grafische Bedrijven Bosch & Keuning, Baarn (opmaak, druk en bindwerk).

Bijdragen

Eenieder wordt uitgenodigd bijdragen te leveren voor *Vernieuwing, Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding*. Het redactiesecretariaat geeft gaarne nadere informatie aan potentiële auteurs. Aldaar zijn ook de richtlijnen voor auteurs verkrijgbaar, alsmede kopijpapier.

Vernieuwing, Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding

Jaargang 48, nummer 8, oktober 1989

juf,
lees
nog eens
iets
voor

de cultuur
in het lezen

Lezen geeft toegang tot onverwachte andere werelden, die je vanuit je eigen 'verborgen plaats' op je eigen manier kunt verkennen. Zo kom je in aanraking met allerlei verrassende en opmerkelijke opvattingen, ervaringen en manieren van denken en doen. Je betreedt de cultuur in het lezen, van een schrijver, van een taalgebied, van een samenleving. Door te lezen kun je verder kijken dan je neus lang is.

Kinderen moeten leren hoe de cultuur 'werkt'. Een van de mogelijke manieren om dat te leren is door te lezen, maar dat moeten die kinderen dan natuurlijk wel doen. Lezen is in hoge mate sociaal bepaald, en lang niet alle kinderen maken thuis kennis met boeken. Ook in dit opzicht zijn de middenklassen in het voordeel. Daarom is het buitengewoon belangrijk dat in de school lezen, voorlezen en vertellen een gewichtige plaats krijgen. Zo kan de school meewerken aan het vereffenen van cultuurverschillen. Bovendien stimuleert lezen het denkvermogen, vergroot het de woordenschat en de taalvaardigheid, maakt het kortom kinderen weerbaar.

En doordat kinderen lezen en voorgelezen worden, dus in aanraking komen met de cultuur, verandert die. Cultuuroverdraagt is cultuurverandering.

Dit nummer van *Vernieuwing* verschijnt bij de opening van de Kinderboekenweek 1989, waarvan het thema is 'Verder kijken dan je neus lang is'. Het biedt een staalkaart van ideeën en ervaringen met betrekking tot de cultuur in het lezen, op school en 'gewoon' thuis. Zodat de lezer verder kan kijken dan zijn neus lang is, en de kinderen niet vergeefs bedelen: 'Juf, lees nog eens iets voor'.

Redactie

Karel Baerwaldt, Onno Bosma, Nathan Deen, Catherine van de Graaf, Herman Jacobs, Maviye Karaman, Nino Krug, Jan Mars, Saskia van Oenen, John Peters (voorzitter), Fré Riemersma, Paul Steehouder, Jan ten Thije en Loes de Vries.

Redactiesecretariaat

Boy Soekarman (hureamedewerker), Jan Mars (eindredacteur) en Jan ten Thije (redactiesecretaris).
Postadres: Postbus 3977, 1001 AT Amsterdam. Bezoekadres: Horengracht 49, Amsterdam, Telefoon: 020-258989.

Medewerkenden

Jan Brands (onderwijs socioloog), Marie-Madeleine Claassen (alfabetisering), Lida Dijkema (Werkgemeenschap voor Vernieuwing van Opvoeding, Onderwijs en Maatschappij (wvo)), Fred Goffree (Stichting voor de Leerplanontwikkeling), Eric le Gras (maatschappijleraar), Herman Hartkamp (Stichting Landelijke Werkgroep Economieonderwijs), Peter van den Hoven (Docentenopleiding Dramatische Vorming), Frea Janssen-Vos (Algemeen Pedagogisch Studiecentrum (APS)), Sjoerd Karsten (onderwijskundige), Gerard Lam-

Van de wonderdokter en de dood over volksspronkjes

Peter van den Hoven
Aan de hand van één sprookje, dat in verschillende varianten bestaat, wordt duidelijk gemaakt hoe volksverhalen onder invloed van maatschappelijke omstandigheden veranderen – en dus veranderd kunnen worden.
pagina 3

Jeugdliteratuur en de extensivering op de PABO de funeste gevolgen van modularisering

Tonny Voorma
De opleidingen voor het basisonderwijs hebben de belangrijke taak toekomstige leerkrachten voor te bereiden op hun mogelijkheden in het proces van cultuuroverdracht.
pagina 9

Fictie als feit de didactische opvattingen over jeugdliteratuur van J. Vos

Tom Baudoin en Hattie Overmeijer
Recensie van de studie *Jeugdliteratuur, didactiek en methodiek*, waarin Jacques Vos strakke doelstellingen voor literatuuronderwijs bepleit. De schrijvers vragen zich af hoe dat kan samengaan met het stimuleren van plezier in lezen.
pagina 12

'O rijkdom van het onvoltooide' literaire vorming voor kleuters

Piet Mooren
De 'bagage' aan versjes, spelletjes en woorden die kinderen meebrengen naar school, verschilt per kind heel veel. De school kan en moet werken aan het uitbreiden van die bagage, bijvoorbeeld door kleuters in aanraking te brengen

PETER VAN DEN HOVEN

Van de wonderdokter en de dood

over volkssprookjes

Boekmanstichting-Bibliotheek
Herengracht 415 - 1017 BP Amsterdam
Tel. 243739

met literatuur die speciaal voor hen is,
pagina 14

**De bemoeienissen van juffrouw Pae-
dagogiek**
proefschrift van Anne de Vries over
kinderliteratuur

Peter van den Hoven
Recensie van de dissertatie *Wat heten
goede kinderboeken?*, waarin Anne de
Vries zijn beeld geeft van honderd jaar
visies op wat goede kinderboeken ge-
noemd worden.
pagina 19

Informatie over jeugdliteratuur
Griffelwinnaars, Vlaggen en Wimpels,
Gouden en Zilveren Penselen, recent
verschenen jeugdliteratuur, besprekingen
en signalen.
pagina 20

**De verborgen plaats van kinderlitera-
tuur**
lezen en taalverwerving in interculti-
reel perspectief
Lucienne Kleisen
Verslag van de lezingen in het thema
*Kinderliteratuur, tweede-taalverwerving
en intercultureel onderwijs* van de con-
ferentie over jeugdliteratuur op 21 juni
1989 in Tilburg.
pagina 26

Info
Personalities van de auteurs, de agenda,
nieuwe boeken, lesmateriaal en nog veel
meer om verder te kijken dan je neus
lang is.
pagina 30

*Het idee voor dit nummer was van
Peter van den Hoven, die ook bijdroeg
aan de totstandkoming ervan.*

*De tekening op de voorpagina is van
Wim Hofman.*

Peter van den Hoven, oud-redacteur en medewerker van *Vernieuwing*, schreef een boek over jeugdliteratuur in de jaren tachtig. In *Wat je bedenkt ben je zelf*, dat binnenkort verschijnt, probeert hij de grote lijnen van de jeugdliteratuur van de afgelopen tien jaar te ontdekken aan de hand van verschillendsoortige profielen: van één enkel boek (*Zwart op wit* van Akky van der Veer), van het oeuvre van vier auteurs (Imme Dros, Peter van Gestel, Christine Nöstlinger en Cynthia Voigt), van enkele genres (fantasy/science-fiction en volkssprookjes) en van meer geografisch bepaalde literatuur (Antilliaanse en Russische jeugdliteratuur).

Wat de diverse essays vooral laten zien is – zeer globaal samengevat – de ontwikkeling van de verhouding tussen realisme en fantasie in de moderne jeugdliteratuur, en – daarmee gepaard gaande – de emancipatie van de relatie tussen vorm en inhoud. Anders gezegd: na de vooral pedagogische ‘volwassenwording’ in de jaren zeventig, kan men nu een literaire emancipatie constateren, die de nog vaak gehanteerde cesuur tussen jeugdboeken en literatuur voor volwassenen op zijn minst sterk relativeert.

Een van de artikelen uit de bundel heet *Van de wonderdokter en de dood* en gaat over de adaptaties (aanpassingen) van volkssprookjes, die de laatste jaren, zeker ook binnen het onderwijs, maar evenzeer op het toneel, in films en boeken en op tv, een hernieuwde belangstelling ondergaan. Omdat de vooral historische en literaire achtergrondinformatie bij het gebruik van volksverhalen nogal eens wordt verwaarloosd, publiceren we hierbij dit artikel, weliswaar in sterk verkorte vorm.

Over een eeuwenlange strijd op leven en dood.

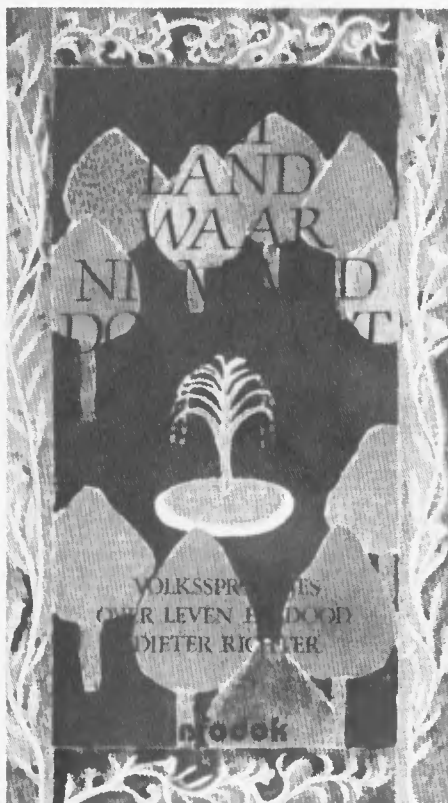
‘Er was eens een arme man, die had al twaalf kinderen en toen het dertiende geboren werd, wist hij niet meer wat te doen en liep in zijn ellende het bos in. Daar kwam hij Onze Lieve Heer tegen, die zei: “Ik heb medelijden met je, arme man, ik zal je kind ten doop houden en ervoor zorgen en het zal gelukkig zijn op aarde.” De man antwoordde: “Ik wil je niet

als peetvader, jij geeft aan de rijken en laat de armen honger lijden.” En hij liet hem staan en ging verder. Kort daarop kwam hij de Dood tegen en die zei ook tegen hem: “Ik wil peetvader voor je zijn en je kind ten doop houden; als het mij als vriend heeft, kan er niets mis mee lopen, ik zal er een arts van maken.” De man zei: “Daar ben ik tevreden

‘“Plaats het oude stukje op een nieuwe kaars zodat het meteen doorbrandt, als het oude op is”, smeekte de arts. De Dood deed alsof hij zijn wens wilde vervullen. Hij haalde een nieuwe lange kaars, maar omdat hij zich wilde wreken, deed hij bij het verwisselen met opzet onhandig en het stompje kaars viel om en doofde uit. Terstond zonk de arts ter aarde, hij was nu zelf in de handen van de Dood gevallen.’

De dood als peet, zoals afgedrukt in Grimms *Sprookjes voor kind en gezin* en in ons land het meest bekend, is dus slechts een van de vele versies die er bestaan. Er is, zoals het bovenstaande aantoont, niet eens sprake van één Grimmse versie.

Voor een andere parallel van hetzelfde volksverhaal maken we gebruik van *Het land waar niemand doodgaat*⁶, een bundeling sprookjes over leven en dood, bezorgd door Dieter Richter, hoogleraar literatuurwetenschap in Bremen, specialist op het gebied van sprookjesliteratuur en in ons land bekend door het samen met Johannes Merkel geschreven *Vertel geen sprookjes over sprookjes*, een historisch-sociologische verhandeling over het volkssprookje.

Verantwoording

Wat *Het land waar niemand doodgaat* zo bijzonder maakt is niet alleen de diversiteit aan sprookjes die uit alle windstreken – Zweden, Italië, Mexico, Vlaanderen, Rusland, Duitsland, China – bijeengebracht zijn, maar vooral de zorgvuldige bezorging

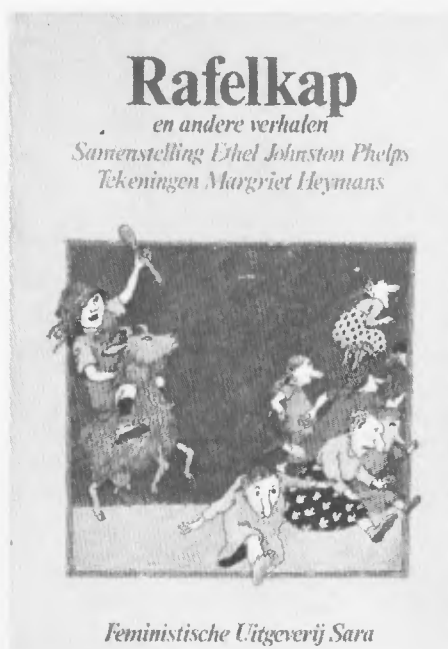
van Dieter Richter. Elk opgenomen verhaal wordt in een notenapparaat van historisch en literair commentaar voorzien, waarbij sailante details worden onderstreept, parallellen met andere verhalen aandacht krijgen, motieven en thema's van een verklaring worden voorzien en de geïnteresseerde lezer – zonder dat hij met vaktechnisch jargon wordt lastig gevallen – via een kleine literaturopgave verder wordt geholpen. Daarnaast geeft Richter in een nawoord een algemeen overzicht waarin hij de verhalen over leven en dood naar inhoud en vorm situeert, ingaat op bepaalde aspecten daarbij en een verantwoording van zijn keuze geeft. Daaruit wordt duidelijk dat hij vooral de toevoeging per sprookje erg belangrijk vindt en dat gedaan heeft 'als contrast met de massa's populaire sprookjesuitgaven, waarin de historische bijzonderheid van de afzonderlijke teksten zo goed als helemaal verdwijnt'.

Daarmee wijst Richter op een actueel verschijnsel dat in de jeugdboekenwereld veelvuldig voorkomt: het puur opportunistische beleid van uitgeverijen dat handig reageert op de hernieuwde belangstelling voor fantasieverhalen en oude sprookjes met uitgaven die de toets der kritiek niet of nauwelijks kunnen doorstaan. Dergelijke verzamelingen en/of bewerkingen worden samengesteld en op de markt 'gegooid' op een wijze die doet denken aan het kook- en plantenboekverschijnsel: zonder enige verantwoording of commentaar worden er links en rechts, uit bestaande binnen- en buitenlandse anthologieën verhalen 'gestolen' en van een nieuwe titel en omslag voorzien. En ziedaar: weer een 'nieuwe' bundel sprookjes.

Nu gaat het er niet om dat elke sprookjesbundeling een specialistisch-wetenschappelijk verantwoorde uitgave behoort te zijn – dat is het andere uiterste. Waar voor gepleit kan en mocht worden zijn boeken die voor jong en oud al of niet thematisch geordende volksverhalen bieden uit de rijke schat die de eeuwen ons hebben achtergelaten, en *tevens*, bijvoorbeeld in een voor wie dat wil apart te raadplegen aanhangsel, inzicht geven in zowel de keuze en werkwijze van de bezorger/bewerker als in de sociaal-historische en literaire achtergrond van de verschillende opgenomen verhalen.

Helaas gebeurt dat maar zelden. Hierbij speelt ongetwijfeld een rol de opvatting dat volkssprookjes tot de jeugdliteratuur behoren, wat volstrakte onzin is, en *dus* geen achtergrondinformatie verdragen, waar onder andere tegen pleit dat vrijwel alle bundelingen, als alle goede literatuur, voor iedereen interessant zijn en ook als zodanig worden gepresenteerd. Maar zeker zo belangrijk is in dit verband de incompetentie en onzorgvuldigheid van bezorger/bewerker en uitgever.

Dat het opnieuw vertellen van oude sprookjes ook anders kan bewijst de bundel *Rafelkap*

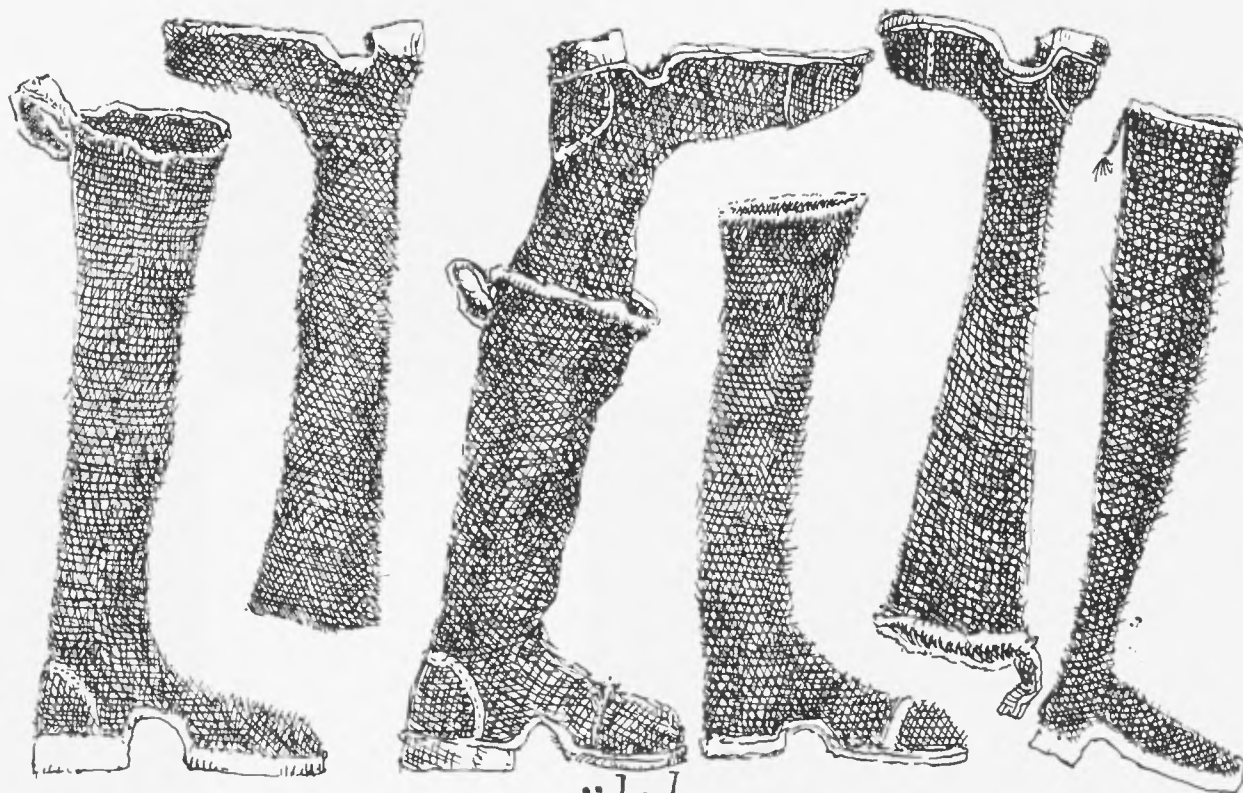

*en andere verhalen*⁷ van samensteller Ethel Johnston Phelps, waarin vijftientig traditionele volksverhalen uit de hele wereld staan, die gemeen hebben dat wijze en doortastende meisjes en vrouwen de hoofdrol spelen.

Aller verhalen zijn naverteld – het merendeel door de samensteller – waarover ze in een inleiding verantwoording aflegt. Daar zegt ze onder andere dat ze zich aan de stijl van de bronnen heeft gehouden en de taal, met inbegrip van oude en verouderde woorden, zoveel mogelijk gehandhaafd heeft, omdat het bij het lezen van de sprookjes juist gaat om de herbeleving van wat zich in vroeger tijden heeft afgespeeld.

Phelps, een Amerikaanse die gespecialiseerd is in de middeleeuwse literatuur, benadrukt dat er niet één authentieke versie van een volksverhaal bestaat maar dat er vele varianten en bronnen bestaan die gebaseerd zijn op het feit dat oude sprookjes steeds opnieuw werden doorverteld door steeds weer nieuwe vertellers die, op basis van plaatselijke omstandigheden, hun eigen 'herschrijving' gaven door het benadrukken van bepaalde details, het leggen van specifieke accenten of het contamineren van verschillende versies. Na elk verhaal geeft Phelps kort aan op welke versie zij zich heeft gebaseerd, terwijl in een nawoord ingegaan wordt op de thematische overeenkomsten en verschillen tussen verschillende soorten sprookjes, waarbij ze zich vooral richt op menselijke relaties in vroegere gemeenschappen en de wijze waarop die in de verhalen zichthaar worden.

Van bijzonder belang in dit boek is de opmerking die Phelps wijdt aan de manier waarop in de negentiende eeuw mondeling overgeleverde verhalen werden verzameld en vastgelegd. Hoewel veel oudere vrouwen belang-

zeven mjlslaarzen

tekening: Wim Hofman

rijke bronnen zijn geweest voor folkloristen en andere verzamelaars – zoals Dorothea Viehmann dat was voor de gebroeders Grimm – zijn er aanwijzingen dat, uit angst belachelijk gevonden te worden door de veelal mannelijke verzamelaars die bovendien uit een andere sociale klasse afkomstig waren, er sprake is geweest van vormen van zelfcensuur. 'Veel vrouwen', aldus Phelps, 'gaven natuurlijk wel gehoor aan het verzoek van de verzamelaars. Maar uit de terughoudendheid van sommigen valt op zijn minst op te maken dat ze dachten dat de verhalen die ze uiteindelijk wel vertelden, sociaal aanvaardbaar waren en dat de verzamelaar er tevreden mee zou zijn. Als we dit bedenken, zou het heel goed kunnen dat, ondanks het feit dat vrouwen en mannen van het platteland eeuwenlang in gelijke mate volksverhalen bewaarden en doorvertelden, er veel minder van de verhalen die vrouwen kenden werden verzameld, opgetekend en gepubliceerd. Dat we maar zo zelden heldinnen tegenkomen in de volksverhalen waarover we nu beslissen, kan daarvan een gevolg zijn.'

Rafelkap en andere verhalen is niet alleen door de bijeengebrachte oude vertellingen zelf, maar zeker ook door de toegevoegde achtergrondgegevens een voor kinderen en volwassenen belangwekkende bundel van een vertelster die zorgvuldig, liefdevol en met kennis van zaken recht doet aan de actuele waarde van het eeuwenoude anonieme volksverhaal.

Meestervertellers

Ook andere dan schriftelijke media – radio, film en vooral televisie, waarmee de meeste kinderen geconfronteerd worden voordat zij kunnen lezen – reproduceren de herontdekking van het traditionele volksverhaal. Zo vond er in 1983, in De Meervaart in Amsterdam, een Sprookjesfilm Symposium plaats met lezingen, beschouwingen en analyses over de achtergronden en filmische adaptaties van bekende volkssprookjes, en natuurlijk waren daar veel voorbeelden te zien, van gedateerde Disney-bewerkingen tot recente interpretaties.

Een van de daar getoonde films was *Der gevatter Tod*, in 1980 voor de DDR-televisie gemaakt door regisseur Wolfgang Hübner, waarover Eric Hulsens opmerkte: 'De verfilming plaatst het sprookje in een precies historisch kader, kennelijk het Duitsland van de eerste helft van de zestiende eeuw. De decors, de costumering en de muziek en ook het archaïserende Duits van de dialogen, scheppen een indruk van grote historische authenticiteit, die sterk contrasteert met de fantastische, pseudo-historische inkleding van heel wat sprookjesfilms. Dat de virulente maatschappijkritiek van de opening van het verhaal in deze verfilming ongetroefd wordt weergegeven, ligt voor de hand. Het thema van de klassentegenstelling wordt in de film overigens nog versterkt door de verwijzing naar een weversopstand die met geweld is neergeslagen en de angst van het stadspatriarchaat

voor oproer. Een zeer zinvolle expansie van het toch vrij korte sprookje werd verkregen door de pest en de heksenvervolging in het scenario te brengen. Het rauwe beeld van een pestepidemie evocert iets van de doodservaring van vroeger eeuwen en van de gevoelens van angst en machteloosheid die zij inhield. Aan de pestepidemie werd de heksenwaan gekoppeld: de stadsbestuurders schrijven de ziekte toe aan de aanwezigheid van heksen en gaan over tot vervolging en verbranding. In deze context kan het hoofdpersoonage, de arts, een karakteristiek profiel krijgen. Hij beweert een medische opleiding gekregen te hebben in Italië, beheerst de kruidengeneeskunde, kent de antibiotische werking van bepaalde kruiden en heeft (wel erg modern aandoende) inzichten in het mechanisme van de besmetting en de noodzaak van ontsmetting. Hij distantieert zich van de heksenwaan en pleit voor adequate medische maatregelen. Minder modern is dan weer zijn astrologische benadering van de geneeskunde en zijn alchemistische bedrijvigheid, inclusief het zoeken naar de steen der wijzen, waarmee hij ontzaglijke hoeveelheden goud hoopt te kunnen maken.'⁸

Hoe belangrijk oude sprookjes zijn als inspiratiebron voor de modeme jeugdcultuur toont niet alleen het werk van – om slechts enkele voorbeelden te noemen – auteurs als Paul Biegel, Els Pelgrom, Guus Kuijer, Joke van Leeuwen en Roald Dahl, maar is ook terug

te vinden in de ontwikkeling van het jeugdtheater in de jaren tachtig. Toneelgroepen als *Sirkel*, *Maccns*, *Wederzijds* en *Tejater Teneceter* hebben zich in recente produkties gebaseerd op motieven en figuren uit bekende volksverhalen.

Een van de mooiste voorstellingen is gespeeld, in 1986–1987, door de ad-hoc-groep *El Dorado* onder de titel *Dag Monster*. Dit toneelstuk is gebaseerd op *La Belle et la Bête*, en dan in het bijzonder de versie zoals Madame Leprince de Beaumont die in 1757 schreef – een van de weinige teksten overigens die van deze vertellende gouvernante nog leesbaar is.

'In roze onderjurkjes-uit-oma's-tijd fladderen drie meisjes het toneel op', aldus Bregje Boonstra in een recensie van deze produktie, *'met de mededeling dat zij dat oudste verhaal nu eens op hun manier gaan brengen. Die manier heeft iets van hoe kinderen een stukje spelen. Afwisselend nemen de actrices de verschillende rollen voor hun rekening: de oude vader die in ruil voor een roos uit de tuin van het monster zijn liefste kind moet afstaan, de onwaarschijnlijk mooie en offerende jongste dochter, de krenge van oudere zusters en het monster, dat hoopt door liefde zijn oorspronkelijke prinsengedaante terug te krijgen. De meisjes wisselen van rol door zich op het toneel te verkleden. Soms zijn ze vertelster, ze geven commentaar op wat de anderen doen en veranderen het decor door een ingenieuze kamerscherm-constructie te verrijden. (...) De mooiste momenten leveren de onverwachte overgangen van de verhaalwerkelijkheid naar het hier en nu op. "Haal mij uit dit verhaal, ik hou het niet", smeekt de jongste dochter, wanneer de dreiging van het monster haar te machtig wordt. Meegesleept door haar woede slaat ze het beest in elkaar, om een moment later nuchter vast te stellen hoe stom dat is, want het staat niet in het "script". De zaal heeft dan al precies door hoe het werkt en roept beluipzaam: "Even overnieuw doen." Aldus geschiedt.'*⁹

De bewerking van dit oude verhaal is gemaakt door Pauline Mol, dramaturge en schrijfster, die jarenlang deel uitmaakte van *Tejater Teneceter*. Voor deze Nijmeegse groep schreef zij onder andere *De dronken dag van Salvador*, een door thema's uit het werk van Gabriel Garcia Marquez geïnspireerd theaterstuk, en *Van de houthakker en de halve kal-koen*, gebaseerd op Ben Travens *De derde gast*, een schitterend verhaal uit de bundel *De Bandietendokter*¹⁰, waarin we het sprookje over de wonderdokter en de dood in een Latijns-Amerikaanse variant terugvinden.

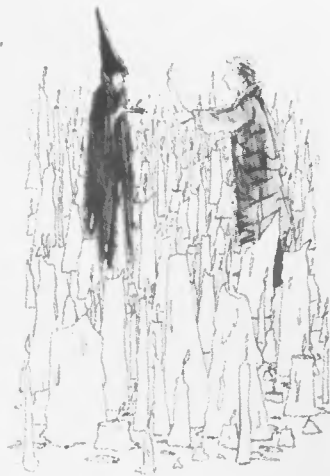
Zwarte Kraai vertelt

Op basis van haar werk voor het jeugdtheater werd Pauline Mol door de VPRO-televisie uitgenodigd een serie griezelsprook-

jes te schrijven, gebaseerd op anonieme volksverhalen, die onder de titel *Verhalen van de zwarte kraai* in het seizoen 1985–1986 werd uitgezonden.

De verhalen werden, telkens tien minuten lang, door de acteur Bert Luppes mimisch knap, sfeervol, en met gevoel voor de spannende dramatiek van de verhalen verteld in een eenvoudig, maar zeer effectief ondersteund decor van licht en geluid. Tijdens het vertellen werd hij bijgestaan door een kraai die, aan het begin van het programma, door een open raam kwam gevlogen en afwisselend eigenwijs gniffelend, hooghartig, streng en aandachtig de verhalen volgde vanaf zijn schouder. Af en toe besteedde de kraai opvallend veel aandacht aan het oor van de acteur, alsof hij hem het vervolg van het verhaal influisterde... Een mooie serie die terecht veel waardering kreeg. Vijftien van die sprookjes zijn, enigszins herschreven, onder dezelfde titel in boekvorm verschenen en vormen een van de beste verzamelingen van de laatste tijd.¹¹

'Veel mensen hebben ze vóór mij al verteld. Ik doe het hier met mijn woorden, op een manier waarop ik ze begrijpen kan en zoals ik van ze houd. Dat is plezierig, omdat het een beetje helpt te blijven geloven dat je sterker kunt zijn dan een draak.' Aldus introduceert Pauline Mol in haar voorwoord het terugkerende thema waarmee alle verhalen met elkaar verbonden zijn. Want hoe griezelig en zenuwslopend de meeste vertellingen ook zijn, hoe verschrikkelijk de angsten en ontberingen die de hoofdpersonen moeten doorstaan, hoe vaak ze ook door monsterachtige wezens op de proef gesteld worden en hun broze leven op het spel gezet wordt – steeds is er, dwars door alle ellende heen, de hoop op verandering, op een leven dat ergens, waar dan ook, beter en mooier moet kunnen zijn. *Verhalen van de zwarte kraai* is, tussen alle

tekening: Annemarie van Haeringen uit *Verhalen van de zwarte kraai*

kritiekloze adaptaties en soms ronduit truttige bewerkingen in infantiliserende, want veelal flauw-toverachtige zin, een bundel die eerbied toont voor de verteltraditie van eeuwenoude volksverhalen. In die zin is Pauline Mol er op een knappe manier in geslaagd om dwars door het rijke leven van het sprookje heen, zonder afzwakking van bijvoorbeeld gewelddadige en griezelige elementen, te laten zien waarom deze verhalen nog altijd zo'n grote aantrekkingskracht uitoefenen op kinderen en volwassena. Uit haar beurt heeft ze de wijsheid en de vertroosting die uit deze sprookjes spreekt, bewaard en doorverteld. Binnen de structuur van de raamvertelling – zoals Sheherazade's *Duizend-en-één-nacht* – heeft Sjoerd Kuiper zijn bewerkte selectie bijeengebracht in *Majesteit, Uw ombijt*¹², eveneens een opvallende verzameling waarin zijn literaire vertelkwaliteiten met veel plezier de volle ruimte krijgen door een geraffineerde combinatie van lichte pathetiek en aangename ironisering.

Des te meer jammer is het – en dat geldt voor zowel Pauline Mol als voor Sjoerd Kuiper – dat hun verantwoording vrijwel ontbreekt. Achterin de bundel staan (veel te) summier de bronnen vermeld waarop elk sprookje is gebaseerd. Is dat bij Mol, die dicht bij de originele teksten blijft, net voldoende, bij Kuiper wordt dat problematischer omdat hij zich, door de introductie van een nieuwe verbindende verhaalfiguur, veel meer vrijheden veroorlooft. Daar is absoluut geen bezwaar tegen, en het wordt in dit geval ook voortreffelijk gedaan, maar maakt des te nieuwgieriger naar Kuipers werkwijze.

Mols *Peetvader Dood* wordt verantwoord door een verwijzing naar *De dood als peet* van de gebroeders Grimm in de vertaling van M.M. de Vries-Vogel, en door *De jongen die dokter werd door de dood*, een verhaal dat voorkomt in *De ring van het licht*¹³, een bundel Friese volksverhalen die, door middel van directe optekening, verzameld zijn door dr. Ype Poortinga. Het verhaal waar het hier om gaat werd Poortinga verteld door Roelof P. de Jong, een in 1905 in Ouwsterhaule geboren veehouder, die als meesterverteller vele verhalen voor deze zeer uitvoerige bundel leverde.

Zijn variant van het verhaal over de wonderdokter en de dood is een duidelijk gecontamineerd verhaal, bevat invloeden uit diverse anderssoortige sprookjes en is zeer boeiend, onder andere vanwege een van de meeste andere versies afwijkend slot. Verder is de betekenis van hoofd- en voeteneind in deze variant omgekeerd.

Hoofdfiguur is een schoenmakerszoon die erop uit trekt, langs de weg dreigt te verhonteren en door de Dood, die hem een speciaal geneeskrachtig kruid wijst, tot wonderdokter wordt gemaakt, met de bekende waarschuwing als begeleiding. Bij een boerin en een prinses staat de Dood weliswaar aan het voe-

tekening: Margriet Heymans uit 'Sprookjes voor kind en gezin'

teneind, wat dus in deze versie het einde betekent, maar beide keren besluit deze tot een uitzondering op de gegeven regel: 'Het is tegen de voorschriften, maar zo'n enkele keer zal mijn boekhouding niet in de war schoppen'. De Dood staat deze uitzondering meerdere keren toe op verzoek van de dokter: 'Nou, vooruit dan, je doet maar wat je goeddunkt. Ik zal je niet dwarshomen'. Aan het slot van het verhaal trouwt de dokter niet de prinses die hij heeft genezen, maar de kleermakersdochter uit zijn dorp op wie hij al die tijd al verliefd was, en bouwt voor hen samen en voor zijn ouders een groot herenhuis. En de laatste regels van deze mooie, lange versie van Roelof P. de Jong zijn: 'Hijzelf was al hoogbejaard toen de Dood hem kwam halen. En toen die verscheen waren ze de beste vrienden, want hij was oud en afgeleefd.'

De wonderdokter en de Dood hebben in deze variant van het sprookje, zo lijkt het, eindelijk hun levenslange strijd opgegeven en gaan als goede vrienden met elkaar om. Bedrog wordt vermeden en ze bewijzen elkaar desgevraagd een dienst. Maar hoe vertrouwd de mens en de dood ook met elkaar worden, het eind van het verhaal is onontkoombaar. Zoals ook dit slot, weliswaar zonder strijd, vereffening, huivering en angst, maar eerder menselijk en goed. Een einde zoals het een mensheid lang was, is en altijd zal zijn.

Noten

1. *Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm, Vollständige Ausgabe in der Urfassung, herausgegeben von Friedrich Panzer*, Emil Vollmer Verlag, Wiesbaden, z.j., p. 171-172. De vertaling is ontleend aan: Eric Hulsens: De waarheid van oude sprookjes (over een DDR-verfilming *Gevatter Tod* uit 1983); in: *Sprookjesfilms*, brochure uitgegeven ter gelegenheid van het Sprookjesfilm Symposium op 15 en 16 oktober 1983, *Filmziet*, 1983, p. 20-24.
2. Johannes Bolte & Georg Polívka: *Anmerkungen zu den Kinder- und Hausmärchen der Brüder Grimm*, deel 1 t/m 5, Leipzig 1932; deel 1, p. 377-388.
3. Robert Darnton: Boeren vertellen sprookjes: de betekenis van Moeder de Gans; in: *De grote Katten-slagting en andere episoden uit de Culturele Geschiedenis van Frankrijk*; Amsterdam (Bert Bakker) 1986, p. 15-88.
4. Grimm: *Sprookjes voor kind en gezin*, volledige uitgave in nieuwe vertaling van de 200 sprookjes en 10 kinderlegenden, verzameld door de gebroeders Grimm; Rotterdam (Lemniscaat) 1981.
5. Bolte & Polívka, a.w. (zie noot 2), p. 377-378, ontleend aan Hulsens, a.w. (zie noot 1), p. 23. Zie verder voor de oudste Grimmse versie: Patricia van Reet: *De ongeschminkte Grimm*, de oudste versie van de Sprookjes voor kind en gezin, naar het Olenbergse handschrift; Leuven (Infodok) 1983. Zie voor meer informatie over sprookjes en jeugdliteratuur: Eric Hulsens: *Waarom lusten kinderen nog reuzen?*, een kennismaking met het volkssprookje en zijn opname in de kinderliteratuur; Leuven (Infodok) 1980.
6. Dieter Richter: *Het land waar niemand doodgaat*, sprookjes over leven en dood, vertaling Patricia van Reet; Leuven (Infodok) 1985.
7. Ethel Johnston Phelps (samensteller): *Rafelkap en andere verhalen*; Amsterdam (Sara) 1980.
8. Eric Hulsens, a.w. (zie noot 1).
9. Bregje Boonstra: *Toneel als een mooi ballet*; in: *NRC*, 25 februari 1987.
10. Ben Traven: De derde gast, in: *De bandietendokter en andere verhalen*; Amsterdam (Meulenhoff) 1977, p. 109-147.
11. Pauline Mol: *Verhalen van de zwarte kraai*, vijftien sprookjes om te griezelen; Amsterdam (Van Goor) 1987. In 1988 werd het boek bekroond met een Vlaggen-Wimpelonderscheiding.
12. Sjoerd Kuiper: *Majesteit, Uw ontbijt*, Amsterdam (Leopold) 1988.
13. Ype Poortinga: *De ring van het licht*, Friese volksverhalen, in Nederlandse vertaling van Teun de Vries; Baarn (Bosch & Keuning) en Leeuwarden (De Tille) 1977. Dit boek is een eerste uit een reeks boeken over de Friese volksverhalenschat. Zie over de opvattingen en werkwijze van Ype Poortinga: Eric Hulsens & Peter van den Hoven: Ik draag verhalen over die anders verloren gaan, gesprek met Ype Poortinga; in *Bzzlletin*, nr. 92, Sprookjesnummer, januari 1982, p. 122-128.

foto: Bub Bronhoff

Jeugdliteratuur en de extensivering op de PABO

de funeste gevolgen van modulering

Literatuuronderwijs in het basisonderwijs is belangrijk. Het maakt dat kinderen zich veelzijdig kunnen ontplooiën en ontwikkelen, zij leren er nieuwe uitdrukkingen en woorden, zij maken kennis met allerlei nieuwe inzichten en ervaringen. Goed literatuuronderwijs zorgt ervoor dat zij plezier krijgen in lezen en dat ze willen lezen. De vakken jeugdliteratuur, vertellen en voorlezen krijgen dan ook betrekkelijk veel aandacht in de opleiding voor leerkracht in het basisonderwijs.

Die aandacht dreigt echter aanzienlijk te verminderen door de extensivering van die opleidingen. Tonny Voorma bespreekt deze ontwikkeling aan de hand van een recent rapport van de Inspectie Hoger Onderwijs. Zij waarschuwt voor de gevolgen van de extensivering en roept PABO-docenten op hun creativiteit in te zetten om te zorgen dat het vak jeugdliteratuur buiten de gevarezone blijft.

Op 1 januari 1990 is de fusie in het HBO voltooid. Dan zijn opleidingen als de Bibliotheek- en Documentatie-academie, de Nieuwe Lerarenopleiding, de Pedagogische Academie voor het Basisonderwijs en de Academie voor Jeugdwerkzorg – op een enkele uitzondering na – definitief opgegaan in de nieuwe Hogescholen. Deze opleidingen, die vanouds jeugdliteratuur als vak in hun studieprogramma's hadden opgenomen, hebben een plaats gekregen in de – meestal pedagogische – faculteiten van de nieuwe Hogescholen en vormen daarbinnen min of meer zelfstandige sectoren.

Het onderwijs aan de nieuwe HBO-opleidingen is voor een groot deel geëxtensiveerd. Dit houdt in dat studenten naast het volgen van verschillende soorten colleges en practica, min of meer zelfstandig kunnen werken aan door het instituut verstrekte modules of zelfstudiepakketten. Nu de fusie-operatie zo goed als voltooid is, concentreren de instituten zich op de verdere ontwikkeling van hun studieprogramma's. Een herbezinning op programma's of onderdelen daarvan heeft inmiddels plaatsgevonden. Ook voor het vak jeugdliteratuur zijn de inhouden aangepast aan de nieuwe situatie. Het aantal uren dat aan dit onderdeel besteed zal worden, is opnieuw vastgesteld; als dat nu nog niet gebeurd is, zal het op zeer korte termijn moeten gebeuren. Docenten hebben moeten aangeven welke inhouden zij in colleges en/of practica op welk tijdstip zullen aanbieden (in de zogenaamde *contacturen*) en welke inhouden door studenten zelfstandig verwerkt moeten kunnen worden. Dit betekent onder meer dat docenten zullen moeten zorgen voor een breed aanbod van *zelfstudiepakketten*, ook op het gebied van de kinder- en jeugdliteratuur.

Het is moeilijk een overzicht te krijgen van de programma's *Jeugdliteratuur* die studenten aan de hierboven genoemde opleidingen aangeboden krijgen. Het is onduidelijk welke aandacht het vak jeugdliteratuur op dit moment krijgt en hoe het zich na 1990 verder

zal ontwikkelen. Iedere Hogeschool kan zijn eigen prioriteiten stellen en de programma's die de verschillende studierichtingen aanbieden, kunnen sterk uiteenlopen, afhankelijk van het aantal uren dat studenten aan jeugdliteratuur kunnen of mogen besteden.

Cijfers

Graag zou ik willen laten zien hoe de situatie was en hoe die er in de nabije toekomst uit zal zien. Maar een inventarisatie van jeugdliteratuurprogramma's in het HBO heeft te weinig concreet materiaal opgeleverd. Het beeld is daardoor onvolledig en een vergelijking onmogelijk.

Van de PABO zijn recente gegevens beschikbaar. De Inspectie Hoger Onderwijs heeft in haar *Inspectierapport 28* (september 1988) verslag gedaan van het onderzoek naar de stand van zaken met betrekking tot het onderwijs in de Nederlandse taal- en letterkunde op de PABO.¹ Het doel van het onderzoek was een inventarisatie naar het taalvaardigheidsniveau van PABO-studenten. Zo'n onderzoek doet de inspectie niet voor niets.

De minister geeft dan ook als tweede doel aan dat de betrokken instellingen op grond van de onderzoeksresultaten eventueel hun programma's kunnen bijstellen. In verband met die tweede doelstelling heeft de Inspectie een afzonderlijk onderzoek ingesteld naar het onderwijsaanbod op het gebied van het vak Nederlands. De Inspectie heeft PABO-docenten een enquête voorgelegd, waarin ook expliciet gevraagd werd naar het aandeel *jeugdliteratuur, vertellen en voorlezen* binnen het totale aanbod.

Wat hebben die onderzoeken aan concrete cijfers opgeleverd? Ik begin met laatste, het onderzoek naar het onderwijsaanbod.

Het aantal uren Nederlands op de PABO bedroeg in het cursusjaar 1987-1988 12% van het totaal aantal uren. Vóór augustus 1984 – dus vóór de fusie van de Pedagogische Academie met de Opleidingsschool voor Kleuter-

leidsters – was dat op de toenmalige PA nog 18%. In drie jaar tijd heeft het vak Nederlands gemiddeld 37 uur moeten inleveren.

Naar aanleiding van deze cijfers zegt het Inspectierapport onder meer: 'Als gevolg van de geldende formatieregeling en het aflopen van het sociaal beleidskader in 1990, voorziet men op een aantal opleidingen dat het aantal beschikbare contacturen zal teruglopen. Hoewel deze ontwikkeling slechts door enkele respondenten wordt gemeld, vreest de Inspectie dat ze zich meer algemeen zou kunnen voordoen.

Samenvattend kan gesteld worden dat voor het vak Nederlands op de opleidingen minder contacturen beschikbaar worden gesteld dan voorheen, terwijl aan het opleidingsprogramma nieuwe elementen zijn toegevoegd. Tot welke ingrepen dit heeft geleid met betrekking tot de leerstofselectie en de keuze van de werkvormen, is in het kader van dit onderzoek niet nader vastgesteld'.

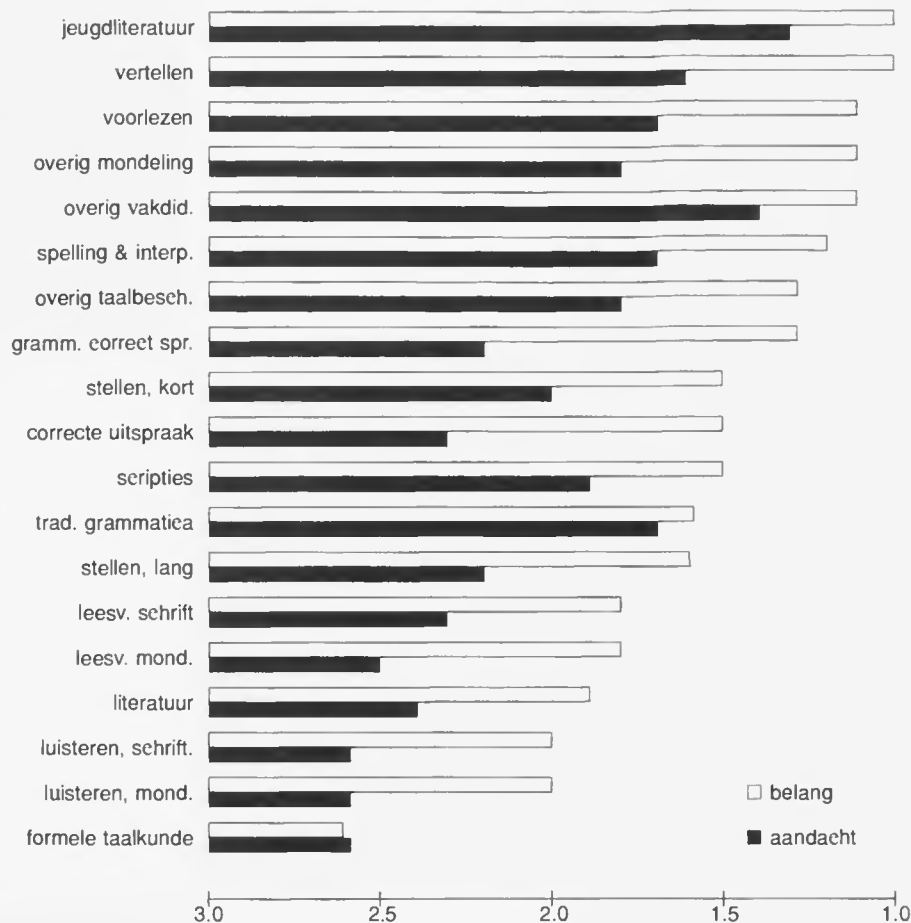
Voor dit artikel is het interessant na te gaan welke plaatsen de onderdelen jeugdliteratuur, vertellen en voorlezen volgens dit rapport binnen het totale aanbod van het vak Nederlands innemen. Het diagram laat zien welk belang docenten hechten aan de verschillende vakonderdelen en de aandacht die zij er concreet aan besteden. De Inspectie constateert dat vakonderdelen die specifiek zijn voor het beroep van leraar basisonderwijs, belangrijker gevonden worden dan de algemene taalbeheersingsonderdelen. Jeugdliteratuur, vertellen en voorlezen scoren hoog. Volgens dit diagram is er weinig verschil tussen het aangegeven belang en de aandacht die er aan besteed wordt. Het inspectierapport geeft geen informatie over de studielast van studenten voor de verschillende onderdelen.

Uit de tabel valt af te lezen of en wanneer een bepaald onderdeel getoetst wordt. Vertellen en voorlezen worden relatief weinig getoetst, jeugdliteratuur vrijwel altijd en dat ook nog in verschillende studie jaren. Jeugdliteratuur moet op 26 van de 45 ondervraagde PABO's met een voldoende afgesloten worden. Voor vertellen en voorlezen zijn de cijfers respectievelijk 28 en 29 van de 45 opleidingen.

Plezier in lezen

Dit was de situatie in het cursusjaar 1987-1988. PABO-docenten hebben toen een uitspraak gedaan over de relevantie van jeugdliteratuur, vertellen en voorlezen in het studiepakket voor leraren basisonderwijs. Zij hebben daarmee ook aangegeven dat zij vertellen, voorlezen en werken met boeken in de klas belangrijke activiteiten vinden. Literatuuronderwijs aan kinderen is belangrijk omdat het een van de vormen van onderwijs is waardoor kinderen zich veelzijdig kunnen ontplooiën en ontwikkelen.² Voor jeugdliteratuur-onderwijs kunnen verschillende doelen

Het belang van en de aandacht voor de afzonderlijke vakonderdelen, gemiddeld over 45 PABO's (3 = onbelangrijk, weinig aandacht; 1 = belangrijk, veel aandacht).

Het aantal PABO's (maximaal 45) dat een onderdeel niet toetst; indien wel toetsing plaatsvindt, het aantal PABO's dat alleen in het eerste studiejaar toetst; indien toetsing over meer studie jaren verspreid plaatsvindt, het aantal PABO's per aantal studie jaren; het aantal PABO's dat per onderdeel een afsluiting op voldoende niveau eist.

onderdeel	geen toetsing	toetsing alleen in 1e jaar	toetsing gespreid over .. jaar				voldoende vereist
			1	2	3	4	
a. voorlezen	14	28	29	0	1	1	29
b. vertellen	13	26	29	1	1	1	28
c. overig mond. taalgebruik	22	9	13	3	3	4	25
d. correctheid uitspraak	36	3	4	4	0	1	21
e. gramm. correctheid spreken	34	5	7	2	1	1	14
f. stellen korter	16	3	12	4	6	7	15
g. stellen langer	16	3	11	6	5	7	15
h. scripties	11	1	9	8	5	12	24
i. spelling & interpunctie	5	16	18	8	3	10	33
j. luistervaardigheid mond.	41	1	3	1	0	0	5
k. luistervaardigheid schrift.	37	2	7	1	0	0	6
l. leesvaardigheid mondeling	35	1	3	4	1	2	11
m. leesvaardigheid schriftelijk	22	15	11	4	2	6	16
n. traditionele grammatica	2	15	25	15	2	1	29
o. formele taalbeschrijving	32	1	10	3	0	0	7
p. overige taalbeschouwing	7	0	16	11	8	3	22
q. jeugdliteratuur	3	3	3	6	20	13	26
r. overige letterkunde	19	0	7	13	3	3	14
s. vakdidactiek overig	10	0	0	4	8	23	25

geformuleerd worden. Die doelen kunnen liggen in de sfeer van *het voorwaarden scheppen*. Dat is bijvoorbeeld het geval bij boekpromotieprojecten. Het gezamenlijk beleven van een verhaal en het plezier krijgen in lezen staan daarin centraal. Literatuuronderwijs moet idealiter bewerkstelligen dat kinderen willen lezen, het met plezier doen. Belangrijk is dat kinderen op school zicht krijgen op het hoe en waarom van het lezen en dat ze vaak met boeken en leeservaringen van anderen geconfronteerd worden. Het met elkaar willen en kunnen praten over de verhalen die zij gelezen hebben, ligt in het verlengde daarvan. Leerlingen kunnen zo ook ontdekken dat er boeken zijn die je inzicht geven in de eigen wereld of die van een ander.

Daarnaast heeft het werken met verhalen of gedichten een aantal niet te onderschatten neveneffecten. De taalvaardigheid van jonge kinderen kan immers door dit soort activiteiten positief beïnvloed worden. In verhalen en gedichten krijgen kinderen naast bekende ook nieuwe woorden aangeboden. Via verhalen kunnen kinderen meer zicht krijgen op woordbetekenissen en kan de woordenschat uitgebreid worden. Kinderen horen in verhalen ook vaak nieuwe zinconstructies en raken daarmee vertrouwd. In een later stadium kunnen ze de nieuwe woorden en zinconstructies in hun eigen taal gebruiken. Gedichten, liedjes en rijmspelletjes kunnen kinderen attenderen op het systeem van de taal. Ze ontdekken dat een woord een verzameling van klanken is die met elkaar een betekenisvol geheel vormen. Een eerste stap naar leren lezen wordt dan gezet.

Geen geld

De resultaten van het taalvaardigheidsniveau van PABO-studenten hebben de krant gehaald. Voor het vakonderdeel taalbeheersing constateert de Inspectie dat er kwalitatief een slecht produkt afgeleverd wordt. Op dit onderdeel zouden de onderwijsprogramma's aangepast moeten worden. Het Inspectierapport: *'Louter pleiten voor meer aandacht voor de onderdelen waarop de prestaties achterblijven is niet adequaat. Daarbij komt dat het huidige onderwijsprogramma reeds een overvolle indruk maakt. Meer aandacht voor taal zou onherroepelijk ten koste gaan van andere onderdelen. De huidige situatie vraagt veeleer om een kwalitatieve benadering: er moeten wegen gevonden worden – binnen de bestaande randvoorwaarden van tijd en middelen – om de effectiviteit van het taalonderwijs te vergroten.*

Een van de mogelijkheden daarvoor is het ontwikkelen van beroepsgebonden oefenmateriaal, materiaal dat gemodelleerd is op de beroepspraktijk van leraren. Zulk materiaal is niet of nauwelijks beschikbaar. PABO-docenten staan daardoor voor de extra zware taak zelf hun leer- en toetsmateriaal te ontwikkelen'.

Dit laatste geldt mijns inziens met name voor jeugdliteratuur en niet alleen voor PABO-docenten.

Het rapport gaat er van uit dat het aantal uren minder wordt, maar stelt tegelijkertijd dat de effectiviteit van het taalonderwijs vergroot moet worden binnen de bestaande randvoorwaarden van tijd en middelen. De inspectie bedoelt mijns inziens te zeggen dat de aanpassing geen geld mag kosten en dat ze het teruglopen van het aantal contacturen als een gegeven accepteert.

Welk effect dit rapport zal hebben op het vak jeugdliteratuur op de PABO is op dit moment niet te voorspellen. Actuele berichten uit het veld (niet alleen vanuit de PABO overigens) doen vermoeden dat het aantal contacturen voor jeugdliteratuur in de nabije toekomst eerder kleiner dan groter zal zijn. Ook het Inspectierapport gelooft in die ontwikkeling: *'Het aantal contacturen zal waarschijnlijk nog dalen'.*

Het inleveren van contacturen kan wellicht gecompenseerd worden. PABO-docenten zullen er dan voor moeten zorgen dat het vak jeugdliteratuur geen papieren vak wordt, dat wil zeggen: niet een verzameling zelfstudiepakketten. Zij zijn de enigen die ervoor moeten en kunnen zorgen dat jeugdliteratuur een belangrijke plaats binnen het onderwijsaanbod Nederlands behoudt. Met creativiteit en overredingskracht zal het vak jeugdliteratuur in de jaren negentig niet in de gevarezone geraken.

Noten

1. *Nederlandse taal en letterkunde op de PABO, Inspectierapport 28*; Ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Den Haag, september 1988.
2. *Werken met boeken, Een discussienota over literatuuronderwijs aan kinderen tot twaalf*; CMM, Den Haag 1977.

foto: Bob Bronschoff

DIDACTIEK

Fictie als feit

de didactische opvattingen over jeugdliteratuur van J. Vos

DE studie van J. Vos (1988) *Jeugdliteratuur, didactiek en methodiek* is een inleiding gericht op leerkrachten van vier- tot vijftienjarigen en op studenten die daarvoor worden opgeleid. Het eerste deel behandelt de didactiek en biedt, behalve een theoretisch kader met betrekking tot beginsituatie, doelstellingen, werkvormen en boekenkeuze, een standpuntbepaling inzake het didactisch handelen met boeken in de klas. In het tweede deel, *Methodiek*, komt een bonte verzameling onderwerpen aan de orde.

In deze bespreking van de studie constateren Tom Baudoin en Harry Overmeijer dat Vos, die in zijn vorige publikatie nog duidelijk zijn voorkeur uitsprak voor een 'open', leerlinggerichte benadering, nu een radicaal andere didactische koers is ingeslagen. Hij attaqueert de 'bubbelbadpedagogiek', die in zijn visie werkvormen doel op zich maakt, en formuleert strakke doelstellingen voor literatuuronderwijs. Of deze 'corsetpedagogiek' nou wel zo goed is voor het plezier in lezen, dat is nog maar de vraag, vinden Baudoin en Overmeijer. Desondanks vinden zij het een bruikbaar boek.

In zijn vorige jeugdliteratuurdidactische publikatie, *Feit & Fictie* (1981), stelde Vos twee doelstellingen van het lezen op school tegenover elkaar: een formalistisch-technologische benadering en een 'open' leerlinggerichte benadering. De eerste benadering zou uitgaan van strikt geformaliseerde leerdoelen met betrekking tot (jeugd)literatuur. Als nadeel van deze benadering noemde Vos het feit dat de receptie van een tekst tevoren vastligt. Allerlei zaken die voor leerlingen essentieel zijn in de omgang met boeken, bijvoorbeeld het zichzelf en de wereld onderzoeken via het literaire werk, komen nauwelijks aan bod. Dit laatste is juist het uitgangspunt achter de meer 'open' benadering. Vos' sympathie ging duidelijk uit naar deze laatste benadering (Vos 1981, p. 95). In zijn nieuwe boek is hij een radicaal andere didactische koers ingeslagen.

Toeters en belleg

Vos levert uitvoerig kritiek op een zijns inziens veel voorkomende didactische praktijk waarin voor het werken met boeken géén gerichte doelstellingen worden geformuleerd en de werkvormen een verzelfstandigde en daardoor arbitraire functie vervullen. Deze praktijk brengt hij in verband met de didactische oriëntatie op het 'leesbereid' maken van leerlingen ('leesplezier', 'leesmotivatie', 'boekpromotie' zijn sleutelbegrippen in deze benadering). Volgens Vos geldt 'leesbereidheid' echter niet als een doelstelling, maar als een permanent werkzame voorwaarde bij het werken met boeken (p. 32, hoewel hij hier elders (p. 155) weer op lijkt terug te komen). Didactici die zich tot deze voorwaarde beperken, zijn volgens Vos sterk gefixeerd op een variëteit aan werkvormen

die tot doel op zichzelf verheven worden. Vos duidt deze benadering spottend aan met 'bubbelbadpedagogiek' en 'toeters-en-bellen-didactiek' (p. 26). Rhetorisch vraagt hij zich af of kinderen 'er ook beter door lezen?' En: 'Gaat het daar niet in de eerste plaats om bij het literatuuronderwijs?' (idem). 'Beter lezen' betekent voor Vos 'beter interpreteren' van teksten (p. 32). Geavanceerde werkvormen leiden mogelijk af van het beter begrijpen van een tekst en werken wellicht leesluiheid in de hand. De didaetiek die Vos voorstaat is gericht op het beter *leren* begrijpen van fictionele teksten. Een begrippenapparaat als bijvoorbeeld de structuuranalytische methode, is essentieel om de inhoud en ophouw van de tekst bespreekbaar te maken (idem).

De geest van de jaren tachtig lijkt niet aan Vos te zijn voorbijgegaan: zijn didactiek gaat weer terug naar de 'tekst' en literatuuronderwijs betekent weer in hoge mate 'tekstbegrip'. Voorts bepleit Vos de formulering van eindtermen (eenduidige, toetsbare doelstellingen) voor het literatuuronderwijs en een systematische aanpak door middel van een zorgvuldig gefaseerd leerplan. Maar Vos zou Vos niet zijn (zie ook *Feit & Fictie*, 1981), als hij zo duidelijk positie koos. Zijn credo is een 'pluralistische benadering' van het literatuuronderwijs, waarin naast eognitieve ook affectieve doelstellingen gerealiseerd worden. Tekstbegrip en beleving van de tekst dienen samen te gaan. Toeh legt Vos in de formulering van zijn didaetische opvattingen het grootste accent op het cognitieve aspect. Dit blijkt enerzijds uit zijn voorkeur voor een op systematische leermodellen gebaseerde didaetiek, anderzijds uit zijn kritiek op die didaetiek die zich oriënteert op zelfbeschikking en zelfontplooiing van leerlingen (par. 4.2).

Op de wijze waarop de affectieve dimensie van het lezen in zijn benadering een plaats krijgt, gaat Vos niet expliciet in. Veeleer wordt dit aspect herhaaldelijk gediskwalifi-

eedr in een negatieve context van vrijblijvendheid en 'bubbelbadpedagogiek'.

Onzes inziens onderschat Vos het probleem van de leesbereidheid of leesmotivatie van kinderen en jeugdigen. Door velen is bezorgdheid geuit over de afnemende belangstelling van de jeugd voor het lezen. Evencens lijkt Vos te hebben vergeten dat de 'formalistisch-technologische' benadering van het literatuuronderwijs remmend kan werken op de leesbereidheid van leerlingen. *Onze belangrijkste vraag is echter of een didactische benadering die sterk gericht is op meetbare kennis en vaardigheden* – en die voor de overdracht van bepaalde leerstofonderdelen zeker relevant is – *ook adequaat is voor fictie* (en in het algemeen voor vormen van kunstonderwijs). Anders gezegd: kun je literatuur 'leren', zoals je geschiedenis of rekenen 'leert'?

Persoonlijke dialoog

Vos ontleent aan vakdidactische literatuur vijf doelstellingen: 1) leesplezier, leesbaarheid; 2) de voorbereiding op het lezen van volwassenenliteratuur; 3) morele vorming; 4) esthetische vorming, en 5) cultuuroverdracht (par. 2.3). In de samenvatting (!) van hoofdstuk 2 voegt hij er nog twee aan toe: 6) verbetering van de receptieve en productieve taalbeheersing, en 7) kritisch leren denken. Van deze, overigens ongelijksoortige doelstellingen lijken met name de twee laatste door Vos' didactiek te worden gedekt. Het komt ons echter uiterst dubieus voor of een algemene doelstelling als 'cultuuroverdracht' terug te brengen is tot een gedetailleerd geprogrammeerde aanpak in leseenheden en in eindtermen die zijn geformuleerd in termen van kennis- en gedragsdoelen. In zo'n *corsetdidactiek* wordt onzes inziens de mogelijkheid die de leerling is gegund om zijn persoonlijke dialoog met de tekst tot zijn recht te laten komen, van secundaire betekenis. De reactie op een confrontatie met een culturele uiting – waarvoor in de leerlinggerichte aanpak alle ruimte was – wordt in deze didactiek genegeerd of gestuurd door *gerichte* vragen en opdrachten bij de tekst. In plaats van zichzelf te ontplooien wordt de leerling geplooid. Niet voor niets meent Vos dat '*vakdidactisch denken in een pedagogisch kader geplaatst dient te worden*' (p. 49).

We kunnen instemmen met Vos' kritiek dat in de praktijk van de jeugdliteraturodidactiek de samenhang tussen doelstellingen en werkvormen soms ver te zoeken is. De consequenties die hij hieruit trekt voor een op kennis en interpretatieve vaardigheden gerichte didactiek, gaan – zijn pluralistisch eredo ten spijt – over de hoofden (en harten) van de leerlingen heen. Nogmaals heeft Vos gelijk, als hij zegt dat een literaire tekst begrepen moet zijn, voordat er over de tekst kan worden gesproken. Maar wat verstaat hij onder 'het

hegrijpen van een tekst'?

'Tekstbegrip', als een vaardigheid die via jeugdliteraire teksten geoefend kan worden? Naar ons idee is hiervoor het leesvaardigheidsonderwijs meer aangewezen, en wel, in dit geval, ter ondersteuning en in dienst van het literatuuronderwijs. Het risico is bovendien dat leerlingen van fictionele teksten het beeld krijgen dat er maar één interpretatiewijze mogelijk is: de schoolse. Op dit gevaar wijst Bettina Hurrelmann (1982), die daaraan de consequentie verbindt van een leerlinggerichte didactiek. Vos gaat merkwaardig genoeg met instemming (zij het slordig) op haar omvangrijke studie in, maar laat een discussiëring van Hurrelmann's didactische aanbevelingen achterwege. Integendeel, hij verabsolueert de scheiding tussen '*thuis lezen*' en '*het schoolse lezen*'. Hoe dan ook, het kenmerkende en aantrekkelijke van fictie is haar meerduidigheid, zowel in de mogelijkheden van betekenisgeving als die van waardetoeëning. Voor de uitwisseling van persoonlijke esthetische ervaringen zou de school ruimte moeten creëren om niet tot een leerfabriek te worden (Hurrelmann 1982, p. 360). Een leerlinggerichte benadering biedt in principe die ruimte. In zijn diskwalificatie van deze benadering gooit Vos onzes inziens het kind met het bubbelbadwater weg.

Bruikbaarheid

Het methodiekgedeelte bevat een reeks van lesideeën waaruit een docent of student heel wat inspiratie kan putten. Toch kan de sterk op didactiek en methodiek gerichte aanzet van Vos lastig zijn voor die studenten (en doenten basis- en voortgezet onderwijs) die minder zijn ingevoerd in het verschijnsel jeugdliteratuur. Wie volgens de analogie aan de suggesties van Vos wil werken, zal reeds moeten beschikken over de nodige kennis van het aanbod aan jeugdliteratuur en vaardigheid in de beoordeling ervan dienen te bezitten. Verrassend, gezien zijn didactische stellingname, is in dit verband dat Vos zo weinig ingaat op de *evaluatie* door de docent van de opdrachten die leerlingen naar aanleiding van boeken uitvoeren (bijvoorbeeld de beëijfering).

Met name voor studenten lijkt een intensieve begeleiding noodzakelijk, opdat zij de aangehaalde discussies over jeugdliteratuur en de didactiek ervan in een kader kunnen plaatsen. Dit geldt bijvoorbeeld voor 'Verhalen in een web', een aanpak van literatuuronderwijs die aanvankelijk (p. 88) als alternatief voor het thematisch werken met boeken wordt gepresenteerd. Het 'webben' zou passen in een geïntegreerde aanpak van het moedertaalonderwijs, waarbij overigens het eigene van de fictionele communicatie niet verloren mag gaan. In de uitwerking van deze aanpak komt het aspect 'integratie' echter niet meer duidelij-

lijk uit de verf. Wat vooral overblijft is de definitie van 'webben': '*Het ontwikkelen van een web is een manier waarop docenten ideeën om een bepaald thema (onderwerp) kunnen ordenen*' (p. 89). Deze ordening blijkt dan neer te komen op een stervormig schema waarin een boektitel de kern vormt en aan de stralen (onsystematische) activiteitsuggesties zijn geknoopt. *Wij zouden dit eenvoudig 'brainstormen' noemen*, over wat je zoal met een boek kunt doen. Naderhand (p. 114) geeft Vos aan dat 'webben' een voorbereiding is op thematisch en cursorisch werken met boeken. De vraag rest wat dan het alternatieve aan deze nieuwe aanpak is.

Concluderend: het boek *Jeugdliteratuur, didactiek en methodiek* van Jacques Vos is in de eerste plaats een boek dat aanwijzingen geeft voor het omgaan met kinder- en jeugdliteratuur in de klas. Vos houdt zich niet of nauwelijks bezig met begripsbepalingen, visies en geschiedenis en achtergronden van jeugdliteratuur. Boeken die daar juist de nadruk op leggen zijn *De wereld van het kinderboek* van Annie Moerkereken-van der Meulen en Hannie Spelbrink en *Het verschijnsel jeugdliteratuur* van Rita Ghesquiere.

Vos schrijft natuurlijk geen boek over taalvaardigheid of taalbeheersing. Wel kan hem aangewreven worden, juist omdat hij het regelmatig heeft over leesvaardigheid, spreekvaardigheid, schrijfvaardigheid en woordenschatuitbreiding in verband met het werken in de klas met kinder- en jeugdboeken, dat hij geen verwijzingen geeft naar relevante literatuur op dit gebied.

Ondanks zwaarwegende kritiekpunten vinden wij Vos' boek bruikbaar voor docenten die redelijk zijn ingevoerd in de wereld van de jeugdliteratuur. Het biedt beslist, naast bruikbare suggesties, doenten de mogelijkheid hun eigen lespraktijk kritisch te toetsen. In het gebruik op de opleidingen vergt het evenwel intensieve begeleiding. Van de auteurs naar wie direct, zij het soms vaag, wordt verwezen, is helaas geen aparte bibliografie opgenomen.

Literatuur

Ghesquiere, Rita: *Het verschijnsel jeugdliteratuur*; Amersfoort/Leuven (Acco).

Hurrelmann, B.: *Kinderliteratur im sozialen Kontext*; Weinheim und Basel 1982.

Moerkereken-van der Meulen, Annie & Hannie Spelbrink (red.): *De wereld van het kinderboek*; Groningen (Wolters-Noordhoff) 1982.

Vos, J.: *Feit & Fictie*; Leiden (Martinus Nijhoff) 1981.

Vos, J.: *Jeugdliteratuur, didactiek en methodiek*; Leiden (Martinus Nijhoff) 1988.

De beide boeken van Vos zijn ook besproken door K. Hawinkels: *Interpreteren of lezen?*; in *Leesgoed* 16 (2) 1988.

'O rijkdom van het onvoltooide'

literaire vorming voor kleuters

In de inleiding van het *Bronnenboek*, waarvoor Piet Mooren onderstaande, hier enigszins ingekorte inleiding schreef, zijn voor tien kleuterthema's prentenboeken gerubriceerd en van een korte inhoudsbeschrijving voorzien. Als strooigoed is er een schat aan liedjes, raadseltjes, gedichten en ontwikkelingsspelletjes in opgenomen. Het geheel hoort alleszins thuis in *Schatkist: spelletjes, poëzie en prentenboeken* kunnen immers voor een zelfde soort opwinding zorgen als het op zoek gaan naar en het opgraven van een schat. Zo'n expeditie verdient de bekende versregel van J.H. Leopold als motto: *'O rijkdom van het onvoltooide'*. In onderstaande inleiding bij het *Bronnenboek* legt Piet Mooren uit waarom.

Bij boekselectie voor kinderen gaat het behalve om het kaf en het koren ook om voor kinderen smaakvol en verteerbaar koren. willen ze er althans een hap van nemen: *'Een of twee keer had ze een blik geworpen in het boek dat haar zus las, maar er stonden geen plaatjes of gesprekken in. En wat heb je aan een boek, dacht Alice, zonder plaatjes of gesprekken'*. Des te meer geldt zo'n combinatie van literaire en pedagogische criteria wanneer het om kleuters en gebruik bij een taalmethode gaat. Een selectie afgestemd op thema's (tijd, geboorte, op school, dieren in de woonomgeving, sprookjes, telefoon en brief, spel en speelgoed, poppenkast, vakantie en boeken) zoals bij de methode *Schatkist* waarbij ik met Lucienne Kleisen en José Peijen een *Bronnenboek* heb samengesteld, speelt immers in op het ontwikkelingsperspectief van de kleuter en op het educatieve aanbod in diens school- en thuisomgeving. Centraal daarbij staat hoe versjes, liedjes, raadseltjes, ontwikkelingsmateriaal en met name prentenboeken bij de taalverwerving voor een ware schatkist kunnen zorgen: spelletjes, poëzie en prentenboeken kunnen immers voor eenzelfde soort opwinding zorgen als bij het op zoek gaan naar en het opgraven van een schat. Zo'n expeditie – *expeditie* zou Winnie de Poeh zeggen, maar dat hindert in het geheel niet – verdient de bekende versregel van de dichter J.H. Leopold als motto: *'O rijkdom van het onvoltooide'*. En dat om een paar redenen. Allereerst biedt het hier geboden repertoire een basis voor de literaire vorming van kinderen en dat is voor hun taalontwikkeling niet zonder belang. Vervolgens speelt dit aanbod in op een weliswaar nog niet voltooide fase in de taalverwerving, maar wel met de belofte van toekomst in zich, net zoals flarden poëzie voor de dichter Leopold het hele gedicht aankondigden. Zo'n respect voor wat nog onvoltooid is in de taalontwikkeling van jonge kinderen was in het recente verleden bij compensatieprogramma's en verschillende program-

ma's voor leesvoorwaarden of voorbereidend lezen wel eens afwezig. Ze hielden niet altijd rekening met de spontane ontdekkingen van kleuters en bij alle nicuwe inzichten die ze boden, vergaten ze wel eens het erfgoed van de kleuterschool: de versjes-, liedjes-, raadseltjes-, spelletjes-, poppenkast- en prentenboektraditie. In de ijver om de veronderstelde, gebrekkige taalschat van de kleuters te compenseren en het lezen dichterbij te brengen, gingen sommige lerpakketten voorbij aan het indirecte taal- en schriftaanbod van de kleuterschool. Het compenseren van taalkorten bleek daarbij net zoals het werken aan geïsoleerde voorbereidende stapjes tot het leren lezen nogal eens geforceerd. Zo antwoordde op de vraag wat een omhooggehouden soeplepel voor een ding is, de kleuter Jochem met: 'Een soeplepel'. 'Ncc, Jochem', zei de juf. 'je moet zeggen: dit is een soeplepel'. Jochem knoopte dit in zijn oren en diezelfde middag nog vroeg hij aan zijn moeder wat zij in haar hand hield. 'Een soeplepel', antwoordde moeder. 'Nietwaar', zei Jochem, 'dit is dit is een soeplepel'. Daarop kreeg hij een draai om zijn oren.¹

Geduld en respect

Bedoelde programma's misten behalve geduld voor de natuurlijke taalontwikkeling van kleuters ook respect voor het traditionele kleuterschoolprogramma. In plaats van eens na te gaan wat dat inhield, ook voor de schriftontwikkeling, schoof men dat heden van de kleuter aan de kant met het oog op het lezen van morgen. De integratie van kleuter- en lager onderwijs was nogal eens een zaak van hogerop, zonder veel oog voor de tradities van het kleuteronderwijs. Daarmee liet men een rijke bron liggen. Maar waarom komen versjes, liedjes, of prentenboeken dan zoveel eerder als repertoire voor de kleuterschool in aanmerking? Samen en elk apart zorgen ze voor rijke,

natuurlijke contexten met veel variatie, herhaling en redundantie, dat wil zeggen dat hetzelfde nog weer eens anders wordt gezegd. Herhaling, gevarieerd gebracht, is immers de moeder van de taalverwerving. Niet zonder raffinement overigens, zoals het voorbeeld van moeders (en vaders) bewijst die tegen hun baby's ogenschijnlijk maar wat aankletsen, maar intussen haarfijn de bedoelingen van het kind aanvoelen om daar steeds in uitgebreidere zin op te reageren. Even redundant zijn versjes, liedjes, poppenkast en prentenboeken in hun taal-aanbod voor jonge kinderen, al geldt dat niet voor elke tekst in dezelfde mate. Model staat hier het *stapelverhaal* met meestal een vast refrein en een handeling die steeds uitgebreider wordt. Zo keert in *Jongetje wil peertjes schudden* van Hoffmann (Ploegsma, 1979) de zinsnede 'de peertjes willen niet vallen' steeds weer terug, totdat het oog van de meester letterlijk het paard vet maakt, want na zijn tussenkomst willen de peertjes ineens wél vallen, de hond het jongetje wél bijten, de stok de hond wél slaan, het vuur de stok wél verbranden, het water het vuur wél hlussen, het kalf het water wél drinken en de slager het kalf wél slachten. Soortgelijke verhalen zijn in meer prentenboeken en ook over de grenzen terug te vinden, zoals in het prentenboek *The troublesome Pig* van Lamont (*Een heste big?* Zwijsen, 1988). Nauw verwant aan zulke stapelverhalen is een kettinglied als *Er is een gat in mijn emmer, lieve Lisa* waar Margriet Heymans op varieerde in het prentenboekverhaal *Moeder, wanneer is het zondag?* (In: *Ik ben Jantje en ik kan al lezen*, Querido, 1982). Deze voorbeelden vallen bij kinderen zo in de smaak, omdat ze kansen geven om actief mee te doen bij voordracht of beurtzang. Refrein en uithreidende herhaling vormen intussen de scherping en de inslag voor de taalverwerving.

Ter compensatie van verschillen in taalverwerving tussen kinderen die hun milieu al dan niet mee hebben, bieden versjes, liedjes en prentenboeken een heel aardig programma. Herman Kakeheke vermeldt een onderzoekje waarin bij ongeveer vijftienvintig procent van de kinderen bij het betreden van de kleuterschool de baker- en kinderrijmpjes onbekend waren.² Dat verschilt zeer met het repertoire waarover het dochttertje van Cornelis Verhoeven beschikt als ze 20 maanden en 16 dagen oud is (in: *Een vogeltje in mijn buik. De taal van Nena*, Ambo, 1976): 'Het aantal liedjes dat zij met complete melodie en vrijwel volledige tekst kan zingen, is vrij groot. Als liet haar zint, werkt ze een heel rijtje af, zodra ze de eerste maten gehoord heeft. Enkele beginregels:
In Den Haag daar woont een graaf
Zagen, zagen, wielewielewagen

*Draai er het wieletje nog eens om
Poesje mauw, kom eens gauw
Slaap, kindje slaap
Sinterklaas kapoentje
Lang zal ie leven
Op een grote paddestoel, rood met witte stippen
Een, twee, drie, vier, hoedje van papier
Klein, klein kleutertje, wat doe je in mijn hof
Al in een groen groen knolle-knolle-land'.*

Berebroodjes

Ook in dit opzicht kan het incidenteel leren van de kleuterschool voor een groot aanbod zorgen. Weliswaar oogt het minder systematisch dan het is, maar ook hier bedriegt de schijn. Een liedje als *Ik zag twee beren broodjes smeren* geeft met die ene zin onheperkte mogelijkheden tot klank- en woordcombinaties. Dat beroep op inventiviteit bepaalt ook het contrast met de 'speelwerkbladen' die bij het voorbereiden op het leren lezen in gebruik raakten. Het geheel van de taalontwikkeling raakte ermee op de achtergrond evenals specifieke punten van zorg en aandacht in de taalontwikkeling. Ook daarbij hewijzen versjes hun diensten. Logopedisten gebruiken bijvoorbeeld tongbrekers of kwelrijmen, ook al beloven die namen eerder het tegendeel, als steuntjes in de rug bij het leren spreken.³ Dat zijn versjes als *Wie weet waar Willem Wouters woont* of *Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindelaan*. En anderstalige kinderen leren de klanken van onze taal ook met versjes onder de knie te krijgen.⁴ Versjes helpen hier om de moed er in te houden. En behalve dat zorgen ze ook meer in het algemeen voor een klimaat waarin kinderen kunnen gedijen. Kinderen hebben immers het grootste plezier in rijm- en raadspelletjes die hun kennis van de wereld en hun spraak- en smaakvermogen op de proef stellen zoals dat gebeurt op die Biblebontse berg met dat Biblebontse huis en die Biblebontse mensen met hun Biblebontse kinderen en hun Biblebontse pap met die Bihelebontse lepel uit die Bihelebontse nap of in dat broodje over Pippeloentje die zeven berebroodjes op één slof en op één schoentje heelhuids bij de barones moet bezorgen. Zulke versjes prikkelen in hun spel met klank, rijm en ritme de smaakpapillen van de kinderen, al laten ze zich nog wat makkelijker meeslepen als het ook nog gaat om de gulzigheid van hun helden. Ze willen er met huid en haar bij kunnen horen, hij twee emmertjes water halen als op klompjes kunnen kleppen en bij van je ras ras ras door het poortje heen kunnen springen. Kinderrijm en kinderspel zijn nog nauw verbonden met hun zintuigelijke ontwikkeling. Daarom ook houdt dit erfgoed

hen zo moeiteloos en vanzelfsprekend in de han dat schoolmeesters er aan kunnen gaan twifelen of al dit plezier nog onderwijs mag heten. De koppeling van taalverwerving aan spelletjes en aan liedjes waarop gedanst en gesprongen wordt, geeft aan die taalverwerving dan ook de ondersteuning van de beweging van het lichaam. Die zintuigelijke context zorgt ervoor dat de woorden in de spelletjes en liedjes makkelijker onthouden worden en dat met de ritmes ook de woorden in het geheugen blijven zoemen.

Het helang van een repertoire van klassieke en moderne versjes en liedjes gaat overigens ook ver uit boven alleen maar onderwijskundige doelen. Het zijn deuntjes die je om met Winnie de Poeh te spreken hoopvol kunt neuriën, ook voor anderen, wanneer die het moeilijk hebben. Sinds de Wet op het Kleuteronderwijs (1956) is het aanleren van versjes een vast onderdeel van het kleuterschoolprogramma. Doorgaans wordt dat gemotiveerd met het stimuleren van een juiste spreektoon en voordracht, het uitbreiden van het actieve taalbezit, het oefenen van het geheugen en het plezier bijbrengen in ritme, klank en rijm. Nog altijd een voortreffelijk programma, ook al komt het voorbereiden op auditieve analyse en synthese alleen maar indirect aan de orde. De aandacht is dan ook terecht op het geheel gericht en op het aanreiken van een repertoire. Daarbij geldt een globaal onderscheid tussen aanleer- en luisterversjes. Bij de laatste is het een goede gewoonte om de kinderen in koor bij de refreinen te laten invallen. De eerste zijn noodzakelijk korter dan de tweede. Ze lenen zich om met de hele klas op te zeggen of door verschillende kinderen een paar regels te laten zeggen. Daarvoor is het niet nodig om ze droog van buiten te laten leren; het memoriseren kan veel beter plaats vinden door ze, opgedeeld in diverse rollen, te laten spelen en ze nog eens in scènes uit te laten tekenen om er een hoekje van te maken. De juf schrijft er dan de versregels bij en dat stimuleert weer de belangstelling voor het schrift, zoals bij dit voorbeeld gebeurde:
*Hansje Pek zat op het hek
Toen kwam zijn grootje,
die gaf hem een broodje.
Toen kwam zijn zusje,
die gaf hem een kusje.
Toen kwam een kindje,
Dat gaf hem een lintje.
Toen kwam op 't laatst de pastoor,
die gaf hem een ferme klap om het oor.*
Eenzelfde spontane overgang van mondelinge in schriftelijke verkenning is ook bij verhaalsoorten als sprookjes mogelijk. Zo tekenden kleuters de diverse scènes van Klein Duimpje uit, schreef juf er steeds het verhaalfragment bij en leverde het geheel

met bolletjes als paginering een onverbid- delijke bestseller in de boekenhoek op. En passant komen in zo'n eigen boekaanmaak evenals in het vele 'lezen' van prentenboeken lees- en schrijfbegrippen als 'boek', 'plaatje', 'verhaal', 'bladzijde', 'omslaan', 'bovenaan', 'onderaan', 'achteraan', 'voor- aan', 'woord', 'zin', 'letter' of 'regel' naar voren.

Code

Communicatieve schrijfmomenten zijn te vinden in recente prentenboeken als *De Puik Postbode* (Gottmer, 1987), waarin de hoofdpersoon op zijn fiets zijn bestellingen rondbrengt: Goudhaartje nodigt de drie beren uit voor haar verjaars- partij, de Drie Biggetjes sturen een eis tot schadevergoeding aan de wolf, en de heks ontvangt een catalogus met heksenspullen. Brieven, kaarten en enveloppen zijn zo perfect nagemaakt dat postbode-spelen met deze briefgeheimen niet kan uitblijven. Zulke prentenboeken maken de verkenning van lees- en schrijfbegrippen functioneel en stimuleren om zelf met briefjes en enveloppen aan de slag te gaan, hoe oningewijd kinderen ook nog zijn in het schrift.

Intussen blijven de meeste kleuters naïeve lezers, al beelden ze zich soms ook veel meer in. Dat levert in het stripverhaal *Ik ben Jantje en ik kan al lezen* tweemaal schamper commentaar op. De oudere broer van Jantje zegt dat daar niks aan is, en bij de leidsters in de crèche waar hij de nog niet lezende baby's zijn kunst wil vertonen, valt hij door de mand, omdat hij 'Oom Kees eet vis' leest in plaats van 'het is verboden om kinderen uit de box te halen'. Er volgt echter eerherstel als oom Kees op bezoek komt en een visje verorbert: Jantje leest dan zijn versie van het verhaal en het bezoek maakt het nog waar ook.

In dit beeldverhaal brengt Margriet Heymans in de persoon van Jantje het dilemma van de beginnende lezer prachtig in beeld: hij heeft het systeem nog onvoldoende onder de knie om willekeurig welke geschreven tekst te ontsluiten, hij heeft te veel van de kunst geproefd om zich niet ook als lezer te willen manifesteren. Anders gezegd: Jantje heeft al wel een aantal woorden globaal leren lezen (dat wil zeggen: hij herkent ze, zoals hij plaatjes herkent), maar beheerst de abstracte alfabetische code nog niet.

Die code vereist, hoe intensief de omgang met versjes, liedjes, sprookjes, raadseltjes of prentenboeken ook is, voor verreweg de meeste kleuters nog altijd systematisch onderwijs. Dat kan in het algemeen niet aan de spontane schriftverkenning overgelaten worden, al is er natuurlijk niets op tegen om kinderen die daarnaar vragen alvast op weg te helpen met het leren lezen. Door- gaans is in deze fase het verhaal van Jantje

van toepassing en komen kleuters naast het benoemen van een aantal letters van hun naam bijvoorbeeld niet veel verder dan het kunnen 'lezen' van een aantal woorden of zinnnetjes.

Wat dragen prentenboeken nu bij aan het 'lezen' in kleutergroepen en aan het lezen van een poosje later?

Ze introduceren de wereld van het boek, roepen het verlangen wakker om zelf te willen gaan lezen en stellen in staat om het eerder gehoorde verhaal weer voor de geest te roepen. Ze geven greep op de links- rechts-richting van ons schrift, voorzover de dynamiek van de prenten doorgaans de links-rechts-richting van ons schrift volgt. Ze leren oog krijgen voor allerlei visuele details en oor voor klankovereenkomsten in versjesprentenboeken, ze leren in scènes opgedeelde verhalen als een geheel ervaren en in tekening en krabbelschrift beginnen ze al wat deel te nemen aan de schriftelijke communicatie. Dat zijn allemaal voorwaar- delijke zaken voor tussendoor, want bij prentenboek of kindervers blijft de inhoud van het verhaal hoofdzaak.

'Er was eens'

Ook het feit dat prentenboeken een heel aparte, overkoepelende boeksoort vormen, is een buitenkansje: daarmee dienen zich klassieke vormen van vertelkunst aan als het telboek, het abc-boek, het stapelverhaal, het sprookje, de fabel, de strip, het spookverhaal of het non-fictie dierenboek.⁵ De kennismaking daarmee levert een stevige basis voor een vruchtbare schriftver- werving. Onderzoek leert namelijk dat het lezen van letters in woordverband sneller gaat dan het lezen van losse letters, en dat het lezen van woorden in zinsverband op-

nieuw weer sneller gaat dan het lezen van losse woorden. Maar dan ligt het ook voor de hand dat het lezen van zinnen in ver- haalverband weer sneller gaat dan van losse zinnen en van zinnen in een bekende verhaalcontext nog weer sneller. Het over- dragen van een breed repertoire aan ver- haalvormen in de kleuterschool maakt in dat perspectief alvast wat vertrouwd met contexten die later de grote lijnen geven van wat er te lezen valt. Begint een verhaal met: 'Er was eens' of bevat het figuren als reus, dwerg, heks, of fee en attributen als bezemsteel en wensput, dan weet de lezer al uit de kleuterperiode wat hem te wacht- ten staat.⁶

Deze tekstkenmerken blijven ook in dit aanbod in het algemeen ondergeschikt aan de inhoud, al is een thema geheel gewijd aan sprookjes en al sluit het laatste thema *Boeken* af met diverse prentenboeksoorten. Af en toe apart aandacht voor de vorm van het boek kan de fascinatie voor het omgaan met en het verkennen van boeken overeind houden. Het is niet de bedoeling om daar- mee te wachten tot aan het laatste thema; veeleer is het idee om alle eerder aangebo- den boeksoorten dan nog eens apart de re- vue te laten passeren. Introductie van het feit dat er boeken zijn in alle soorten en maten, kan immers al veel vroeger plaats vinden. Een prachtig boekje daarvoor vormt *Ik hou van boeken* van Anthony Browne (Gottmer, 1989). In dat boekje somt de hoofdpersoon, een aapje, zijn fa- voriete lectuur op. Grappig is dat hij steeds wordt afgebeeld in relatie tot het soort lie- velingsboek dat steeds aan bod is. Bij enge boeken zit hij verstijfd in een stoel met een levensgroot spook achter zich, bij sprookjes loopt hij rond als Roodkapje, bij kleurboe- ken steken de kleurpotloden uit zijn zak en

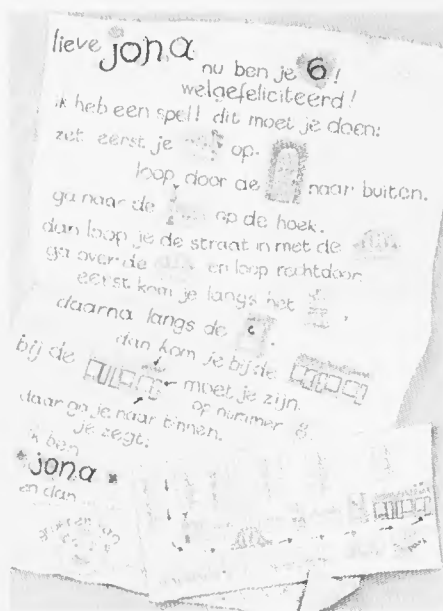
De schatten van Schatkist

De kleutertaalmethode *Schatkist* gaat vooraf aan de bekende leesmethode *Vellig Leren Lezen* en op niet al te lange termijn valt ook een herziene versie van de bekende boom, roos, vis-methode te verwachten. Hoofdauteurs zijn Cesarius Mommers (Katholieke Universiteit Nijmegen) en Ludo Verhoeven (Katholieke Universiteit Brabant) met namens de uitgeverij als projectleiders Hub Lucas en An Thomas. Daarnaast hebben aan *Schatkist* tal van auteurs en illustratoren hun steentjes bijgedragen. De methode bestaat uit twee voorleesboeken (per boek tien verhalen) met aansluitende spel- en taalactiviteiten en tien kleutersetjes met steeds een prentenboekje, een spelletje en een audiocassette. Verder horen er twee reuzenprentenboeken, twee dwergprentenboekjes en een handleiding bij. En bij tien van de twintig thema's hoort het *Bronnenboek* waarvan hiernaast de inleiding – iets aangepast – is afgedrukt.

Schatkist breekt met het louter technisch voorbereiden op het lezen van kleuters dat zolang, tegen de traditie van de kleuterschool in, door diverse leesspecialisten is gepropageerd. In plaats daarvan worden vele ervaringen gecreëerd die aanleiding kunnen geven tot de zogenaamde spontane schriftontwikkeling zoals die ook is te vinden in de natuurlijke methode (Freinet, Montessori), al wordt een en ander, zoals van Zwijzen valt te verwachten, niet aan het toeval overgelaten. Typerend voor deze aanpak is de brief die de kern vormt van het tweede reuzenprentenboek. Deze felicitatiebrief voor Jona introduceert niet alleen een spel en een verkenning van de eigen omgeving, maar laat tegelijk ook ervaren hoe schrift en tekening, inclusief samenvattende plattegrond, daarbij van dienst kunnen zijn. De ontdekking van het schrift is, zoals uit dit voorbeeld blijkt, voortaan geen eenrichtings- maar tweerichtingsverkeer en levert zowel een consumptief als actief instrument op. Overigens speelt Zwijzen met meer dan twintig *Bibelebontse letterboekjes* handig in op de consumptieve kant van de 'spontane schriftverwerving', want welke ouder zal in het voorportaal van de inwijding in het schrift zijn kind het letterboekje durven onthouden waarmee het op tal van speelse manieren de eigen naam leert lezen en schrijven? En wat is er ook op tegen wanneer de produktie van die boekjes in handen wordt gelegd van getalenteerde Nederlandse illustratoren als Gitte Spee bijvoorbeeld die de letter s voor haar rekening nam (zie illustratie). Als alle boekjes even aardig zijn

(ik heb ze nog niet allemaal kunnen bekijken) kan vastgesteld worden dat de Nederlandse letristische traditie van *abecedaria* in een klap zeer fors is uitgebreid.

Schatkist geeft niet alleen aan schriftontwikkeling veel aandacht maar ook aan de spreek- en luistervaardigheid, de woordenschatverwerving en de literaire vorming. In aansluiting op recente research krijgt de woordenschatverwerving zelfs een centrale plaats toegewezen, met als koninklijke weg een uitvoerige kennisgeving met de kinderliteratuur. Het zal duidelijk zijn dat ik met het *Bronnenboek* daar graag een bijdrage aan heb willen leveren. Ik ben dus wel partij, de lezer zij gewaar-schuw.

staat hij half ingekleurd op de bladzijde, bij stripverhalen maakt hij als Batman korte metten met boeken, bij dikke boeken is hij dik, bij dunne dun, bij telboeken telt hij met boeken, bij letterboeken maakt hij letters met boeken, bij liedjesboeken zingt hij noten en tenslotte loopt hij als een volleerd evenwichtskunstenaar met boeken op het hoofd het boek uit. Intussen wachten op alle pagina's prenten met tal van kleine, geestige grapjes.

Aparte aandacht voor boeksoorten verhoogt niet alleen de attentiewaarde van die boeken, maar geeft ook meer greep op die boeken. Daardoor leren kinderen hoe ze met elkaar over boeken kunnen spreken en langzaam ook een begin kunnen maken met het ontwikkelen van eigen voorkeuren in boekenland.

Aandacht voor kenmerkende eigenschappen van boeksoorten heeft als voordeel boven het in meer strikte zin inspelen op de zogenaamde leesvoorwaarden dat het geheel van het boek en van de leeservaring intact gelaten wordt. Bovendien sluit dat ook veel meer aan op de stadia in het omgaan met boeken die kleuters al in de thuisituatie met hun ouders, broertjes of zusjes doorlopen hebben (n.b. dat zal niet voor alle kleuters in dezelfde mate het geval zijn).

De zorg voor de ononderbroken ontwikkeling van basisschoolkinderen betekent immers ook dat kleuters verder moeten kunnen ontwikkelen wat ze van thuis en van de peuterspeelzaal meebrengen.

Ninio en Snow hebben op basis van gedetailleerd onderzoek naar de regels die stilzwijgend tussen volwassenen en kinderen worden gehanteerd bij het omgaan met boeken de volgende stadia in de omgang met het boek vanaf het eerste levensjaar tot aan het begin van de basisschool onderkend:

1. Boeken zijn er om te lezen, niet om er mee te handelen;
2. Bij boeken lezen is het boek de baas die de lezer stuurt;
3. Prenten zijn geen dingen, maar afbeeldingen van dingen;
4. Prenten zijn er om te benoemen;
5. Prenten, ook al zijn ze statisch, kunnen gebeurtenissen weergeven;
6. Boeksituaties vinden plaats buiten de 'werkelijke tijd';
7. Boeken geven de werkelijkheid weer of roepen een zelfstandige verzonden wereld op.⁷

Aandacht voor deze stadia in de omgang met boeken omvat een heel programma, zeker wanneer het onderscheid leren maken in boeksoorten daar als een achtste stadium aan wordt toegevoegd.

Als negende stadium ligt het tenslotte voor de hand om het repertoire aan prentenboeken in *Schatkist* ook op waarderingsniveau voor de kinderen zelf te activeren. Hier is het de plaats om aansluiting te zoeken bij waar op dit moment in diverse taal-leesmethodes een begin mee gemaakt is: het volgen van de smaak- en voorkeursontwikkeling van kinderen door ze van tijd tot tijd waarderingsstaatjes in te laten vullen. Zou het niet mogelijk zijn om daar in de kleuterschool al een basis voor te leggen?

Een manier zou kunnen zijn om af en toe een boekje per kleuter te maken en achter de boekomslagen een hokje te plaatsen dat ze in mogen kleuren als ze het boek 'gelezen' hebben. Rood staat dan bijvoorbeeld voor een mooi boek, zwart voor niet mooi; paars voor een droevig boek en groen voor een vrolijk boek, enzovoort. Zo'n boekje zou meegegeven kunnen worden naar huis om ouders ook eens te laten zien dat de kleuters hun eigen mening leren vormen over het boekenaanbod van de kleuterschool. De wijze waarop thuis en in de kleuterschool met boeken wordt omgegaan, kan er wellicht ook een handreiking in vinden.

Woordenschat

Alle specifieke aandacht voor wat het boek kan kenmerken, laat overigens onverlet dat binnen *Schatkist* prentenboeken, voorleesverhalen, liedjes, versjes en ontwikkelingsspelletjes op de eerste plaats zijn geselecteerd ter uitdieping van het thema. De korte inhoudsbeschrijvingen in dit *Bronnenboek* geven een snel overzicht van wat er zoal aan moois mogelijk is met hopelijk voor elk wat wils.

Het thema zorgt ook voor de gemeenschappelijke basis om anderstalige kinderen niet alleen met de prentenboeken in hun eigen taal op verhaal te laten komen, maar ze ook de kans te geven om die eens in de klas te laten horen (er zijn audiocassettes

met verhalen uit andere culturen en er zijn OETC-leerkrachten). Binnen het thema is er zo volop mogelijkheid tot natuurlijke differentiatie en individualisering. Kinderen mogen boeken kiezen en in de traditie van de kleuterschool daarbij verwerkingen zoeken naar keuze. De resultaten kunnen weer in de hele groep besproken en bekeken worden, dankzij het gezamenlijk thematisch moment. Zelfs de uitbreiding van de woordenschat die hier indirect plaatsvindt, leent zich zo tot uitwisseling. De diverse prentenboeken en voorleesverhalen die per thema worden aangeboden, zullen immers deels dezelfde woordvelden aanreiken. En het aangeleerde versjes-en liedjesrepertoire leent zich uitstekend voor af en toe een gezamenlijke potpourri als nu eens een gezamenlijke vorm van evaluatie die toch uiterst effectief kan zijn. Zeker wanneer goed gelet wordt op wat elk kind in te brengen heeft en wanneer gewisseld wordt in wie een makkelijke (aan het begin) of moeilijke beurt (als al veel liedjes genoemd en gezongen zijn) krijgt.

Prentenboeken, voorleesverhalen, liedjes en versjes zorgen samen voor een rijk geselecteerd repertoire dat een stevig fundament legt voor de talige en literaire ontwikkeling van de kleuter. Het spreekt voor zich dat het *Bronnenboek Kleuterthema's* bedoeld is om er keuzes uit te maken. Elke dag een nieuw gedicht of lied of prentenboek vormt al een goed gevuld programma. Maar ook met wat minder krijgen kinderen een rijk repertoire aangereikt. Hoe vaak zullen ouders dan niet te horen krijgen dat er weer een nieuw liedje of prentenboek is aangeboden? En hoe vaak zullen zij dan niet vragen om dat liedje eens te laten ho-

ren of om eens over dat prentenboek te vertellen? En hoe vaak zullen de ouders dan niet aan de wens van hun kind tegemoet moeten komen om een, op school aangeboden, prentenboek ook in de bibliotheek te gaan lenen? Wanneer de kleuterschool met prentenboeken en diaserieën aldus het voortouw neemt, met het boekenhoekje als vaste plaats ter voortzetting van die kennismaking (ook via audiocassettes), is het zeer waarschijnlijk dat de kinderen op school en thuis aardig ingewijd raken in de kinderliteratuur. En dat maakt de kans groot dat ze, net als voor het slapen gaan, bij elk thema blijven vragen om nog een nieuw verhaal of versje. Een schatkist die niet leegraakt: in die zin zal ook een bronnenboek onvoltooid blijven.

Noten

1. R.A.Gerstel: *Een taalprogramma voor peuters en kleuters*; Groningen (Wolters-Noordhoff) 1970.
2. Herman Kakebeke: *Kinderen en hun gedichten*; in: Annie Moerkercken van der Meulen & Hanny Spelbrink (red.): *De wereld van het kinderboek. Een oriëntatie voor onderwijsgevend op het gebied van de jeugdliteratuur*; Groningen (Wolters-Noordhoff) 1982.
3. Zie bijvoorbeeld Eelco Hekster: *Spreken moet worden geleerd* (plus vervolgdelen); Groningen (Wolters-Noordhoff) 1975.
4. Werkgroep Nederlands voor anderstaligen: *Van horen en zeggen. Een methode Nederlands voor anderstalige kinderen in het basisonderwijs*; Groningen (Wolters-Noordhoff) 1983/1984.
5. E. Gerritsen & P. Mooren & Th. Nissen (red.): *Prentenboeken in de school; een handreiking*; 's-Gravenhage (NBLC) 1983.
6. P. Mooren & C. Schouten-Van Parreren: *Could be worse. Boeken bij Engels in het basisonderwijs*; Tilburg (Zwijsen) 1988.
7. Catherine E.Snow & Anat Ninio: *The Contracts of Literacy. What Children Learn from Learning to Read Books*; in: William Teale & Elizabeth Sulzby (ed.): *Emergent Literacy. Writing and Reading*; Norwood (Ahlex Publishing Corporation) 1986.

De bemoeienissen van juffrouw Paedagogiek

proefschrift van Anne de Vries over kinderboeken

idee dat een kinderboek op zich de moeite van een bespreking waard is en dat die ook interessant kan zijn voor iemand die niet meteen voor eigen kinderen of leerlingen een boek zoekt, dat be-

gint maar heel langzaam door te breken. Zoals je ook kunt zeggen dat het van sommige boeken jammer is dat ze als kinderboek verschijnen, omdat ze daarmee onmiddellijk een volwassen publiek missen.'

Deze kernachtig geformuleerde positie van de hedendaagse kinderliteratuur en kinderliteratuurkritiek is afkomstig van Anne de Vries, hoofd van de Dienst Boek en Jeugd van het NBLC (Nederlands Bibliotheek en Lectorium) in een interview in *De Volkskrant* van 13 mei j.l.¹, naar aanleiding van zijn promotie tot doctor in de letteren, twee dagen eerder aan de Vrije Universiteit in Amsterdam.

Hij promoveerde op een onderzoek naar de opvattingen over het kinderboek tussen 1880 en 1980. In *Wat heten goede kinderboeken?*² publiceerde hij een gedocumenteerd verslag van zijn bevindingen, die het resultaat zijn – als 'vrijtjds-onderzoeker', zoals hij zichzelf noemt – van jarenlange navorsingen in archieven op zoek naar beschouwingen in boeken, brochures, tijdschriften, weekbladen en kranten.

Peter van den Hoven las de dissertatie en maakte enkele aantekeningen.

Er zijn – typerend voor de positie en de waardering van de kinderliteratuur – weinig studies die het jeugdboek tot onderwerp hebben en alleen daarom al is De Vries' onderzoeksverslag de moeite meer dan waard. Naast het historisch-kritische overzicht *Wormcruyt met suycker* van D.L. Daalder uit 1950, en de historisch-pedagogische studie van Lea Dasberg *Het kinderboek als opvoeder* die in 1981 verscheen, geeft het proefschrift van De Vries een eeuw meningen en standpunten over hoe

kinderboeken zouden moeten zijn.

Anne de Vries heeft zijn studie opgedragen aan zijn vader (de Anne de Vries van onder andere *Bartje*) die, bijvoorbeeld tijdens het Kinder- en Jeugdboekencongres van 1961, pleitte voor wetenschappelijk onderzoek op het gebied van de kinderliteratuur vanuit de letterenfaculteit. Vijftientig jaar na zijn dood komt zijn zoon tegemoet aan die wens.

De op het eerste gezicht wat merkwaardige titel van zijn studie geeft precies aan waar het De Vries om te doen is: niet wat goede kinderboeken *zijn*, want dat is sterk afhankelijk van een persoonlijk normen- en waardenstelsel op basis waarvan een subjectief oordeel ontstaat over zoiets discutabels als kwaliteit, maar wat goede kinderboeken, vanuit bepaalde omschreven theoretische kaders, over bijvoorbeeld opvoeding, de relatie kind–volwassene, ethiek, moraal, esthetiek, kunst en literatuur, genoemd worden, – *heten* dus. Het inventariseren van die kaders en het in kaart brengen van de invloed die zij een eeuw lang hebben gehad op de kinderliteratuurkritiek, dat is wat De Vries in zijn boek probeert te doen. De wijze waarop hij zijn materiaal presenteert dwingt bewondering af voor de ordening van de geweldige grote hoeveelheid gegevens die hij uit allerlei bronnen heeft opgedoken. En dat alles in een uitermate leesbaar verslag is ondergebracht verdient eveneens waardering; dat is bij dissertaties wel eens anders.

Vanaf 1880 heeft hij zijn onderzoek in drie tijdvakken ingedeeld: het eerste loopt tot 1930, het tweede tot 1960, en de derde periode beslaat de laatste twintig jaar. Ruim driehonderd pagina's lang passeren bekende en onbekende auteurs, die in beschouwingen hun licht lieten schijnen over het kinderboek, door middel van kenmerkende citaten en parafraseringen van standpuntbepalingen. Het is boeiend om al die

verschillende ideeën op een rijtje te zien en bewezen te krijgen wat al wel langer duidelijk was: dat de kinderliteratuur een eeuw lang gedomineerd is door de pedagogie en de moraal, en dat de eisen voor het kinderboek als kunstuiting, als *literatuur*, weliswaar in elke periode gehoord worden, maar nooit overheersend zijn geworden. Zo formuleert de Amsterdamse onderwijzer K. Andriess in 1899, het jaar waarin ook Nellie van Kol haar bekende artikel *Wat zullen de kinderen lezen?* in *De Gids* publiceerde, een kritiek tegen het moraliseren in kinderboeken: 'Als juffrouw paedagogiek aldoor over den schouder van den schrijver tuurt en hem telkens in het oor fluistert: "pas op, pas op!", dan loopt hij veel kans een ietwatje saai te worden. 't Is een best mensch, de juffrouw, maar men moet ze soms wat op een afstand houden, anders wordt ze indringerig en vervelend.'

Theo Thijssen zegt het in een uitval naar Ida Heijermans in 1906 wat robuuster en directer: 'Die hebbelijkheid van u, om naar aanleiding van vervelende bedenkseltjes zedelijke boomen op te zetten tegen de kinderen, die begint ons zoo te vervelen. (...) Het is misschien erg ongelukkig, maar heel die opzettelijke opvoederij in school, waar u en andere dames zoo graag over spreekt, daar voelen wij zoo weinig voor, daar worden

we een beetje onpasselijk van, eertlijk gezegd.'

En Guus Kuijer, die zich sterk identificeert met Thijssen, trekt in *Het geminachte kind* (uit 1980) de lijn consequent door en werpt de hele opvoeding ver van zich af: '*Je lééft met mensen, je voedt ze niet op, je práát met mensen, je staat niet te woord, je probeert onder woorden te brengen, je legt niet uit, je probeert je zoveel mogelijk bewust te zijn, je máákt niet bewust. Opvoeden is onbeleefd, pedant en burgerlijk.'*

Verlichting en Romantiek

Dat zijn slechts drie namen uit het overzicht van De Vries, dat vele tientallen voor het voetlicht brengt, zoals J. Stampearius, Nienke van Hichtum, Jan Ligthart, S. Rombouts, Cor Bruyn, W.G. van der Hulst, Anne de Vries senior, Miëp Diekmann, Tonne Cox en Lea Dasberg, die trouwens enkele nijldige correcties te verwerken krijgt.

Wat voor eisen stelden zij aan het kinderboek? Op grond waarvan formuleerden zij maatstaven en criteria voor beoordeling? Wat zijn, door de verschillende tijdvakken heen, de constanten, de ontwikkelingen, de tegenstellingen? Wat voor invloed hadden zij op de praktijk van de lectuurvoorzie-

ning? Dat zijn de belangrijkste vragen die in het boek aan de orde komen. Het ordeningsprincipe daarvoor wordt gevormd door, volgens De Vries, twee tegenstelde visies op het kinderboek: de pedagogische en de esthetische. De eerste, die historisch verbonden wordt met de Verlichtingsidealen, gaat uit van het primaat van de opvoeding: het kinderboek gezien als middel tot ontwikkeling; de tweede, die teruggaat op de Romantiek, ziet de kinderboekenauteur in de eerste plaats als kunstenaar, stelt de literaire vorm boven de strekking, en sluit aan bij de individuele behoefte van het kind.

Gesystematiseerd naar politieke en religieuze bewegingen (socialisten, katholieken, protestanten en allerlei mengvormen daarvan) worden van de twee fundamentele visies vele sprekende voorbeelden opgevoerd die, althans bij mij, de bijna onbedwingbare lust oproepen de archieven in te duiken, op zoek naar, bijvoorbeeld, de brochure uit 1922 van J. Doodkorte – uit het roomsc kamp – met de intrigerende titel: *Onders, houdt uw kinderen af van den voetbalmatch!* Er werd, kortom, bladzijden lang en tot vermoeiens toe, veel verboden, geprekeerd en verketterd.

Aan het eind van elke periode probeert De Vries de vraag te beantwoorden welke be-

samenstelling: Peter van den Hoven

jeugdliteratuur

Griffels en penselen 1989

Op voordracht van onafhankelijke jury's heeft het bestuur van de Stichting CPNB de Gouden Griffel 1989 voor het best geschreven kinderboek toegekend aan Wim Hofman voor zijn boek *Het Vlot* (Van Holkema & Warendorf). Het Gouden Penseel voor het best geïllustreerde kinderboek is toegekend aan Alfons van Heusden voor zijn illustraties in het boek *Dat rijmt* (Bert Bakker). De jury's kenden negen Zilveren Griffels en twee Zilveren Penselen toe; daarnaast werd aan negentien titels een cervolle vermelding verleend: de Vlag en Wimpel.

De winnaar van de Gouden Griffel, *Wim Hofman* (1941) werkte als parochiegeestelijke in Rijsbergen en als vrijwilliger in Afrika. Thans is hij adjunct-directeur van de Zeeuwse Culturele Raad. Geïnspireerd door Cobra begon hij met schilderen, tekenen en schrijven voor kinderen. Hij debuteerde in 1969 met *Welwel, de zeer grote tovenaer* en ontving een Gouden Penseel

voor *Koning Wikkepokluk de merkwaa-dige zoekt een rijk* in 1974, en voor *Aap en Beer* in 1984. In 1977 verwierf hij een Zilveren Griffel voor *Zip*. Vorig jaar werd aan zijn boek *Uk en Bur* een Vlag en Wimpel toegekend.

De winnaar van de Gouden Penseel *Alfons van Heusden* (1930) werkte zes jaar als grafisch ontwerper voor De Arbeiderspers, waarna hij zich vestigde als freelance tekenaar, illustrator en grafisch ontwerper. Hij is tevens verbonden als docent aan de Koninklijke Academie van Beeldende Kunsten in Den Haag. Door hem geïllustreerde kinderboeken zijn onder andere de kinderboekenweekuitgave 1980 *Spook tussen spoken*, geschreven door Willem Wilmink, en het door Ivo de Wijs geschreven boek *Ita, ha, ha, je vader* (1985).

Prijzen tot 6 jaar

Zilveren Griffels: Anthony Browne: *Gorilla* (J.H. Gottmer/Becht); Ivo de Wijs: *Dat rijmt* (Bert Bakker); Vlag en Wimpels: Ienne Biemans: *Lang zul je leven* (Querido); Max Velthuis: *Een taart voor kleine Beer* (De Vier Windstreken); Martin Waddell: *Welterusten... Kleine Beer* (Lemniscaat).

Prijzen 6 tot 9 jaar

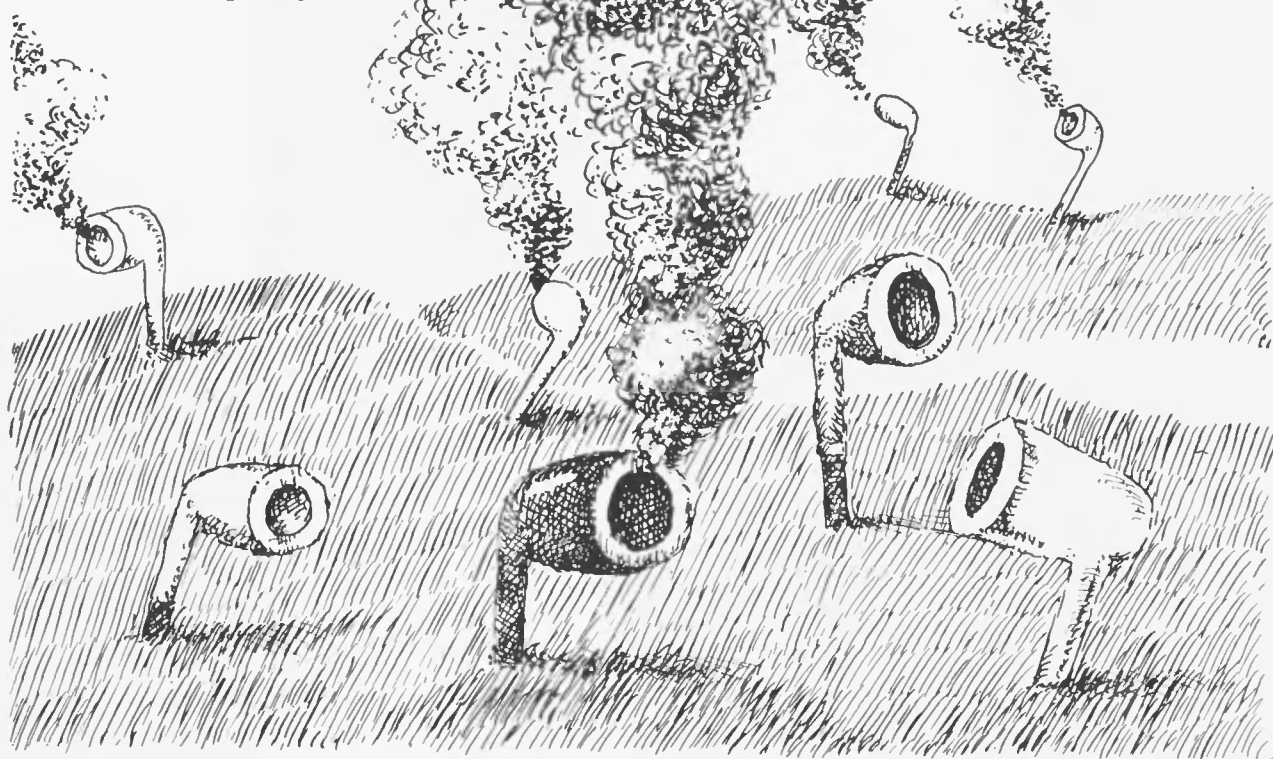
Zilveren Griffels: John Burningham: *De jongen die altijd te laat kwam* (Van Holkema & Warendorf); Margriet Heymans: *Lieveling, hoterbloem* (Querido); Vlag en Wimpels: Gerard Brands: *Bolletje* (Querido); Jetty Kreyer: *Kom gauw, mol!* (Leopold); Dolf Verroen: *De liefste poes van de wereld* (Leopold).

Prijzen 9 tot 13 jaar

Zilveren Griffels: Tor Seidler: *Het Ratteplan* (Ploegsma); Vlag en Wimpels: Roald Dahl: *Matilda* (Fontein); Sjoerd Kuyper: *Majesteit, Uw Ontbijt* (Leopold); Ted van Lieshout: *De allertiefste jongen van de hele wereld* (Van Goor); Catherine Storr: *De jongen en de zwaan* (Holland).

in de grond
zitten pijpen

ATUUR

Imme Dros
De reizen van de
slimme man

Prijzen 13 jaar en ouder

Zilveren Griffels: Imme Dros: *De reizen van de slimme man* (Van Goor); Ted van Lieshout: *Och, ik ellehoog me er wel doorheen* (Leopold).
Vlag en Wimpels: Henri van Daele: *Een*

Midas Dekkers
Eten is weten
Angela de Vrede

huis met een poort en een park (Lannoo); Peter van Gestel: *Oef van de mensen* (Fontein); Akky van der Veer: *Zwart op wit* (Leopold).

Informatieve boeken

Zilveren Griffels: Midas Dekkers: *Eten is weten* (Meulenhoff Informatief); Joke van Leeuwen: *We zijn allang begonnen, maar nu begint het echt* (Querido); Roberto Innocenti: voor zijn illustraties in *De avonturen van Pinokkio* (Ploegsma).
Vlag en Wimpels: Corinne Courtalon: *De schatten van de farao's* (Zwijsen); Markus

Joke van Leeuwen
We zijn allang
begonnen, maar nu
begint het echt

Kappeler: *Het boek van de grote katten* (Meulenhoff Informatief); David McDowall: *De Palestijnen* (La Rivière & Voorhoeve).

Zilveren Penselen en Vlag en Wimpels

Zilveren Penselen: Joep Bertrams: voor zijn illustraties in *Johan Edelhans* (Querido); Joke van Leeuwen: voor haar illustraties in *We zijn allang begonnen, maar nu begint het echt* (Querido); Angela de Vrede: voor haar illustraties in *Eten is weten* (Meulenhoff Informatief).

Kinderjury

De Prijs van de Nederlandse Kinderjury is een jaarlijkse prijs die wordt beheerd door de Stichting Nederlandse Kinderjury. Deze stichting is in 1988 opgericht op initiatief van de CPNB, het NIBC en de VARA. De Stichting wordt gesteund door de Stichting Lezen.

Meer dan 12.000 kinderen vulden hun favoriete vijf boeken in. De kinderen zijn via school, bibliotheek en boekhandel uitgenodigd boeken te lezen en te jureren. In de drie leeftijds categorieën hebben de volgende boeken de meeste punten behaald; in alfabetische volgorde:

6 tot 9 jaar:

Thea Beckman: *Een bos vol spoken* (Lemniscaat);
John Bumingham: *De jongen die altijd te laat kwam* (Van Holkema & Warendorf);
Roald Dahl: *Matilda* (Fontein);
Anne Takens: *Marjolijntje Harlekijntje* (Holland);
Willi Tobler: *Koen kan alles* (Holland).

10 tot 12 jaar:

Roald Dahl: *Matilda* (Fontein);
Ann Pilling: *Het jaar van Garnaal* (Ploegsma);
Ellen Tijssinger: *Word toch wakker!* (Lemniscaat);
Jacques Vriens: *Een hende in de bovenbouw* (Van Holkema & Warendorf);
Jan de Zanger: *Poepoe* (Leopold).

13 tot 16 jaar:

Thea Beckman: *De val van Vrededorch* (Lemniscaat);
Roald Dahl: *Matilda* (Fontein);
Evert Hartman: *Het bedreigde land* (Lemniscaat);
Ellen Tijssinger: *Word toch wakker!* (Lemniscaat);
Anke de Vries: *Opstand!* (Lemniscaat).

nadering van kinderliteratuur de meeste invloed had. Heel illustratief is in dit verband de excursie naar de veranderde beoordeling van Nederlands meest bekende kinderboek *Dik Trom* (van C. Joh. Kieviet), tussen het verschijningsjaar 1899 en 1930. Uit dat overzicht blijkt de omslag in appreciatie van critici voor dit boek, voor *Pietje Bell* (van Chr. van Abkoude, uit 1914) en een hele ris navolgers, onder invloed van zich wijzigende pedagogische opvattingen. Overigens laat De Vries duidelijk uitkomen dat de kinderen zelf zich weinig aantrokken van de oordelende volwassenen. De vaak strenge brochures waarin over hun lectuur werd gedebatteerd waren nauwelijks van invloed op de concrete lectuurvoorziening en tekenden vooral de kloof tussen theorie en praktijk.

Profilering

Hoeveel waardering je ook kunt hebben voor het documentatiekarakter van zijn dissertatie en de leesbaarheid van zijn bevindingen, toch zijn er wel enkele kritiekpunten te formuleren. Wat het meest opvalt is dat hij een inventarisatie maakt van tientallen ideeën en opvattingen, maar dat hij zichzelf niet of nauwelijks profileert. De Vries' eigen menin-

gen – van belang toch als achtergrond bij de voortdurende selectie die hij uit het vele materiaal heeft moeten maken – blijven te impliciet, onuitgesproken. Zo hier en daar maken terzijdes en commentaren wel duidelijk dat hij zich, in het spoor van zijn vader, het meest verwant voelt met de opvatting die de literaire kant van het kinderboek het belangrijkste vindt, maar een nadere precisering van zijn standpunt ontbreekt.

Dat gebrek aan duidelijkheid wreekt zich het meest als het gaat om het principiële ordeningskader: de vermeende tegenstelling tussen de pedagogische en de esthetische benadering van kinderliteratuur. Hoewel hij ook enige relativering aanbrengt worden de beide stromingen nogal scherp tegenover elkaar geplaatst, maar nergens duidelijk gedefinieerd. Ook de historische koppeling aan respectievelijk de Verlichting en de Romantiek is nogal simplistisch en in zekere mate ook stigmatiserend. Alsof esthetische opvattingen niet ook heel duidelijk behoorden tot de Verlichtingsidealen, en alsof de Romantiek geen pedagogische uitgangspunten toeliet...

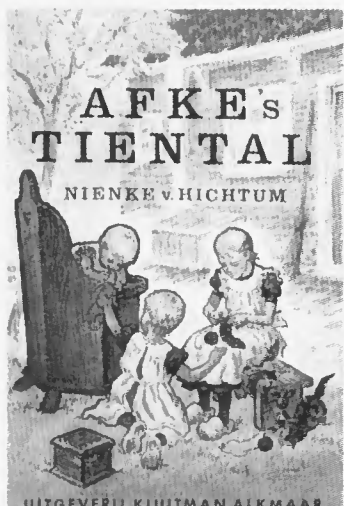
Het is dan ook niet verwonderlijk dat Anne de Vries het meest in de knoei komt als hij probeert tussenfiguren, zoals bijvoorbeeld Jan Ligthart en Miep Diekmann, in een pe-

dagogisch-esthetische benadering onder te brengen. Over Jan Ligthart schrijft hij dan: 'In zekere zin behoort ook hij tot degenen die het kinderboek als een middel in de opvoeding beschouwen. De argumenten die hij gebruikte zijn grotendeels van pedagogische of morele aard. Maar zijn benadering van opvoeding en moraal is weinig conventioneel en in tegenstelling tot andere opvoeders identificeert hij zich sterk met de lezers. Dat maakt hem tot een moeilijk in te delen figuur, al staan zijn opvattingen het dichtste bij die van degenen die aan kinderboeken een esthetische functie toe-kennen.' Een dergelijke 'zwevcnde' typering levert alleen maar onduidelijkheid en verwarring op, die de gebrekkigheid van De Vries' tweedeling onderstreept. De hoeveelheid citaten en parafraseringen blijft bovendien, in samenhang met het bovenstaande, verstoken van een cultureel-historische context en dat maakt – ook al omdat de lezer een instrument voor hiërarchisering van de opgevoerde personen en meningen wordt onthouden – de verzameling uitspraken tot een weliswaar boeiende, maar te geïsoleerde documentatie. Vragen als: wie was er waarom in welke periode een invloedrijke woordvoerder en hoe moeten we dat beoordelen, blijven dus onbeantwoord.

Nienke van Hichtum

In 1939 stierf Nienke van Hichtum, pseudoniem van Sjoukje Bokma de Boer, die, met recht, zowel door haar eigen kinderboeken, waaronder *Afkes Tiental* (1903), maar zeker ook door haar inspanningen voor een algemene emancipatie van het kinderboek, de *grootmoeder van de Nederlandse jeugdliteratuur* genoemd wordt. De Stichting Landelijk Platform voor Kinder- en Jeugdliteratuur organiseerde op 15 april van dit jaar een studiedag over deze bijzondere vrouw.

De belangrijkste lezingen van deze dag zijn terug te vinden in een speciaal nummer van het literaire tijdschrift *Bzzletin*: een *levensschets* door Tineke Steenmeijer-Wielinga, een bijdrage van Jant van der Weg-Laveren over het *kindbeeld* in Van Hichtums boeken (naast *Afkes Tiental* zijn dat in dit artikel *Jelle van Sipke-Froukjes*, *Schimmels voor de koets* en *Drie van de oude plaats*), een artikel van Wim van der Schaaf over de wijze waarop Nienke van Hichtum te werk ging bij het bewerken van volkssprookjes, en – in mijn ogen de meest interessante bijdrage – Aukje Holtrop over Nienke van Hichtum als *recensente*. Daarin onderzoekt zij de betekenissen van Van Hichtums pedagogische motieven en inzichten, waarbij zij ingaat op de zogenaamde *Kunsterziehungsbewegung*, die rond de eeuwwisseling ook in ons land van invloed was. Jammer is wel dat Holtrop de kans laat liggen Van Hichtums ideeën over opvoeding en literatuur, zoals die blijken uit recensies en enkele artikelen, te confronteren met bijdragen aan *Die Neue Zeit*, waarin ingegaan wordt op doel en functie van de jeugdliteratuur en de relatie met de – toenmalige – socialistische cultuur- en opvoedingsbeginselen.

Tijdens het symposium werd *Hundert Jier Nynke fan Hichtum* gepresenteerd: een mooi uitgegeven boekje, dat een korte levensloop en een volledige bibliografie in twee talen bevat (Fries en Nederlands). Voor wie zich in het werk van Van Hichtum wil verdiepen bevat deze brochure alle onmisbare secundaire literatuur uit boeken, tijdschriften en kranten. Ook het Friese literaire tijdschrift *Trotwaer* heeft een heel nummer aan Nienke van Hichtum gewijd, met onder andere een artikel van Alex Riemersma, die uitvoerig ingaat op haar vertalingen en bewerkingen in het Fries (peter van den hoven).

Bzzletin 165, april 1989, themanummer over Nienke van Hichtum; Stichting Bzztòh, Stille Veerkade 7, 2512 BE Den Haag, 070-632934.

Sikke van der Weg en Jant van der Weg-Laverman; *Hundert Jier Nynke fan Hichtum*, monumenten in kinderliteratuur; Stichting It Fryske Bock, Grou 1989, f 12,50.

Trotwaer, april 1989, themanummer over Nienke van Hichtum; Koperative Utjowerij, postbus 156, 8700 AD Bolsward.

Rindert Kromhout

De literaire redacteuren van vrijwel alle bladen en omroepen zijn mensen die sinds hun twaalfde nooit meer een kinderboek hebben ingekeken, voor zichzelf hebben bedacht dat die kinderboekjes de moeite van het openstaan niet waard zijn, afgaand op wat er verkrijgbaar was in hun eigen jeugd en niet bereid om nog eens over dit standpunt, zeg maar: vooroordeel, na te denken. (...) De literatuurders verbeelden zich verstand te hebben van literatuur, maar weten helemaal niets van een

belangrijk deel daarvan. Hun zogenaamde deskundigheid is dus niet meer dan een schijndeskundigheid.'

Deze polemische uitspraken deed Rindert Kromhout, jeugdhoekeauteur en recensent jeugdliteratuur van *De Volkskrant* en – incidenteel – *De Tijd*, tijdens de presentatie op 1 maart j.l. van zijn boek *Van grauwe griffel tot gouden griffel*, waarin hij zijn kritieken, zo'n 200 stuks, bij elkaar bracht. En natuurlijk heeft hij met zijn uitdagende stelling gelijk: jeugdliteratuur, ondanks de literaire emancipatie in de jaren tachtig (na de vooral *pedagogische* in de tien jaar daarvoor), blijft mede door de onwil, onkunde of onbenul van de literaire recensenten in de kranten en weekbladen voorbestemd een marginale rol te spelen. Terecht stelt Kromhout dit aan de kaak en in het verdere verloop van zijn lezing geeft hij overtuigende voorbeelden van de onhoudbaarheid van de valse cesuur tussen literatuur voor volwassenen en jeugdliteratuur.

Wie regelmatig jeugdboeken leest en de belangrijkste recensenten volgt, weet dat Kromhout gelijk heeft. Zelf behoort hij, met Bregje Boonstra, Joke Linders-Nouwens, Herman Kakebeke en nog enkele, tot de betere recensenten, die demonstreren dat ook op het gebied van de literatuurkritiek de nodige positieve veranderingen hebben plaatsgevonden. En wie daarvan overtuigd wil raken kan in Kromhouts verzamelde kritieken terecht.

Van grauwe griffel tot griffel (een wel erg ongelukkige titel trouwens) is een soort uitgebreide jeugdlektuurgids (zoals het NBLC jaarlijks uitgeeft) aan de hand van Kromhouts persoonlijke keuze uit het aanbod kinderboeken van de laatste jaren. Daar ligt dan ook de waarde van deze bundel, want recensies – per definitie

Gezapigheid

Anne de Vries is zijn onderzoek gestopt in 1980 en dat is te betreuren. Al is dat vanuit de gewenste noodzaak tot wetenschappelijke distantie ongetwijfeld te verklaren, de periode 1980 tot nu laat een opmerkelijke ontwikkeling in de moderne kinderliteratuur zien waarbij met name de aandacht voor de literaire aspecten van het jeugdboek sterk naar voren treedt. Ik vermoed dat het betrekken van de laatste tien jaar bij zijn onderzoek hem meer gedwongen zou hebben zich explicieter uit te spreken over het verschijnsel *kinderliteratuur* en op die manier zou ook de verhouding tussen pedagogische en esthetische opvattingen meer verheldering hebben kunnen bieden.

Wat heten goede kinderboeken? blijft echter, ondanks deze kritiekpunten, een belangrijk werk, dat niemand die de kinderliteratuur tot object van onderzoek maakt zal kunnen negeren. Tevens is duidelijk gemaakt dat voor een juist en genuanceerd profiel van personen en ideeën die een rol gespeeld hebben en spelen in de meningsvorming over kinderliteratuur, verdiepende deelstudies – zowel meer analyserende als ook synthetiserende – nodig zijn om het door De Vries aangebrachte raamwerk nader in te vullen.

korte en vaak vluchtige eerste indrukken – zijn eigenlijk niet zo geschikt voor meer afstandelijke beschouwing en analyse. Dat laatste moet men in dit boek dan ook niet zoeken, en daarmee is tevens de beperking van Kromhouts bundeling aangegeven. Een uitvoerige inleiding – waarin hij bijvoorbeeld zijn eigen kritische arbeid, eventueel in vergelijking tot anderen, afzet tegen de algemene emancipatie van de jeugdliteratuur in de laatste tien, vijftien jaar – had een ander op een meer substantiële plan kunnen tillen, maar ook die ontbreekt.

Kromhouts bundeling, hoe informatief ook, krijgt daardoor wel iets gemakkelijks over zich. Dat is des te meer jammer omdat hij daarmee een gouden kans – nadere argumentatie tegen de zogenaamde deskundigheid van de literatuurs – voor open doel laat liggen (peter van den hoven).

Rindert Kromhout: *Van grauwe griffel tot gouden griffel*. Over kinderboeken: Uitgeverij Gooi & Sticht, 1989, f 29,50.

Het Nutskinderleeszaalwerk

Annie Gebhard en Louise Boerlage kunnen beschouwd worden als de moeders van het bibliotheekwezen voor kinderen. In de eerste helft van deze eeuw zijn hun inspanningen voor de beschikbaarheid van goede kinderlectuur voor jongens en meisjes uit alle sociale klassen middels een goed georganiseerd, aansprekend bibliotheekinitiatief van groot belang. In *Volkverheffing met kinderlectuur, het Nutskinderleeszaalwerk in Amsterdam (1912–1940)* beschrijft de bibliothecaresse Peggy Aarts op basis van een door haar verricht archiefonderzoek, hoe Annie

Gebhard, via Engelse en Amerikaanse literatuur, op de kinderleeszaalgedachte kwam. In 1912 kon door haar toedoen – ze werkte als bibliothecaresse bij de Amsterdamse afdeling van de Maatschappij tot Nut van 't Algemeen – de *Leeszaal voor jongens en meisjes* worden geopend aan de Nieuwe Zijds. De leeszaalgedachte ging er van uit dat kinderen in principe geïnteresseerd waren in boeken, en dat een goede begeleiding bij het lezen van verantwoorde literatuur bevorderlijk was voor de morele opvoeding van de jeugd. Dat ze daarbij tevens van de straat werd weggehouden was een niet onbelangrijk nevendoeel, net als de wens tot het bijbrengen van verantwoordelijkheidsgevoel (voor elkaar, voor de boeken), netheid en discipline.

Een van de opmerkelijkste zaken die Peggy Aarts in haar boekje beschrijft is de *parkbibliotheek*: begeleid lezen in de open lucht van het Vondelpark, een initiatief dat ook elders navolging kreeg. Vooral na 1927 komen er kinderleeszaalen in bestaande instituten (zoals Artis en het Koloniaal Instituut) en richt men een *Leeszaal voor werkende meisjes* op.

Peggy Aarts heeft een in kort bestek geschreven en met veel foto's geïllustreerde geschiedenis van het leeszaalwerk uit de archieven naar boven gehaald, die laat zien waar de wortels liggen van de moderne jeugdbibliotheek. Een aardig beeld van een unieke historische periode in de emancipatie van de jeugdliteratuur (peter van den hoven).

Peggy Aarts: *Volkverheffing met kinderlectuur, het Nutskinderleeszaalwerk in Amsterdam (1912–1940)*; NBLC, Den Haag 1980, f 16,45.

Aan het eind van zijn proefschrift schrijft hij: *'De kinderboekenkritiek lijdt enigszins aan gezapigheid. Er is weinig gefundeerde kritiek, te weinig botsing van meningen. Als gevolg daarvan toont ook de theorie van de kinderboekenkritiek weinig ontwikkeling'*. Hopelijk vormt zijn onderzoek voor velen een inspirerende bijdrage aan een kritische praktijk vol rumoer, polemiek en studie. De kinderliteratuur kan er alleen maar volwassener van worden.

Noten

1. Adriaan de Boer: Zoveel ondeugende jongens, dat werd te erg, interview met Anne de Vries; *De Volkskrant* 13 mei 1989.
2. Anne de Vries: *Wat heten goede kinderboeken?*, de theoretische opvattingen over kinderliteratuur en de praktijk van de boekbeoordeling in Nederland 1880–1980; Uitgeverij Querido, 1989, f 42,50.

foto: Bob Bronschoff

Rooie oortjes

In het Openluchtmuseum in Arnhem is nog t/m 22 oktober de tentoonstelling *'Met rooie oortjes en vochtige ogen'* te zien, over het Nederlandse kinderboek door de eeuwen heen.

De tentoonstelling begint in de Middeleeuwen, de nadruk ligt op de laatste tweehonderd jaar. De eigen collectie van het Openluchtmuseum bevat unieke exemplaren van kinderboeken uit de achttiende en negentiende eeuw; de Dienst Landelijke Bibliotheekcentrale leverde een deel van zijn uitleencollectie kinderboeken uit de periode 1890–1940. Maar ook recentere helden uit kinderboeken zijn niet vergeten. Daardoor is er voor ouders en kinderen veel te genieten: de scheepsjongen van Bontekoe, Joop ter Heul, Pietje Bell, Dik Trom en Arendsoog, maar ook Wiplala en Pluk, Madelief en Jan-Willem zijn er te vinden. Er is een leeshoek, theater- en popkastvoorstellingen, een oude cinematograph vertoont kinderfilms en verfilmde kinderboeken, er zijn voorleesmiddagen en een kinderboekenmarkt.

De tentoonstelling is gebaseerd op het boek *De hele Biblebontse Berg*, een

'handboek' over de geschiedenis van het kinderboek in Nederland en Vlaanderen van de Middeleeuwen tot heden, dat in september bij Querido verscheen (tot 1 januari f 95,-, daarna f 125,-).

De tentoonstelling in het Openluchtmuseum in Arnhem is dagelijks geopend van 9 tot 5, in het weekeinde van 10 tot 5. De toegang bedraagt f 4,00, volwassenen betalen f 7,00 en 65+ f 4,00. Inlichtingen en activiteitenagenda: 085-576111.

Uitvinden en ontdekken

De Kinderboekenweek is dit jaar van 4 tot en met 14 oktober. Het thema, onder de titel *'Kijk verder dan je neus lang is'*, is uitvindingen en ontdekkingen. In het hele land vinden gedurende de Kinderboekenweek allerlei activiteiten plaats, in de eerste plaats natuurlijk in de jeugdafdelingen van de openbare bibliotheken en in Kinderboekwinkels, maar ook in de gewone 'grote-mensenboekwinkels' en daarbuiten. Bij het CPNB heeft men een overzicht van de meeste activiteiten in het kader van de Kinderboekenweek in het land; de plaatselijke openbare bibliotheek verstrekt ook informatie.

CPNB, *Klaske Jaspers*, 020-264971; NBLC, 070-141500.

Ratteplan

Verhalen met dieren in de hoofdrol die behept zijn met allerlei menselijke deugden en ondeugden zijn zo oud als de wereld, en er is geen dier dat op die manier niet eens voor het voetlicht zijn of haar zegje heeft kunnen doen. Hoewel... ratten? Jazeker, ook ratten. Daarvoor heeft de

Amerikaanse auteur Tor Seidler gezorgd in *Het Ratteplan*, een prachtige uitgesponnen fabel die zich afspeelt onder en hoven de grond van New York.

Het verhaal draait om de liefde tussen twee rattenkinderen van verschillende sociale komaf. Martinus Mal-Rat bewoont met zijn ouders een nederige rioolbuis in een achterafbuurt, terwijl Isabel Uitewael-Rat behoort tot de welgestelde rattenfamilies die domicilie hebben gekozen in een van de grote pakhuizen. In het begin ziet de prille liefde er hopeloos uit, zonder uitzicht op een gezamenlijke toekomst, maar tot Martinus' niet geringe verhuizing blijkt zijn talent voor het beschilderen van schelpen een geducht wapen in de strijd tegen de mensenkolonie die met vergif de rattenmaatschappij dreigt te minimaliseren. Dat brengt de twee geliefden opnieuw tot elkaar en dan blijken sociale verschillen van geen belang meer. Maar voor het zover is laat Seidler de lezer kennis maken met de hiërarchische rattenmaatschappij, de zucht naar geld, gewin en politieke macht, neemt hij de materialistische mensensamenleving op de korrel en ironiseert hij volop de rol van de kunst.

Het Ratteplan boeit niet alleen door de vermakelijke dramatische structuur, maar vooral door een lenig, zeer humoristisch taalgebruik dat bol staat van originele vondsten, grapjes en woordspelingen. De vertaling van Huberte Vriesendorp, bekend van haar Roald Dahl-vertalingen, levert een belangrijke bijdrage aan een optimaal leesgenot. *Het Ratteplan* is een heerlijke dierenfabel, boordevol zorgvuldige details en hoofdschuddende knipogen naar de wriemelende mensenmassa, en niet alleen in New York. Het boek is erg verzorgd uitgegeven, bevat schitterende potloodtekeningen van Fred Marcellino, en kreeg dit jaar een Zilveren Griffel (peter van den hoven).

Tor Seidler: *Het Ratteplan*, Uitgeverij Ploegsma, 1988, f26,90.

Pandora

Zo heet, toepasselijk, de detective-reeks die Uitgeverij Sjaloom voor jongeren heeft opgezet, en waarin internationale thrillerschrijvers aan het Nederlandse publiek worden voorgesteld. De laatste twee boeken in de serie zijn *Ren voor je leven* van David Line en *Met je rug tegen de muur* van Bernard Ashley.

Ren voor je leven is het verslag van een spannende tocht van twee jongens van 11 en 14 jaar die op de vlucht zijn voor een stel misdadigers. Ze zijn ongewild de enige getuigen geweest van een moord en

proberen hun gegevens in handen van de politie te spelen. De plot is niet al te sterk en naar het einde toe voorspelbaar, maar wat wél goed uit de verf komt is de groeiende vriendschap en solidariteit tussen de twee heel verschillende jongens. Bovendien weet Line de spanning er goed in te houden door op de juiste momenten voor verrassingen te zorgen.

Toch is *Met je rug tegen de muur* stukken beter en dat komt omdat Ashley een goed in elkaar zittende plot weet te combineren met een stijgende spanningslijn en daarnaast een thema als interculturele vriendschap op een volstrekt organische wijze in het verhaal heeft verwerkt. En dat leidt tot een evenwichtig gecomposeerde thriller die bovendien goed geschreven is.

Centraal in het verhaal staat de confrontatie tussen de onderwereldkoning Charlie Elkin, die het Londense East End onveilig maakt door beroving en afpersing, en Paula en Narinder, waarvan de laatste een Indiaas meisje van Sikh-afkomst is. Vooral de relatie tussen de twee meisjes, de culturele verschillen, en de wijze waarop, door de omstandigheden, hun vriendschap op de proef wordt gesteld, is door Ashley voortreffelijk getekend zonder dat dit het thriller karakter van de roman ondergraaft. Ook de wijze waarop hij de lezer laat nadenken over begrippen als recht en onrecht, moed en laltheid, saamhorigheid en zelfstandigheid, dwingt bewondering af.

Met je rug tegen de muur is een hoogtepunt uit de Pandora-serie, werd in Engeland als televisieserie verfilmd en ook in ons land – afgelopen voorjaar door de VARA – uitgezonden (peter van den hoven).

David Line: *Ren voor je leven*, Uitgeverij Sjaloom, 1988, f19,90.

Bernard Ashley: *Met je rug tegen de muur*, Uitgeverij Sjaloom, 1988, f22,50.

Wat Enno weet

'Een op hoge literaire stelten geschreven boek dat een kloppend hart mist', schreef ik over *De Engste Stad*, Barber van de Pol's debutant in de jeugdliteratuur (*Vernieuwing*, 47/8, nov. 1988), en ook na herlezing van *Wat Enno weet*, haar tweede boek, blijf ik zitten met een verhaal dat in zijn literaire bedoelingen duidelijk is, maar niet organisch is verweven met de inhoudelijke verhaallijn. Anders gezegd: het geheim van Enno, de wetenschap dat de moeder van zijn vriendin gestolen heeft en de moeilijke positie waarin hij verzeild raakt, blijft als dramatisch conflict op te grote afstand door de positie van de vertel-

ler, die vooral registrerend-observerend te werk gaat en daardoor alleen aan de buitenkant van de personages blijft. Dat levert een stijl op die op den duur niet alleen eenonting en vermoedend wordt, maar voor de lezer ook een belemmering vormt in het hart van het verhaal en de hoofdpersonages door te dringen.

Wat Enno weet brengt me opnieuw tot de merkwaardige conclusie dat iemand die onmiskenbaar schrijven kan zichzelf literair in de weg zit (peter van den hoven). Barber van de Pol: *Wat Enno weet*, Uitgeverij Ploegsma, 1989, f19,90.

Jaren vijftig

De laatste tijd is er sprake van een opleving in het genre autobiografieën of jeugdherinneringen binnen de jeugdliteratuur: auteurs gaan terug naar hun kindertijd en beschrijven hun groei naar volwassenheid binnen de kaders van een bepaald tijdsgewricht. Zo beschrijft Diet Huber in *Rinske en de stoomtram* haar kindertijd in de crisisjaren dertig en vertelt Wim Hofman in *Het Vlot* – waarvoor hij dit jaar een Gouden Griffel kreeg – over zijn belevenissen als opgroeiende jongen in de naoorlogse jaren in Zeeland.

Ook Marie Thérèse Schins gaat in *Ik ben niet alleen van mezelf* terug naar het gezin waarin ze – met nog negen andere broertjes en zusjes! – opgroeide. Door middel van een anekdotische, licht-documentaire schrijfstijl die aandacht geeft aan detaillering en sfeerbeelden, roept de auteur de jaren vijftig in het katholieke Limburg op. De herinneringen omvatten gebeurtenissen als de bezoeken – in een grote taxi! – van het hele gezin aan opa, de relatie met broers en zussen, de schoolklas met kinderen uit verschillende sociale groeperingen, ingrijpende gebeurtenissen als het moeten dragen van een hrl of het eerste contact met de dood, de eerste verliefdheden, enzovoorts.

Marie Thérèse Schins heeft met *Ik ben niet alleen van mezelf* een klein, maar heel leesbaar document geschreven, dat ondanks de losse structuur van aaneengesloten terughlikken, toch heel duidelijk het kinderleven van een katholiek Limburgs meisje oproept. Ze bladert vertellend door haar fotoalbum van vroeger en voorziet zo de kiekjes – achterin het boek is een aantal opgenomen – van een persoonlijk en historisch perspectief (peter van den hoven).

Marie Thérèse Schins: *Ik ben niet alleen van mezelf*, Uitgeverij Leopold, 1989, f24,90.

Prentenboeken

Wie niet sterk is... van het kunstenaarspaar Ingrid en Dieter Schubert is inmiddels hun zevende prentenboek, en na het Gouden Penseel voor het prachtige *Monkie* (1986), een realistisch verhaal over de avonturen van een aap-pop, zijn ze in dit nieuwe boek de meer fantastisch-ahurdistische kant opgegaan. En ook nu is het verhaaltje – over een kleuter die door twee goedaardige reusachtige monsters wordt gevraagd hen van een veelvraat te verlossen – ondergeschikt aan de uitbundige demonstratie van vaktechnische bekwaamheid. Vooral op de monsters hebben de makers zich uitgeleefd en het resultaat van hun met stevige kleuren gevulde aquarellen is een verzameling grote en kleine kleurplaten vol visueel genot en subtiel humor.

Heel mooi is ook *Tetkees zoekt een baby*, naar een verhaal van Bumey Bos en met prachtige illustraties van Hans de Beer (die eerder twee internationaal bekroonde prentenboeken maakte over *Kleine Ijsbeer*). Ook deze keer gaat het om een zoektocht van een dier en de kennismaking met heel verschillende soortgenoten. Tetkees, een kleine olifant, gaat in de wijde wereld op zoek naar een broertje of zusje omdat hij niet tevreden is met de cadeautjes voor zijn verjaardag. Ontmoetingen met onder andere ooievaars, herten (Tetkees bindt een stoel op zijn kop om ook zo'n mooi gewei te hebben), kikkers, dassen, een pauw (en natuurlijk probeert hij zo'n mooie staart uit), vleermuizen enzovoorts, zijn evenzovele aanleidingen voor licht melancholische prenten, die laten zien dat Hans de Beer vooral sterk is in het wergeven van de subtiel emoties waarmee Tetkees' zoektocht gepaard gaat. Inhoudelijk is dit prentenboek niet wezenlijk verschillend van de Ijsbeer-boeken, maar het blijft een feest voor het oog.

Tenslotte een nieuw prentenboek van Eric Carle: *Een vlinder in de wei*, met tekst van Arnold Sundgaard. Het verhaaltje bestaat voornamelijk uit een dialoog tussen een lammetje en een vlinder en laat zo de heel verschillende levenswijzen van deze twee dieren zien. Carle's zeer kleurrijke en wat grove wijze van illustreren heeft een eigen charme, die het vooral moet hebben van gestileerde detaillering en die – althans bij mij – een wat afstandelijke betrokkenheid oproept. Het contact tussen de vlinder en het lammetje wordt vooral via de vertelling weergegeven, niet op basis van de illustraties. Wat die communicatieve functie betreft zijn de tekeningen van Hans de Beer sterker. Maar Carle laat ook in dit prentenboek zien dat hij over een onmiskenbaar eigen stijl beschikt, die vooral jonge kinderen zeer zal aanspreken (peter van den hoven).

Ingrid en Dieter Schubert: *Wie niet sterk is...*, Uitgeverij Lemniscaat, 1988, f19,90.

Hans de Beer en Burney Bos: *Tetkees zoekt een baby*; De Vier Windstreken, 1988, f 22,50.

Eric Carle en Arnold Sundgaard: *Een vlin-der in de wei*; Uitgeverij Gottmer, 1989, f 19,90.

Voor jonge kinderen

Miep Diekmann schreef enkele hundsels vol korte verhaaltjes, oorspronkelijk bedoeld voor het NCRV-radioprogramma *Kletsmaajoor*, waarin de ondernemende kleuters Hannes en Kaatje de hoofdrol spelen. De belevenissen van deze eigentijdse Jip en Janneke zijn bijeengebracht in *Het grote boek van Hannes en Kaatje*, dat Diekmans knappe observatievermogen en stilistische lenigheid voluit demonstreert. Heerlijke (voor)leesverhalen door een schrijfster die ook jonge kinderen op een volwassen manier benadert.

De liefste poes van de wereld van Dolf Verroen kreeg dit jaar een Vlag en Wimpel en dat is verdiend, want het is een origineel poezenboek voor kinderen die een avontuurlijk en humoristisch verhaal op prijs stellen. Zij zullen zeker meeleven met Sarah, die op een flat woont, graag een poes wil, en eindelijk de oerlelijke *Uilalia* krijgt, die er meteen ook weer vandoor gaat. Aan het eind komt alles goed, maar dan zijn zoekende Sarah en vluchtende *Uilalia* elkaar al vele malen misgelopen, hetgeen voor gemakkelijke situaties zorgt. Dankzij de vele tekeningen van Jet Boeke valt er ook visueel (soms ook in korte strips) veel te genieten.

Irina Korschunow schiep met *Het clownje Dido* een leuke identiteitsfiguur voor jonge kinderen. Dido is een stoethaspe- lende kleine clown die bij zijn circusacti- viteiten weinig geluk kent: hij valt om de haverklap van het koord af, fietsen wil maar niet lukken en ook in het gewone leven kent hij volop tegenslag. Toch weet hij er bovenop te komen, dankzij speciale hulp. Een aardig, goedverteld verhaal dat zich uitstekend leent om voor te lezen. Gitte Spee tekende, op basis van een tekst van Katja Stip *Brumas en de vreemde vogel*, een klein maar ontroerend verhaal over de vriendschap tussen een kleine beer en Kraka, een paasvogel, die in een ei op het strand aanspoelt. Tekst en tekeningen vullen elkaar uitstekend aan en vooral Spees trefzekere tekenstijl zorgt voor mooie momenten die steeds weer opge- zocht willen worden.

verrassend is ook *Blootje spelen*, met korte poëtische teksten van Nannie Kuiper en tekeningen van Dagmar Stam, over Martijn en Ninet, die vader-en-moedertje spelen en daarbij hun kleren uittrekken. De natuurlijke en speelse wijze waarop de twee kinderen hun lichamenlijkheid ver- kennen is adequaat in woord en beeld om- gezet (peter van den hoven).

Nannie Kuiper Blootje spelen

met tekeningen van Dagmar Stam

Miep Diekmann: *Het grote boek van Hannes en Kaatje*; Uitgeverij Querido, 1989, f 45,-.

Dolf Verroen: *De liefste poes van de wer-eld*; Uitgeverij Leopold, 1988, f 22,50.

Irina Korschunow: *Het clownje Dido*; La Rivière & Voorhoeve, 1988, f 18,50.

Gitte Spee: *Brumas en de vreemde vogel*; Uitgeverij Leopold, 1988, f 19,50.

Nannie Kuiper: *Blootje spelen*; Uitgeverij Leopold, 1989, f 17,50.

Vliegend tapijt

Fons Elders, filosoof en docent aan verschillende hoofdstedelijke Hogescho- len, en bij velen bekend als onorthodoxe presentator van een Teleac-cursus filoso- fie van jaren geleden, heeft onlangs met een opvallende roman debuteerde in de vaderlandse jeugdliteratuur.

Het laatste vliegende tapijt heet zijn eer- steling en het boek is een aangename en verrassende mengeling van sprookje met vaak oosterse motieven, een filosofisch raadselspel over de beginselen van het leven, een intercultureel reishoek, en een moderne queeste van een jongen op zoek naar zijn wortels, i.c. zijn vader. Het ver- haal, met een mooie mediterrane sfeer, gaat over de zevenjarige Jean-Pierre, die wordt opgevoed door pleegouders en ge- fascineerd raakt door een bijzondere uil, Delphi genaamd, die hem meelokt in een spannende zoektocht door landen als Al- gerije, Marokko, Italië, Tibet en Japan. Onderweg wordt de reis gestoffeerd met vele gebeurtenissen en personages (die vaak veelbetekenende namen dragen als *Paracelsus*, *Moubarak*, *Popov* en dergel- ijke) en door de avontuurlijke verwikke- lingen dringt Jean-Pierre steeds dieper door in wat het geheim, zijn geheim van het leven is.

Fons Elders is erin geslaagd, ondanks de vele avonturen die het boek overvol ma- ken maar toch de vaart niet belemmeren, een mooi evenwicht te vinden tussen een sprookjesachtige, moderne vertelling waarin echo's uit oude, voornamelijk oos- terse literatuur doorklinken, en een ver- haal met filosofische doorkijkjes waar- door de lezer op een indirecte wijze aan- gesproken wordt. Gevoegd bij het feit dat Elders beschikt over een soepele stijl en de lezer - jong en oud vanaf zo'n jaar of tien - serieus neemt, maakt *Het laatste vliegende tapijt* tot een heel interessante bijdrage aan de jeugdliteratuur. Ik hoop van harte dat Elders het niet bij dit ene boek laat, dat overigens mooi werd geïllu- streerd door Kees de Kieft (peter van den hoven).

Fons Elders: *Het laatste vliegende tapijt*; Uitgeverij Bzztòh, 1989, f 24,50.

Wolf Kippekop

In *Meer dan een zijgend school- kind* portretteerde Selma Noort op knappe wijze de binnenwereld van een gewoon opgroeiend meisje, en door de vooral psy- chologische ontleding werd de hoofdper- soon van gewoon tot bijzonder. Iets dergel- ijks doet Noort ook in haar nieuwste boek: *Wolf Kippekop*, waarin een elfjarige jongen centraal staat die net naar een vreemde buurt is verhuisd. Wolfgang, door iedereen Wolf genoemd vanwege zijn onstuimigheid en behoefte aan fysie- ske actie, hlijkt ondanks dat uiterlijk ver- toon een gevoelige, fantasierijke jongen te zijn die, nu hij in een vreemde omgeving komt die aanpassing en omschakeling ver- eist, niet goed raad weet met zijn eigen reacties op deze nieuwe situatie. Aan zijn zes jaar oudere zus, die nota bene omgaat met een zestienjarige brommerfanaat die hem niet ziet staan, heeft hij niet zoveel. De toevoeging Kippekop is trouwens van haar, want Wolf is in haar ogen nog een echt jongetje. Met de buurvrouw gaat het contact ook wat moeizaam en Wolf vraagt liever Kees uit de oude buurt te logeren dan dat hij op zoek gaat naar nieuwe vrien- den. Niet bepaald een echte wolf dus die zich meteen op het nieuwe stort. Maar in zijn fantasie maakt hij zijn naam ten volle waar en is hij de held van de buurt, be- schermer van zijn zus tegen opdringerig gespuis en redder in de nood.

Het groeiproces van Wolf is door Selma Noort aandachtig, suhtiel en met veel inle- vingsvermogen beschreven. Ook Wolf wordt daardoor een gewone en bijzondere jongen, wiens kleine, alledaagse beleve- nissen de moeite van het volgen meer dan waard zijn (peter van den hoven).

Selma Noort: *Wolf Kippekop*; Uitgeverij Leopold, 1989, f 21,50.

Recent verschenen

Janet Allan Ahlberg: *Kiekeboe*; Uitgeverij Gottmer, 1989. Prentenboek voor de allerkleinsten waarbij door middel van bladzijden met een rond gat het kiek- boe-spel wordt geïmiteerd en gestimu- leerd.

Burney Bos: *Een boswachter in de sneeuw*; Uitgeverij Leopold, 1989. Het derde boek van Ko de boswachter met opnieuw veel verhalen over allerlei dieren.

Nanne Bosma: *Zwanen op de Theems*; Uitgeverij Leopold, 1988. Historische ro- man die zich afspeelt tegen het decor van 1688: het jaar waarin koning-stadhouder Willem III zijn Britse schoonvader van de troon verjoeg.

Anthony Browne: *Dit vind ik leuk en Ik houd van boeken*; Uitgeverij Gottmer, 1988. Twee kleine prentenboeken voor jonge kinderen met prachtige aanspre- kende kleurplaten die herkenbaar zijn en tot reactie uitlokken.

Gaston van Camp: *El Norte! El Norte!*; Uitgeverij Lannoo, 1989. Spannende jeugdroman met een politieke achter- grond, die zich afspeelt in Midden-Ame- rika.

Eeke Ferman: *Twee heren in de nacht; De bal met de stip; De dromen van Frank*; Uitgeverij Ph. Boucher, 1988. Drie boek- jes voor beginnende lezers uit de serie *Bladerboekjes*, een serie prentenboekjes die uitnodigt tot zelf lezen.

Robert Francissen: *Een raar verhaal; Sireng geheim en Pop Story*; Uitgeverij Zwijzen, 1988. Drie delen in de serie *Taal-*

verhalen met puzzles, speurwerk, kranten- berichten, gedichten, brieven en natuurlijk veel verhalen met taal als hoofdpersoon.

Els de Groen & Eduard Uspenski: *Het jaar van het goede kind*; Uitgeverij Pega- sus, 1989. Roman van een Nederlandse en een Russische auteur, die in Rusland door het blad *Pionier* tot beste kinderboek van het jaar is uitgeroepen, met veel her- kenbare satire op de Russische samenle- ving.

Doris Heinemann: *De tocht naar noegen*; Uitgeverij Christoffor, 1988. Eerste deel van een breed opgezette trilogie van een fantastische en avontuurlijke 'queeste'.

Margriet Heymans: *Lievelling Boterbloem*; Uitgeverij Querido, 1988. Begin dit jaar bekroond met de *Libris Wouterje Pieterse Prijs*, over de gecompliceerde verhouding van Berthe met haar pop Poppelaie, ge- schreven in wat nog het meest aan klas- sieke verzen doet denken.

Sjoerd Kuiper: *Wat je moet doen als je een monster ziet dat erg op een berg lijkt*; Uitgeverij Leopold, 1988. Leuk prenten- boek over de strijd van een monster dat zich onder de dekens verbergt.

Erwin Moser: *Kattekoning Muizenburg*; Uitgeverij Leopold, 1988. Avontuurlijke, uitgesponnen fabel over een zich verve- lende kattekonink die evenwel heel veel meemaakt.

Peter Nickl & Binette Schroeder: *Kroko- dil, Krokodil*; Uitgeverij De Vier Wind- streken, 1989. Schitterend prentenboek over een Egyptische krokodil die een uit- stapje naar Parijs maakt.

Christine Nöstlinger: *De Kinderman*; Uit- geverij La Rivière & Voorhoeve, 1988. Fantastische roman over een kindvriende- lijke man met zeer eigenaardige gewoon- ten die bovendien van kinderboeken houdt.

Gudrun Pausewang: *De Wolk*; Uitgeverij Facet/Helmond, 1989. Actuele roman die een waarschuwend-realistisch beeld geeft van de ramp met een kerncentrale.

Valentin Raspoetin: *De Franse Les*; Uit- geverij Simon, 1989. Novelle die zich vlak na de oorlog afspeelt in Rusland, over een elfjarige jongen en zijn Franse lerares die zich zijn tot aantrekt.

Bjame Reuter: *De wereld van Buster en Buster plukt de sterren*; Uitgeverij Que- rido, 1988. Humoristisch en ontroerend beschreven lotgevallen van een eigenzin- nige elfjarige optimist.

Jutta Richter: *De geraniumgevangenis*; Uitgeverij Leopold, 1989. Jeugdroman over de groei naar zelfstandigheid en onaf- hankelijkheid van een jonge vrouw.

Rosemary Sutcliff: *De omweg naar de kei- zer*; Uitgeverij Leopold, 1988. Historische roman die speelt in Brittannië ten tijde van de Romeinse heerschappij.

Yoriko Tsutsui & Akiko Hayashi: *Een ca- deau voor Miki*; Uitgeverij Gottmer, 1988. Prentenboek over een meisje dat in het ziekenhuis steun heeft aan haar pop.

Tony Vos-Dahmen van Buchholz: *Het einde van de regenboog*; Uitgeverij Leo- pold, 1988. Historische roman, gebaseerd op geschiedkundige vondsten, met als on- dertitel: waarom kwamen de Romeinen nooit naar Ierland.

De wereld op zak; Uitgeverij Zwijzen. Kleine, maar prachtig uitgegeven en zeer goed verzorgde informatieve kinderboe- kenreeks, uitstekend geschikt voor klasse- bibliotheek en documentatiecentrum.

Jan de Zanger: *Dit been is korter*; Uit- geverij Leopold, 1988. Jeugdroman over een zeventienjarige puber op weg naar vol- wassenheid.

De verborgen plaats van kinderliteratuur

lezen en taalverwerving in intercultureel perspectief

Naar aanleiding van het vijftigjarig bestaan van de Aloysius-school in Tilburg organiseerde de Katholieke Universiteit Brabant op 21 juni van dit jaar het symposium *'De verborgen plaats van kinderliteratuur op school; kinderliteratuur in eindtermen en schoolwerkplannen van basis- en speciaal onderwijs'*. Een actueel onderwerp vanwege de onlangs voorgestelde eindtermen voor het basisonderwijs, waarin kinderliteratuur slechts een bescheiden plaats kreeg.

De kinderliteratuur mag zich verheugen in een steeds ruimere belangstelling in het onderwijs. Volgens de organisatoren van het symposium kan kinderliteratuur daardoor mogelijk een bijdrage leveren aan een aantal overkoepelende aandachtspunten van de Wet op het Basisonderwijs (1985): zorgverbreding, differentiatie, individualisering, intercultureel onderwijs en creativiteitsbevordering. In de voorlopige eindtermen blijven die mogelijkheden vooralsnog onderbelicht.

Een van de thema's van het symposium was *'Kinderliteratuur, tweede-taalverwerving en intercultureel onderwijs'*. De inleiders bij dit thema verdedigden de stelling dat door autochtone kinderen veel voor te lezen en hen veel te laten lezen, hun actieve woordenschat enorm uitgebreid wordt en er tevens sprake is van positieve effecten op cognitief en sociaal-emotioneel niveau.

Lucienne Kleisen bezocht het symposium en bespreekt de mogelijkheden en resultaten van een uitgebreide aandacht voor boeken in het basisonderwijs.

Een andere aanleiding voor het symposium was de zorg om kinderen niet alleen functioneel, maar ook cultureel geletterd te maken. Enige distantie bij deze taak is noodzakelijk, willen kinderen zelfstandig keuzes leren maken uit het culturele aanbod. De organisatoren van het symposium zien daarbij als mogelijk richtsnoer de omschrijving van Lea Dasberg, die in het voetspoor van Langeveld het kinderboek typeerde als *'een verborgen plaats'*. Deze plaatsbepaling is door Anne de Vries als volgt gekarakteriseerd: *'(Langeveld) heeft*

hierbij een concrete plaats op het oog: een privé-domein, waar het kind zich kan afsluiten van zijn omgeving, waar het zichzelf kan zijn zonder dat iemand hem ziet, waar het zijn eigen realiteit kan creëren, zijn eigen illusie, en vanwaar het kan uitkijken over de wereld. Volgens Dasberg heeft het boek dezelfde functie: als een kind zit te lezen, sluit het zich eveneens af en schiept het zijn eigen realiteit' (De Vries 1989).

Met dit ideaal van het kinderboek als verborgen plaats voor ogen, moet een gulden middenweg gevonden worden tussen een verplichte literatuurlijst in het basis- en speciaal onderwijs, en een te grote vrijblijvendheid. Zoals in de symposiumfolder wordt opgemerkt: *'Een brede en permanente bevordering van kinderliteratuur is niet alleen in overeenstemming met de inhoud van die kinderliteratuur, maar creëert ook de meeste kansen om kinderen in de lijn van hun belangstelling in aanraking te brengen met het culturele erfgoed'*.

E. du Perronprijs 1989

Voordat de lezingen van de subthema's een aanvang namen, werd voor de derde maal de E. du Perronprijs uitgereikt, dit jaar aan de samenstellers van de interculturele leesmethode *Horizon*: Krisch Sietaram, Janneke van Dijk, Ada Lilipaly-de Voogt, Jan Veldema en Henny Weda-van Gelder. De doelstelling van deze prijs, waaraan een geldbedrag van vijftienhonderd gulden is verbonden, luidt: *het gericht stimuleren van die culturele uitingen die wederzijds begrip tussen de verschillende in Nederland wonende etnische groepen bevorderen*. Volgens de jury (H. Binderhagel, R. Boeschoten, J. Goedegebuure en P. Mooren) sluit de *Horizon*-methode in meer dan één opzicht aan bij die doelstelling. De vier delen verschaffen op onnadrukkelijke wijze kennis over de achtergronden van de verschillende etnische groepen in Nederland. De verhalen, boekfragmenten

ten en gedichten die in deze bloemlezing zijn opgenomen, zijn afkomstig uit de herkomstlanden van de in Nederland aanwezige etnische groepen, óók Nederlanders. *Horizon* valt op door fraaie illustraties en gevarieerde verwerkingsopdrachten als besluit van elk tekstfragment. *Horizon* probeert bij te dragen tot een positieve houding ten opzichte van andere culturen, met respect voor verschillen in levensstijl en opvattingen. Volgens de jury 'gaat het zeker niet te ver om te stellen dat hier voor het eerst sprake is van een geslaagde poging tot interculturele integratie in geschrifte'. De jury sprak verder de hoop uit dat leesmethoden als de nu bekroonde belangrijk werk kunnen doen bij het bestrijden van het ethocentrisme in Nederland.

In de Wet op het Basisonderwijs (1985) wordt gesteld: 'Het onderwijs gaat er mede van uit dat de leerlingen opgroeien in een multiculturele samenleving' (artikel 9, lid 3). Hiermee wordt erkend dat in Nederland grote groepen kinderen met een niet-Nederlandse culturele achtergrond thuishoren. Deze erkenning houdt volgens de Nijmeegse Werkgroep Taal-didactiek in dat het onderwijs zich moet heroriënteren op verschillende gebieden, zowel ten aanzien van de Nederlandse als van de allochtone leerlingen. Er bestaan verschillende visies voor deze heroriëntatie. Beide sprekers bij het subthema 'Kinderliteratuur, tweede-taalverwerving en intercultureel on-

derwijs' lijken, evenals genoemde werkgroep, uit te gaan van de acculturatievisie. Deze door het 'Beleidsplan culturele minderheden in het onderwijs' (1981) geïntroduceerde visie wordt omschreven 'als een meerzijdig proces van het elkaar leren kennen, aanvaarden en waarderend en het zich open stellen voor elkaars cultuur of elementen daarvan' (Taal-didactiek aan de basis, Groningen 1985).

De acculturatievisie krijgt gestalte door intercultureel onderwijs. Doelstelling van dit onderwijs is dat leerlingen leren omgaan met de overeenkomsten en verschillen tussen hen, die samenhangen met hun etnische en culturele achtergrondkenmerken. Intercultureel onderwijs moet daarbij geen apart schoolvak worden (tco), maar tot uiting komen in alle vakken, in de leermiddelenkeuze, de houding van leerkrachten, de didactische werkvormen en de schoolorganisatie.

Interculturele ontmoetingen

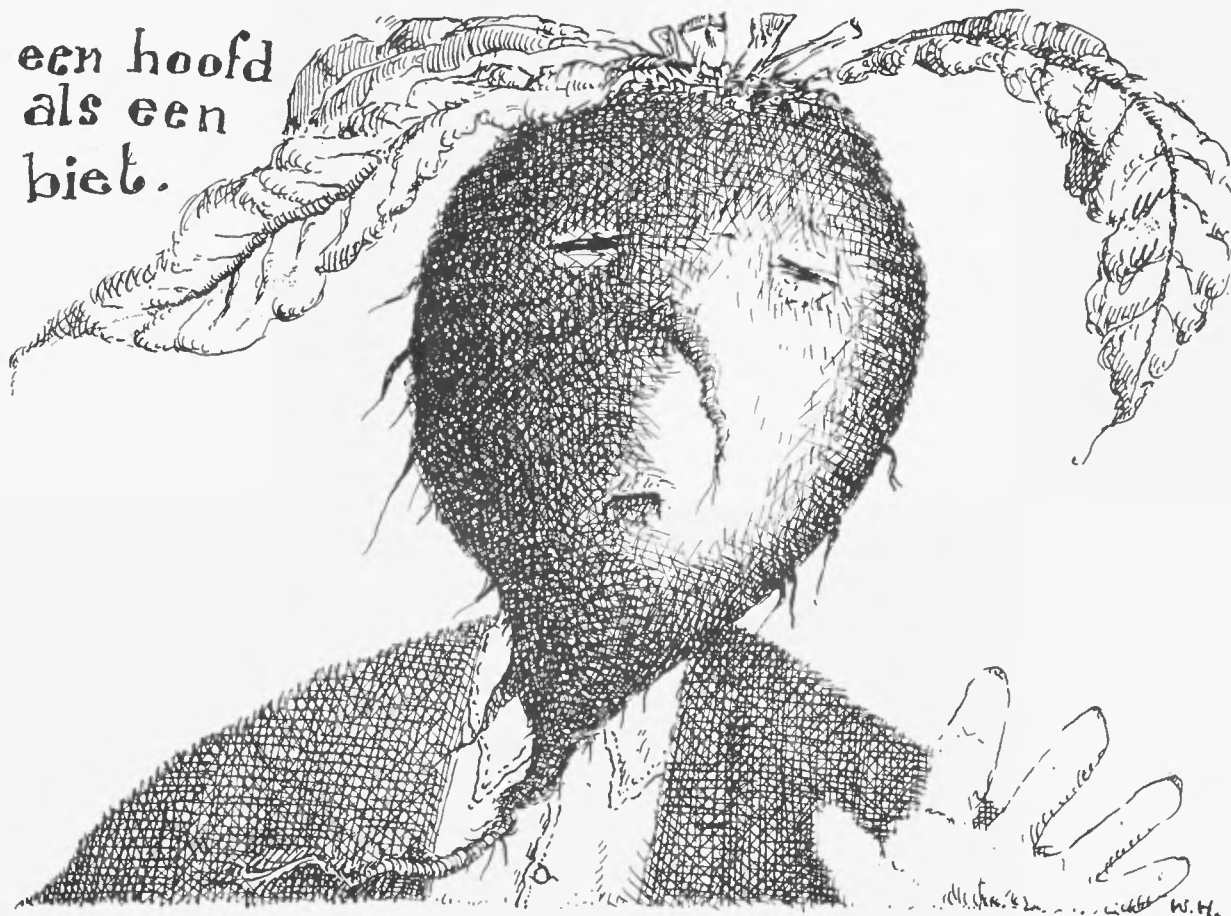
Paul Vierboom, leerkracht van de Oscar Romeroschool in Rotterdam, toonde in zijn lezing dat kinderliteratuur een uitstekend aanknopingspunt vormt voor het geven van intercultureel onderwijs. Als doelstellingen van intercultureel onderwijs noemt hij het vergroten van kennis en inzicht in etnische verhoudingen, het bestrijden van vooroorde-

len en het tegengaan van racistisch gedrag. Boekpromotie is volgens hem een van de mogelijkheden om aan vooral de laatste twee doelstellingen tegemoet te komen. Ter illustratie leest Vierboom een fragment voor uit 'Hoe Mieke Mom haar maffe moeder vindt' van Guus Kuijer (p. 24 t/m 27). Hierin wordt een ontmoeting beschreven van Mieke met een Turk, waarbij de Turk wordt afgeschilderd als een krompratende menner, die bereidwillig zijn krachten ter beschikking stelt om een doods-kist te trekken.

De Oscar Romeroschool staat in een oude volksbuurt van Rotterdam: Crooswijk. De laatste twintig jaar hebben zich veel migranten gevestigd in de wijk. Het percentage allochtone kinderen op de Oscar Romeroschool ligt dan ook erg hoog, namelijk 90% van de 328 leerlingen. Toch noemt Vierboom deze situatie zeker niet onwerkbaar, vooral dankzij de goede schoolorganisatie en de gemotiveerde leerkrachten, die voortdurend aan de weg timmeren, in de school, maar ook daarbuiten.

Al zo'n tien jaar geleden begon het team van de Romeroschool met een modernisering van de op school aanwezige boeken. Men vond 'De olijke tweeling' en 'Arendsoog' niet direct 'de emanciperende, taboedoorbrekende, verdraagzaamheid bevorderende kinderboeken' waar behoefte aan was. Er werd een jaarlijks bedrag gereserveerd voor de opbouw van een

een hoofd
als een
biet.

tekening: Wim Hofman

schoolbibliotheek en een documentatiecentrum. Tevens werd voor een nieuwe taalmethodode gekozen (*Taalkabaal*), die uitgaat van taalthema's. Bij het ruilen van de klasbibliotheek wordt rekening gehouden met komende thema's. Daarnaast worden regelmatig projectcollecties geleend.

Twee intensieve pogingen zijn gedaan binnen de school om een koppeling tot stand te brengen tussen boekpromotie en intercultureel onderwijs. De eerste betreft het project '*Sprookjes*', waarin sprookjes en volksverhalen centraal staan. Doel is het belichten van de verhaalcultuur van verschillende landen, in de hoop het onderling begrip te bevorderen. Het project is voor elk leerjaar apart uitgewerkt, om overlappingen zoveel mogelijk te voorkomen (al vinden de kinderen een overlap niet erg). De voor groep 1, 2 en 3 geselecteerde sprookjes worden door de leerkracht verteld, of eventueel voorgelezen. Vanaf groep 4 is er een speciaal leerlingenboek met teksten van de gebroeders Grimm, Hans Andersen en Charles Perrault. De Eftelingsprookjes zijn opgenomen omwille van een afsluitend schoolreisje naar dit sprookjespark. Het project wordt aangevuld met volksverhalen van Tjil Uilenspiegel, Nasreddin, Hodja en Anansi. Tot nu toe ontbreken Arabische en Marokkaanse sprookjes, maar aan dit manco wordt gewerkt.

Voor ieder leerjaar worden verscheidene vormen van verwerking gegeven. Zo zijn er *les-suggesties*, *schriftelijke suggesties*, *creatieve verwerkings-suggesties*, *audio-visuele suggesties*, *suggesties voor bibliotheekgebruik* en *diversen*, waaronder spelletjes, liedjes en schrijversbezoek. Per groep wordt gerekend op ongeveer acht boekpromotielessen. Als het totaaloverzicht in de gaten wordt gehouden, kan dit project ieder jaar herhaald worden. Een tweede poging om boekpromotie te verbinden met intercultureel onderwijs vormt het project '*Allemaal mensen*'. Dit is tot stand gekomen dankzij intensieve samenwerking tussen de Werkgroep Katechese Rotterdam, de OVG-groep Boekpromotie en enkele leerkrachten van de Osear Romerosehool. '*Allemaal mensen*' is het laatste taalthema voor alle groepen. Omdat dit behandeld wordt tegen het eind van het jaar is er vaak ruimte om extra aandacht te besteden aan boekpromotie. Kinderboeken zijn bij dit project steeds het uitgangspunt. In elke jaargroep wordt een aantal hoekfragmenten voorgelezen en besproken, die in hun veelzijdigheid een weerspiegeling zijn van de werkelijkheid die ons omringt. Zo hoopt men met de kinderen op het spoor te komen van onze pluriforme maatschappij, aldus Vierboom.

In alle groepen wordt dit idee ingeleid met het boek *Mensen, mensen, wat een mensen* van Peter Spier. Na deze introductie is het project uitgewerkt in subthema's, die de overeenkomsten en verschillen tussen mensen op een steeds abstracter niveau bekijken. Wordt

in groep 1 voornamelijk gelet op uiterlijke kenmerken, in groep 7 en 8 worden verschillende godsdiensten onder de loep genomen, met het accent op het thema 'dood'. In groep 7 wordt de overgang gemaakt van verhalende naar informatieve boeken.

De keuze van hoekfragmenten heeft een duidelijk westerse achtergrond. Volgens Vierboom hoeft dit echter geen bezwaar te zijn, omdat het interculturele aspect vorm kan krijgen bij de verwerking binnen de klas. Boeken blijken zeer geschikt om gevoelsmatig moeilijke onderwerpen, als 'discriminatie' en 'vooroordelen', te relativiseren en te verdiepen. Er wordt uitgegaan van de gevoelens van de persoon in het boek. Pas als de situatie in de klas het toelaat, of als de kinderen er zelf mee komen, wordt overgegaan naar eigen ervaringen van leerlingen.

Ontwikkelingswerk

Naast bovengenoemde projecten wordt hard gewerkt aan de attitude in de wijk tegenover lezen. In een achterstandswijk als Crooswijk is lezen zeker geen algemeen aanvaarde statusverhogende bezigheid. Leesbevordering en boekpromotie hebben hier dan ook bijna het karakter van ontwikkelingswerk, aldus Vierboom. Om bij de basis te beginnen hebben vier leerkrachten in samenwerking met jeugdboekenwinkel Trammelant een ouderavond georganiseerd met als thema 'lezen en boekpromotie'. De opkomst bestond uit veertig ouders van verschillende nationaliteiten. Zij kregen eerst de videofilm '*Lezen is weten*' te zien, een door Surinaamse/Antilliaanse vrouwen gemaakt produkt, bedoeld om het belang van lezen te onderstrepen. Na de film konden de ouders reageren op de film. OETC-leerkrachten hielden hulp aan allochtone ouders die de Nederlandse taal minder machtig waren. Het bleek dat tijdsgebrek de belangrijkste reden was, dat veel ouders weinig tijd besteden aan het stimuleren van lezen bij hun kind. Toch vinden veel ouders lezen wel belangrijk, zelfs als ze zelf weinig geïnteresseerd zijn in boeken.

Vierboom sloot af met enkele opmerkingen betreffende de voorlopige eindtermen voor het basisonderwijs. Hij wijst erop dat, hoewel het op een dag als deze lijkt of heel onderwijsgevend Nederland begaan is met het lot van de kinderliteratuur, we de zaak niet moeten overschatten. In de huidige situatie moeten we blij zijn met ieder uit de hand gelopen hobbyisme op het gebied van boekpromotie. Waarna Vierboom de wens uitsprak: '*Laat de kinderliteratuur in ieder geval voor cito verborgen blijven. We spannen ons bij boekpromotie niet in voor een eenmalig gunstig toetsmoment, maar voor een enthousiaste leeshouding die een leven lang meegaat.*'

De tweede lezing van het subthema 'Kinderliteratuur, tweede-taalverwerving en intercul-

tureel onderwijs' werd verzorgd door Krish Sietaram (lid Onderwijsraad, redactie *Horizon*) en Anne Vermeer (Taal en Minderheden, Katholieke Universiteit Brabant). Sietaram wijst er op dat Nederland, vergeleken met vóór de Tweede Wereldoorlog, een meer multi-etnisch, multi-cultureel en daardoor een meer multi-religieus en multi-linguaal land geworden is. De vraag naar het leren omgaan met elkaar is door deze ontwikkeling een belangrijk onderwerp geworden in de Nederlandse samenleving en in het bijzonder in het Nederlandse onderwijs. Het onderwijsveld en -beleidsmakers worden voor keuzen gesteld. Intercultureel onderwijs is zo'n keuze, waarbij in het beleid onderscheid gemaakt kan worden tussen vier aandachtspunten: onderwijs in eigen taal en cultuur (OETC), Nederlands als tweede taal (NT2), onderwijsvoorrangsbeleid (OVV) en intercultureel onderwijs (ICO). De eerste twee aandachtspunten richten zich specifiek op allochtone leerlingen, het OVV richt zich op gebiedsgewijze achterstandsbesteding en het intercultureel onderwijs richt zich op alle scholen en alle leerlingen.

In hun lezing gaan Sietaram en Vermeer in op een element dat niet alleen alle vier de aandachtspunten verbindt, maar ook een wezenlijke bijdrage aan alle vier kan leveren, namelijk *lezen*.

Als het multi-etnische en multi-culturele karakter van de samenleving als uitgangspunt serieus genomen wordt, betekent dit dat het onderwijs intercultureel moet zijn. Intercultureel onderwijs wordt niet gezien als een apart vak, maar als een principe dat in het gehele onderwijs moet doordringen. Dit onderwijs moet zowel op allochtone als op autochtone leerlingen gericht zijn en beoogt dus een vervanging van het bestaande onderwijs, dat monocultureel is. Uit verschillende analyses van kinderboeken (De Sterck 1986) en schoolboeken (Redmond 1980; Reinsch 1989) blijkt dat leeshoeken en leerboeken in het Nederlandse onderwijs ook een tamelijk eenzijdige blik op de samenleving, de mens en de geschiedenis geven.

Over het algemeen worden kinderen van etnische minderheidsgroepen gesocialiseerd in twee culturen. Bij biculturele socialisatie leert het kind op school een ander begrippenkader dan thuis. In geval van discriminatie en racisme kan dit leiden tot angst en desoriëntatie en tot educatieve achterstanden, aldus Sietaram en Vermeer. Als de school open staat voor deze kinderen, dan kunnen de problemen beperkt van omvang blijven. Is de school echter afwijzend, dan krijg je een cumulatieve van achterstanden naarmate de schoolloopbaan vordert.

Onderwijsgeevenden moeten open staan voor de thuistaal. Taal is op zich immers een essentieel deel van de cultuur en het leren van taal en het leren van cultuur mogen niet los van elkaar gezien worden. Naarmate de taalont-

wikkeling vordert, leren kinderen de regels van de taalgemeenschap waarin ze zich bevinden en ook hoe ze die moeten gebruiken. Taalgebruik kan alleen begrepen worden in relatie met de omgeving. Bij tweede-taalverwerving wordt na en naast de eerste taal een andere taal geleerd in een dominante omgeving, waar die andere taal voertaal is. De betekenisgeving wordt complexer, omdat tweede-taalverwerwers niet alleen twee talen leren, maar vaak ook twee culturen.

Uit onderzoek blijkt dat allochtone kinderen die Nederlands als tweede taal leren, daarin een grote achterstand hebben ten opzichte van hun autochtone leeftijdsgenootjes. Die achterstand betreft vooral de woordenschat (zie Coenen & Vermeer 1988). Nederlandse en allochtone kinderen leren lezen in ongeveer hetzelfde tempo. Maar wanneer ze eenmaal de technische aspecten van het leren lezen onder de knie hebben, kunnen Nederlandse kinderen dankzij hun grotere woordenschat hun tempo aanzienlijk versnellen, in vergelijking met de anderstalige klasgenoten. Allochtone kinderen zouden vanaf het moment dat ze de school binnen komen een groot, maar begrijpelijk taalaanbod moeten krijgen in het Nederlands om hun achterstand in te lopen, aldus Sietaram en Vermeer. Het is wenselijk dat die woorden zo goed mogelijk ingebed worden in en aansluiten bij de kennis en ervaring die de leerling heeft in de eerste taal en cultuur. Er moeten dus op zijn minst interculturele en tweetalige boeken aangeboden worden. Een grote hoeveelheid (prenten)boeken kan een taallerend kind helpen zijn achterstand in te halen, of het nu een eerste of een tweede taal verwerft.

Lezen en voorlezen zijn van enorme invloed op de uitbreiding van de woordenschat. Zelfs kleuters uit groep 1 en 2 kunnen al zelfstandig prentenboeken 'lezen', door hen voor te lezen of te laten luisteren naar cassettes met ingesproken verhaaltjes. De tweede-taalverwerker krijgt op die manier een groot aanbod van taal, op het eigen niveau, in een duidelijke context en visueel ondersteund. Hierbij gaat bovendien de receptie (het begrijpen van taal) vooraf aan de productie (het gebruiken van taal).

Sietaram en Vermeer pleiten ervoor om die lees- en luisteractiviteiten ook in de hogere groepen van het basisonderwijs een regelmatige, vaste plaats te geven in het curriculum. Het reguliere aanbod in het Nederlands is door de hele school heen te weinig afgestemd op allochtone kinderen. Door boeken aan te bieden over verschillende onderwerpen, waarbij ondersteuning is van context en illustraties, en de mogelijkheid om terug te luisteren of te herlezen, kan gezorgd worden voor een regelmatig, breed en groot aanbod van ook weinig frequente woorden. De activiteiten in de luister- en boekenhoek zouden elke dag, minstens één, maar liefst twee keer moeten plaatsvinden. De tweede-taalverwerker

kan op die manier elke week zo'n 40 à 50 nieuwe woorden leren. Een verdubbeling van de doorgaans geleerde actieve woordenschat van 500 tot 1000 woorden per jaar moet haalbaar zijn met een dergelijke onderwijsvormgeving.

Lezen en voorlezen hebben eveneens zeer positieve effecten op cognitief en sociaal-emotioneel niveau. Het gebruik van tweetalige boeken in de klas kan daardoor naast het bevorderen van taal- en leesvaardigheid, de sociale en emotionele ontwikkeling van de deelnemende kinderen positief beïnvloeden. Tweetalige boeken betekenen een herkenning en erkenning voor allochtone kinderen. Eindelijk kunnen ze eens iets dat de Nederlandse kinderen niet kunnen: lezen in een andere taal of een ander schriftstelsel. Te denken valt bijvoorbeeld aan boeken uit de serie *Boekenboom* of *Onze straat* (Zwijssen), de Anansiverhalen, *Kon hesi baka* van Henk Bamard of de recent verschenen bloemlezing *Horizon*. Daarnaast gaat het om verhalen over de belvenissen van autochtone en allochtone kinderen in Nederland, zoals in de serie *Om de hoek* door het Schrijverscollectief en delen uit de *Confettireeks*.

In hun bijdrage hebben Sietaram en Vermeer twee belangrijke functies van lezen laten zien voor het intercultureel onderwijs: allereerst met betrekking tot het vergroten van de tweede-taalvaardigheid van kinderen, vervolgens met betrekking tot het socialiseren in een multiculturele samenleving. Door luisteren leesmateriaal kan een correct beeld worden gevormd van onze multiculturele samenleving. Volgens Sietaram en Vermeer heeft interculturele kinderliteratuur, fictie en non-fictie, daarom een enorm belangrijke plaats op school en een functie die veel te lang verborgen is gebleven.

Literatuur

- Bamard, Henk: *Kon hesi baka*; Bussum (Van Hotkema & Warendorf) 1980.
- Boekenboom*; Tilburg (Zwijssen) 1982.
- Coenen, M. & A. Vermeer: NT2-onderwijs en woordenschat; in *Stimulans*, 7, 5, 10-15.
- Horizon, belangstellend en informatief lezen in intercultureel perspectief*; onder redactie van Krish Sietaram, Janneke van Dijk, Ada Lilipaly-de Voogt en Henny Weda-van Gelder; Zeist (Dijkstra) 1987.
- Kuijjer, Guus: *Hoe Mieke Mom haar maffe moeder vindt*; Amsterdam (Querido) 1981.
- Nijmeegse werkgroep Taaldidactiek: *Taaldidactiek aan de basis*; Groningen (Wolters-Noordhoff) 1985.
- Onze straat*; Tilburg (Zwijssen) 1984.
- Redmond, R.: *Zwarte mensen in kinderboeken*; Den Haag (NBLC) 1980.
- Reinsch, P.Q.: Schoolboeken; een interculturele achterstand; in *Handboek Intercultureel Onderwijs (rubriek 1550)*; Alphen a.d. Rijn (Samson) 1989.
- Schrijverscollectief: *De avonturen van Noor en de kinderen om de hoek*; Baarn (Bekadidakt) 1982.
- Schrijverscollectief: *De avonturen van Tineke en de kinderen om de hoek*; Baarn (Bekadidakt) 1987.
- Spier, Peter (vert.): *Mensen, mensen, wat een mensen*; Rotterdam (Lemniscaat) 1981.
- Taalkabaal*; Tilburg (Zwijssen) 1985.
- Vries, Anne de: *Wat heten goede kinderboeken?*; Amsterdam (Querido) 1989.

onder redactie van Ans Brugman en Astrid Kommers

Bijdragen voor deze rubriek in het decembernummer, dat op 4 december zal verschijnen, dienen uiterlijk 20 oktober bij het redactiesecretariaat te zijn.

Personalia auteurs

Tom Baudoin (1950) is publicist op het gebied van jeugdliteratuur. Adres: Van Nispenstraat 204, Nijmegen.

Peter van den Hoven (1945) werkt aan de Docentenopleiding Dramatische Vorming in Arnhem. Hij is oud-redactielid en medewerker van *Vernieuwing*. Adres: Jan van Galenstraat 81, Nijmegen.

Lucienne Kleisen (1964) studeerde taal- en literatuurwetenschap in Tilburg, is freelance publiciste en werkte mee aan het *Bronnenboek* van uitgeverij Zwijzen. Adres: Merelstraat 36, Breda.

Piet Mooren (1943) was werkzaam op een PABO, is nu parttime verbonden aan een SBO en aan de afdeling literatuursociologie van de Katholieke Universiteit Brabant. Hij is redacteur van *Leesgoed* en van de *Symposiareeks Kinderen en Boeken*. Adres: Burg, Suysstraat 40, Tilburg.

Harry Overmeijer (1951) is docent Nederlands aan de PABO Interstudie in Arnhem. Adres: Orthenesweg 36, Den Bosch.

Tonny Voorma (1939) was docente Nederlands aan de PABO in Leiden. Adres: Witte Singel 54, Leiden.

Ingekomen boeken

Aluc, R. & Y. Lievense: *Bir tasta iki kus yurmak, twee vliegen in een klap; 101 Turkse en Nederlandse spreekwoorden*; Rotterdam (Stichting Samen Wonen Samen Leven) 1989.

Boetes, B. & D. Nieuwenhuys & K. Schuitema: *Activiteitenboek Spel en Sport, de praktijk van agogisch werk en activiteitenbegeleiding*; Nijkerk (Intro) 1989, f34,50.

Bouwers, H. & H. van Goor: *Diagnostiek en behandeling van rekenproblemen; speciaal onderwijs en zorgverbreding*; Nijkerk (Intro) 1989, f39,50.

Corsius, M. & J. de Moel & J. de Mönnink (eindred.): *Katechesemateriaal onder de loep, een systematische analyse*; Hilversum (Gooi & Sticht) 1989, f35,-.

Dam, G. ten: *Vrouwen verschillen in de volwasseneneducatie; sekse, etniciteit en leeftijd in een ideologie-theoretische benadering van schooluitval*; Amersfoort/Leuven (ACCO) 1989, f34,-.

Haan, M.F.J. de: *Van moduleren naar open leren, volwasseneneducatie*; Hoevelaken (cps) 1989, f15,-.

Klarus, R. & P. van den Dool: *Ontwerpen van leerprocessen; ervaringsleren en cultuurhistorische leerpsychologie binnen vorming en onderwijs*; Baarn (Anthos) 1989, f27,50.

Leeuw, F.L. & E. van der Hoeven & A.J. Nederhof & P.D. Bak: *Sociale bindingen van jongeren, kleine criminaliteit en beleid, een stand-van-zaken-onderzoek in tien sociaalwetenschappelijke vakgebieden*; Arnhem (Gouda Quint) 1989, f42,50.

Lock, G. & H. van Gunsteren & E. Balibar: *Sterke posities in de politieke filosofie*; Leiden (Stenfert Kroese) 1989, f37,50.

Marchand, A.: *De leesschrijfhoek, naar natuurlijk leren lezen*; Tilburg (Zwijzen) 1989, f25,-.

Swinkels, H.: *Handboek voor videotraining*; Culemborg (Lemna) 1989, f44,-.

nota's/verslagen

Basiseducatie nummer 3; thema eigen taal; juni 1989, sve Amersfoort.

Bulletin of the international bureau of education, jaargang 63, nummer 250 (jan.-mrt.1989), UNESCO, Parijs 1989.

Hogeschoolbericht; Intersectoraal ontwikkelingsplan milieukunde 1989-1992, nummer 65, 30 mei 1989, uno-raad, Den Haag.

cno-jaarverslag 1988, Arnhem, mei 1989.

Literatuurverkenning bedrijfsopleidingen in Nederland, teksten en referenties; Centrale Directie Voorlichting, Bibliotheek en Internationale Betrekkingen, ministerie van Onderwijs en Wetenschappen, Afdeling Documentaire Informatie, Zoetermeer, mei 1989.

Directie Jeugdbeleid: *Brochure en telefoonwijzer*, ministerie van wvc, Rijswijk 1989.

De positie van de leerkracht eigen taal en cultuur in de protestants-christelijke basisschool, een handreiking aan het protestants-christelijk onderwijsveld, pc-plaform "intercultureel onderwijs"; cps, Hoevelaken, mei 1989.

Directie Jeugdbeleid: *Brochures jeugdbeleid, meisjes en jonge vrouwen, jeugdige minderheden*; ministerie van wvc, Rijswijk 1989.

Instituut voor Leerplanontwikkeling (slo): *Jaarverslag 1988*; slo, Enschede 1989.

Instituut voor Leerplanontwikkeling (slo): *Katernen Taalvaardigheid in de basisschool, verslag van het project taalvaardigheid in de basisschool 1982-1989*; slo, Enschede 1989.

Kies partij voor beter onderwijs; Wensenpakket van ABOP, KOV, PCO en NGL ten aanzien van het onderwijs in het licht van de verkiezingen van 6 september; Rijswijk, juni 1989.

Leren in stages: in de praktijk gaat het niet vanzelf, lezing op 1 juni 1989 van Jeroen Onstenk, colloquium Wisselwerkingen tussen Onderwijs en Arbeid, sco, Amsterdam.

Maggezien nummer 2; thema Kunstzinnige Vorming; 14e jaargang, juni 1989; sbo Tilburg.

OECD: *Economic Studies*, nummer 12, spring 1989; Parijs 1989.

OECD: *Surveillance of structural policies*,

report by the economic policy committee, Parijs, juni 1989.

OECD: *Economic Outlook*, juni 1989, nummer 45, Parijs 1989.

OECD: *Economic Surveys: Germany, Ireland, Portugal, Spain and the United Kingdom, 1988/1989*, Parijs 1989.

Onderwijsraad: *Verslag van de werkzaamheden over 1988*; Secretariaat Onderwijsraad, Nassaulaan 6, 2514 JS Den Haag.

Studiecentrum Openbaar Onderwijs, sooreeks nummer 4: *Pluriforme samenleving, openbaar onderwijs, het Nederlands onderwijsbestel in feiten en visies*; avs, Amsterdam 1989.

School en Wereld: Leven in India, een dubbelportret, docentenhandleiding; School en Wereld, Santpoort 1989.

Vakopleiding in de bouw, plan 1989-1992; Stichting Vakopleiding Bouwbedrijf, Den Haag, juli 1989.

visio, Landelijke Stichting Onderwijs Slechtzienden en Blinden: *Jaarbeeld 1988*; Huizen 1989.

Vrouwen tillen er zwaar aan, de positie van vrouwelijke leerlingen in de vakopleiding bouw, conclusies en aanbevelingen; Stichting Vakopleiding Bouwbedrijf, Den Haag, december 1988.

nieuw

Eerste nummer

Het ontwikkelen van goede leermiddelen is uitermate belangrijk. Ze bepalen immers voor een groot deel de kwaliteit van het onderwijs, de cursus of de les. Het Centrum voor Leermiddelenstudie doet onderzoek naar de ontwikkeling, het gebruik en de kwaliteit van leermiddelen. De onderzoeksresultaten hiervan verschijnen in dikwijls levige rapporten. Om deze kennis beter toegankelijk te maken geeft het Centrum eens per kwartaal een *nieuwsbrief* uit, waarin eveneens bericht wordt over andere activiteiten van het Centrum. Het eerste nummer (juni 1989) gaat onder meer over doorlichten van leerboeken Engels en wiskunde, leren denken met de computer, en onderwijskundige advisering over lesdoelen en lesmethoden.

Centrum voor Leermiddelenstudie, Vakgroep Onderwijskunde, ruw, Heideberg-laan 2, 3584 CS Utrecht, 030-534788/534555.

Dyslexie

Het nieuwe tijdschrift van de European Dyslexia Association heet *Euro News Dyslexia* en is het officiële blad van deze organisatie. Het tijdschrift is zowel in het Frans als in het Engels geschreven. Het eerste nummer bevat namen en adressen van diverse organisaties op het gebied van dyslexie in de lidstaten van de EG. *Euro news, Mr. Marcel Seynave, Av: Charles Woeste, 38 Bte 7, 1090 Bruxelles, België.*

onderwijs

Jenaplan

Recent is een aantal nieuwe publicaties over Jenaplanonderwijs uitgekomen. Een overzicht: *Beek, F. ter: Verder bouwen na de kleuterschool, uit de reeks Leren en onderwijs in Jenaplanseholten*, nr.9, bestelnr.11070, f11,-. Voor verschillende ontwikkelings- en vakgebieden wordt beschreven wat het

bouwen met blokken daar aan kan bijdragen.

Boes, A.W.: *Jenaplan, historie en actualiteit*; bestelnr.11045, f12,50. Een nieuwe, geactualiseerde druk van de inleiding in het Jenaplanonderwijs.

Petersen, E.: *De grondkrachten van de kinderlijke ontwikkeling en de school*; herdruk van deze klassieker, vertaald door Herman Wolfs, bestelnr.11077, f7,50.

Verder een *onderwijsleerpakket* met werkkaarten voor kinderen en instructiekaarten voor de leerkracht, ook over bouwen: *Bouwen aan je eigen wereld* (bestelnr.11069, f25,-) en materiaal voor ouders: *Ouders stellen vragen over Jenaplan* (bestelnr.11055, f4,-) en *Jenaplanonderwijs, een folder voor ouders* (bestelnr.11072, f27,50 voor 100 ex).

Alles te verkrijgen bij: cps, afd. bestellingen, postbus 30, 3870 CA Hoevelaken, 03495-41211.

jongeren

Hulp en recht

Bezuinigingen in het basisonderwijs, in het speciaal onderwijs, in het voortgezet onderwijs, maar ook in de jeugdhulpverlening. Dat lijkt zo langzamerhand wel het enige beeld te zijn dat degenen die met kinderen werken van het overheidsbeleid krijgen. Maar overheidsbeleid is meer dan alleen maar bezuinigen. De Harmonisatieraad Welzijnsbeleid gaf in 1988 een uitstekend overzicht uit van de beleidsontwikkelingen op het terrein van de jeugdhulpverlening, waarbij tevens naar de raakvlakken met bijvoorbeeld het speciaal onderwijs gekeken is. Mr.ir. N.A. Stegerhoek, stafmedewerker van de Harmonisatieraad geeft in het boek *Hulp en recht voor jeugdigen* een kijkje in de keuken van het overheidsbeleid. Ze behandelt uiterst inzichtelijk de verschillende vormen van justitiële en vrijwillige jeugdhulpverlening en de rechten van jeugdigen. Vervolgens geeft ze op heldere wijze de geschiedenis en actuele stand van zaken met betrekking tot de inhoudelijke ontwikkelingen in de jeugdhulpverlening weer. Zo beschrijft ze de pogingen van ministeries om de scheiding tussen de verschillende 'jeugdcircuits' (justitie, wvc en Volksgezondheid) te doorbreken om meer ambulante en goedkopere hulp te verzorgen en om de zorgverbreding in het basisonderwijs te vergroten, teneinde de groei van het speciaal onderwijs in te dammen. Alle relevante beleidsstukken, adviesrapporten en Kamerstukken staan redelijk leesbaar op een rijtje, waarbij met name de geschiedenis van de onlangs door de Tweede en Eerste Kamer aangenomen *Wet op de Jeugdhulpverlening* een belangrijke plaats inneemt.

Stegerhoek plaatst regelmatig kritische kanttekeningen bij de ontwikkelingen. Ze constaterend onder andere dat de jeugdhulpverlening de laatste jaren minder in het perspectief van begeleiding naar een zelfstandige sociale positie voor jongeren staat, maar dat het steeds meer gaat om versterking of tijdelijke vervanging van het gezinsmilieu.

Hulp en recht voor jeugdigen is een prima naslagwerk voor wie met jeugdhulpverlening en (speciaal) onderwijs te maken heeft en wil kunnen nagaan wat de geschiedenis van het huidige overheidsbeleid op dit terrein is (theo schut). *Het boekje is te bestellen door overmaking van f10,- op postgiro 5441758 Inv Macula Boskoop, ovv Hulp en recht voor jeugdigen, isbn 90 6615 024 6*

agenda

oktober

- 4 tot en met 14 oktober De Kinderboekenweek 1989 heeft als thema *Verder kijken dan je neus lang is*, over uitvinden en ontdekken. Er zijn talloze activiteiten in het hele land; informatie bij de openbare bibliotheken, de plaatselijke kinderboekwinkels, bij de NHLG (070-141500) en de CPNB (020-264971).
- tot en met 22 oktober In het Openluchtmuseum in Amhem is de tentoonstelling *Met rooie oortjes en vochtige ogen*, over het kinderboek door de eeuwen heen. Weekdagen 9-5, in het weekeinde 10-5 uur, entree f4,-, volwassenen f7,-, 65+ f4,-. *Nederlands Openluchtmuseum, 085-576111*.
- 2 tot en met 8 oktober De Hogeschool Interstudie organiseert in opdracht van de Europese Commissie te Brussel de *Eerste Europese Zomeruniversiteit 'Europese Dimensie'* in Nijmegen. Hogeschool Interstudie, Onderwijs Centrum Europa, mevrouw drs. C.W.J. Rubbens-Aarts of drs. P. Munné, 080-459955 tst.145, postbus 30011, 6503 HN Nijmegen.
- 26 oktober De Leon van Gelder-middenschool organiseert ter gelegenheid van haar tienjarig bestaan een symposium over *'Met het oog op 2000'*: welke eisen zal de maatschappij in de jaren negentig stellen aan (de eerste fase van) het voortgezet onderwijs? In het cultuurcentrum de Oosterpoort, Palmslag 10, Groningen. Leon van Gelder-middenschool, Diamantlaan 27, postbus 70090, 9704 AB Groningen.
- 28 oktober De sectie klinische en orthopedagogiek van de Nederlandse Vereniging van Pedagogogen, Onderwijskundigen en Andragogen (NVO) organiseert de studiedag *'Kind en tekening in diagnostiek en behandeling'*. In het Jaarheurscongrescentrum te Utrecht, van 9.30-16.30 uur. *Inlichtingen en/of aanmelding voor 12 oktober bij NVO, Korte Elisabethstraat 11, 3511 JG Utrecht*.
- 28 oktober De Werkgroep Kritische Kleuterleidsters organiseert een themadag *'Werken met kleuters'* over het aanbieden van alternatieven voor voorbereidende methodes voor kleuters in de basisschool, in Vught. *Inlichtingen en/of aanmeldingen: secretariaat Werkgroep Kritische Kleuterleidsters, Hanneke Galama, Schelphenbolweg 28, 1774 NE Slootdorp, 02278-1413*.

november

- tot 1 november In het herinneringscentrum Kamp Westerbork wordt de expositie *Het Menselijk Gezicht* gehouden, 50 jaar nadat de Nederlandse overheid opdracht gaf tot de bouw van het Centraal Vluchtelingenkamp Westerbork. Tevens tot 1 november regelmatig films, een schrijfwEEK in samenwerking met Amnesty International, toncel en zang uitge-

3 en 4 november

De sectie lager en voortgezet onderwijs op individuele grondslag (LOI/VOI) van het Algemeen Pedagogische Studiedecentrum organiseert voor het laatst de jaarlijkse studieconferentie in Woudschoten. Over het leef- en werkklimaat in de school als belangrijkste voorwaarde voor een veelzijdige individuele en sociale vorming. *Aanmelden tot 7 oktober 1989 bij het APS, sectie LOI/VOI, Peggy Lau A Kien, postbus 7888, 1008 AB Amsterdam*. Kosten afhankelijk van de accommodatie: f40, f20 of f25.

5 november

Congres *Onderwijs en Sociaal Milieu: een eindbalans*, in de Kriterion-zaal, Zalencentrum Engels, Groothandelsgebouw, Stationsplein 45, Rotterdam. Tijd 10.00 - 16.30 uur. *Opgave: stort f95 (incl. lunch, thee/koffie en eindbundel van het project) op giro 21286 van de Rotterdamse School Advies Dienst, ovm 'osm-congres'*.

10 november

Stichting Pandora organiseert een symposium met als titel *'Geen enkel probleem? Psychosociale vorming in het onderwijs'*. Het symposium is bestemd voor schooldirecties, docenten, en anderen werkzaam op het terrein van onderwijs, gezondheidsvoorziening en -opvoeding. Kosten f85. Tijdens het symposium zal tevens de presentatie plaatsvinden van het nieuwe lesmateriaal *'Wie dit leest is gek'*, over vooroordelen van jongeren over mensen met psychische problemen. *Stichting Pandora, 2e Constantijn Huygensstraat 77, 1054 CS Amsterdam, 020-851171*.

13 november

De NOT wijzigt de uitzenddata van de nieuwe boekenserie *'Boeken-kastje-kijken'*. De vierdelige serie start nu op maandag 13 november om 11.30 uur. De daaropvolgende delen komen op de maandagen 11 december, 22 januari en 19 februari.

19 tot en met 30 november

Malibongwe, een internationale conferentie in Amsterdam waaraan zo'n honderd Zuid-Afrikaanse vrouwen die in Zuid-Afrika wonen en vrouwen die in ballingschap leven, deelnemen. De conferentie wordt georganiseerd door de stichting Malibongwe en wordt voorbereid in nauwe samenwerking met de Anti Apartheidsbeweging Nederland, de Vrouwensectie van het African National Congress en verschillende vrouwenorganisaties. Doel is Zuid-Afrikaanse vrouwen in de gelegenheid te stellen elkaar te ontmoeten en met elkaar in vrijheid te discussiëren over de situatie van vrouwen in Zuid-Afrika, nu en in het toekomstige democratische Zuid-Afrika. Naast de conferentiebijeenkomsten, die alleen toegankelijk zijn voor bovengenoemde vrouwen, zijn er workshops, optredens van vrouwenmuziek- en theatergroepen, exposities, films en video's. *Stichting Malibongwe, postbus 10500, 1001 EM Amsterdam, 020-267525*.

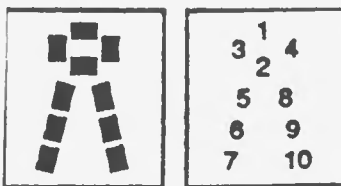
lesmateriaal

Rekenmannetje

Kinderen moeten op een gegeven moment snel en uit het hoofd kunnen optellen en aftrekken met de getallen tot tien. Sterker nog, ze moeten alle uitkomsten van die bewerkingen uiteindelijk uit het hoofd kennen. Daarover bestaat in de rekendidactiek geen verschil van mening. Wel over langs welke weg je dat leerresultaat moet bereiken. Struikelblok op die weg is dat veel kinderen te lang blijven jellen in plaats van te rekenen (in de zin van goed gebruik maken van de eigenschappen van ons talstelsel). Dit struikelblok doet zich vooral voor bij de sprong over de tien.

Bij die sprong helpen we de kinderen met allerlei concreet en getekend materiaal: kralen, staafjes, blokjes, knikkers, stippen, gevat of getekend in uiteenlopende structuren. Als structurele eenheid wordt daarbij vooral het vijftal gehanteerd. Een vijftal kunnen de meeste kinderen namelijk in één keer overzien. In *Het rekenmannetje*, geschreven door J.W.M. van Erp, wordt voor het eerst een

model van het tiental opgevoerd dat ook in één keer kan worden overzien. En dat geldt ook voor alle getallen onder de tien. Dit is dat model:

Vanaf 4 krijgt elk getal een eigen naam. 4 is 'kop', 9 is 'voet craf', enzovoorts. Het model blijkt verrassend goed te werken bij de sprong over de tien. We verwijzen de lezer daarvoor naar het boek. Daarin wordt het model geplaatst in een leerpsychologische context en vergeleken met andere modellen.

Wie het rekenmannetje in huis haalt, heeft er in elk geval weer een bruikbaar hulpmiddel bij. Of alle hardnekkige telkinderen erbij gebaat zullen zijn, zal de praktijk moeten uitmaken (wout van steenis). *Het rekenmannetje is uitgegeven door Wolters-Noordhoff en kost f35,-. De bijbehorende werkbladen kosten f9,75.*

samenwerkingsverband

Een volk dat leeft

Het Samenwerkingsverband van Organisaties voor Onderwijsvernieuwing, waarin acht onderwijsvernieuwingbewegingen hun krachten gehundeld hebben, heeft een *open brief* geschreven aan de op dat moment nog onbekende kabinetsformateur. In deze brief, *'Een volk dat leeft, houdt aan zijn onderwijs'*, wordt de formateur opgeroepen rekening te houden met de niet te onderschatten invloed van deze vernieuwingsbewegingen op het Nederlandse onderwijs, die samen te vatten is in leuzen als *vorming van de hele mens en stimulering van hoofd, hart en handen*. De brief wijst er op dat de modieuze scheiding tussen economische eisen en belangenerzijds en 'de mooie idealen' anderzijds, in wezen flauwe kul is, omdat daarmee de mooie idealen als economisch nonsens worden afgedaan terwijl het toch duidelijk is (of zou moeten zijn) dat *'het karakter van het bedrijf onderwijs zodanig is dat het failliet gaat wanneer men het voornamelijk in economische modellen beschouwt'*.

De onderwijsvernieuwingbewegingen die in het Samenwerkingsverband verenigd zijn, hebben een grote traditie op het gebied van het verwezenlijken van een breed vormings- en onderwijsaanbod. In het onderwijsveld zelf is hun invloed onmiskenbaar: het feit dat 'de politiek' weinig geneigd is daar aandacht aan te besteden, doet daar niets aan af. Het wordt bovendien steeds duidelijker dat de belangstelling van leerlingen voor de scholen van deze organisaties, terwijl demografische ontwikkelingen de leerlingaantallen doen dalen, toeneemt. *'Moge dat werken als een signaal, dat niet alleen aanzet tot denken maar ook tot ongelijks handelen'*.

De brief van het Samenwerkingsverband van Organisaties voor Onderwijsvernieuwing is te bestellen bij het secretariaat, De Del 21, 3985 EH Amerongen, 03434-53089.

een verstandige keuze
voor elke basisschool

rekenen & wiskunde

- * geleidelijke en gestructureerde leerstofopbouw
- * nadruk op getalbegrip en handig rekenen
- * verfijnde mogelijkheden tot differentiatie
- * praktisch-didactisch van hoog gehalte

Lees onze informatie-
brochure of vraag een
complete zichtzending
en oordeel zelf.

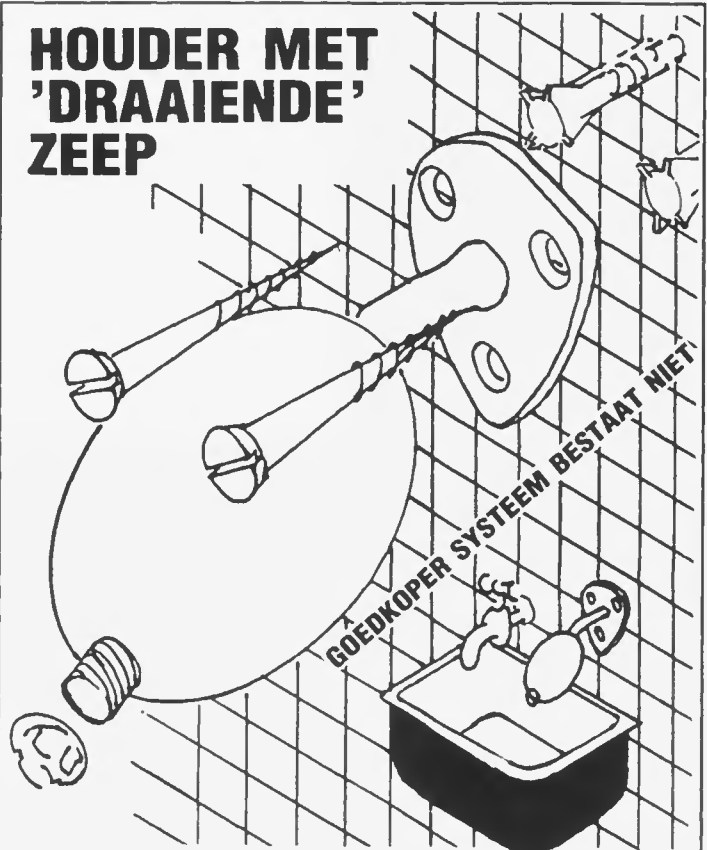
Uitgeverij Bekadidact

Postbus 1, 3740 AA Baarn
tel. 02154-8 24 21

bkd

HOUDER MET 'DRAAIENDE' ZEEP

Bel uw leverancier of **ProVendi** nederland
Gladiolstraat 37 - 5102 ZL DONGEN - Tel. 01623-20951

T-shirts, sweaters, trainingspakken
bedrukt vanaf 15 stuks

poppelaanstekers, bedrukt,
stickers, relatie-art., buttons, petjes

Rijko Handelsonderneming

Postbus 383 - Spoorlaan 392 - Tilburg
Tel. 013-435809

SON Specifieke kleuterkursussen:
* **Remedial Teaching voor kleuters**
* **Kleuterbegeleiding**

Verder verzorgen wij kursussen/opleidingen die niet-
kleuter-specifiek zijn op het gebied van:

- * **Remedial Teaching**
- * **Specifieke Scholingen**
- * **Emoties en Gedrag**
- * **Schoolmanagement/PR**
- * **Motorische Remedial Teaching**
- * **Opleiding Bewegingstherapie**
- * **Verhalentherapie**

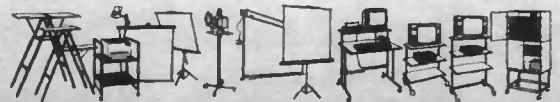
Infogids: SON (Stichting voor Onderwijsstrategieën)
Hertogstraat 5, 5611 PA Eindhoven,
telefoon: 040-123337/119905

**Video-apparatuur plaats je op
video-meubelen van Projecta.**

PROJECTA

Postbus 191
6000 AD Weert
Telefoon: 04950-35118
Telefax: 04950-24925

Kleuteruitgave bij Veilig leren lezen

Foto: Piet Hermans

Schatkist

ook via de boekhandel

De kleuteruitgave Schatkist is een zeer gevarieerd pakket materialen waarmee kleuters op speelse wijze bezig kunnen zijn met allerlei aspecten van taal.

De kern wordt gevormd door twee voorleesboeken met daaromheen een schat aan materialen, zoals twee sets reuzenprentenboeken, tien kleutersetjes, een opbergdoos vol plaatmaterialen, een bronnenboek en een handleiding.

Hieruit kiest de leerkracht die materialen die passen bij de eigen schoolsituatie. Zo kan een Schatkistpakket op maat worden samengesteld om de taalontwikkeling van kleuters vakkundig en gevarieerd te stimuleren.

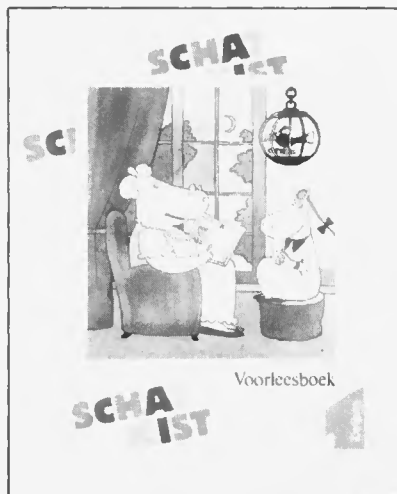
Overzicht materialen

- 2 voorleesboeken à f 72,50
- opbergdoos De schatkist à f 285,—
- handleiding à f 85,—
- bronnenboek à f 85,—
- 10 kleutersetjes à f 48,50, ieder setje bestaat uit een prentenboekje, een geluidscassette en een spelletje

■ 2 sets reuzenprentenboeken à f 75,—, iedere set bestaande uit een reuzenprentenboek, een dwergprentenboekje en een geluidscassette

Voor meer informatie

Vraag voor meer informatie de gratis uitgebreide informatiebrochure aan.

Zwijzen

Postbus 805, 5000 AV Tilburg
klantenservice: 013 • 427 427
overig: 013 • 35 36 35

Anne de Vries

Wat heten goede kinderboeken?
Opvattingen over kinderliteratuur
in Nederland sinds 1880. Het
buitengewoon verhelderende én
amusante verslag van een onder-
zoek. Gebonden, f 42,50/850 BF

Querido

De marktpositie van uw school

B.R. Rijkschroeff

f 32,50
ISBN 90 265 0916 2

Het besturen van een school stelt aan schoolleiders nieuwe eisen. De school is geen autonome organisatie, want ouders, bedrijfsleven en overheid spelen een rol. De leiding moet zich voortdurend bezinnen op het profiel van de school en nieuwe ontwikkelingen. Naast organisatorische en

onderwijskundige taken zijn ook marketing-aspecten in het geding.

Dit boek laat zien hoe die elementen verweven zijn en op welke manier schoolleiders de huidige problemen kunnen aanpakken. Het accent ligt daarbij op scholen in het voortgezet onderwijs.

S&Z

in de boekhandel

SWETS & ZEITLINGER B.V.

Heereweg 347, 2161 CA Lisse, tel. 02521-35111

'Een interessant onderzoek, dacht ik, niet wetende dat het mij de komende maanden volkomen in de greep zou houden. De ingeschatte tijd van 30 dagen werd met 100% overschreden, het genoegen (...) evenzeer.'

FRED GOFFREE

De visitatie-commissie

Reflectieve notities
van de voorzitter

*Een onmisbare aanvulling op het
visitatierapport Over-wegingen*

Prijs f 16,50

ISBN 90 321 0624 4

Bestel rechtstreeks of via uw (school)boekhandel.

bvd Uitgeverij Bekadidact Baarn

Postbus 1, 3740 AA Baarn, tel. 02154-82421

UITGEVERIJ, LEVERANCIER, TURKSE BOEKHANDEL

„GÜNEŞ”

- Basisonderwijs / Temel eğitim.
  - Middelbare scholen / Orta dereceli okullar
  - Leesboeken: Voor scholen en bibliotheken
Onderzoek en andere boeken.
  - Taalboeken: Turks voor anderstaligen
Nederlands voor anderstaligen.
Engels, Duits, Frans voor Turkstaligen
  - Vakliteratuur: Techniek, enz.
  - Leermiddelen: Landkaarten, Jaartallen, enz.
  - Woordenboeken: Alle talen, hierboven genoemd
  - Encyclopedieën: Bijna alle vakliteraturen.
- Boeken, die door GÜNEŞ uitgeverij worden uitgegeven

- 1 CAN BİLGE SERIE (van 10 delen).
- 2 Begrippenlijst Rekenen NL/ T.
- 3 Technisch Woordenboek NL/ T
- 4 Nederlands/Turks Woordenboek (nieuw 28-08-1989).
- 5 Turks/Nederlands Woordenboek (nieuw 28-06-1989).

*Na 5 jaar studie
de meest complete
woordenboeken*

„GÜNEŞ”

Besteladres:

Oude Molenstraat 62
5342 GD OSS / Nederland.

Tel.: 04120-33466

Postbus 545
5340 AM Oss / Nederland.
of
Antwoordnummer 10110
5340 UB Oss.

MEULENHOFF EDUCATIEF *ontwikkelt in het onderwijs*

Gaat Woordbouw uw spelling- onderwijs ook leuk én effectief maken?

**Woordbouw: een unieke spellingleergang
voor kindgericht onderwijs**

Kinderen verschillen sterk in hun mogelijkheden om onze ingewikkelde spelling te leren. Met Woordbouw kunt u daarom niveau, tempo en aard van instructie steeds aanpassen. Zo krijgen visueel én auditief ingestelde leerlingen, zwakke én sterke spellers optimale kansen en mogelijkheden.

De scholen die met Woordbouw werken hebben het bewezen: kinderen krijgen weer plezier in het "spellinguurtje" en de spellingproblemen worden aanwijsbaar minder!

- frekwente woorden
- schitterende taalspelletjes
- gevarieerde activiteiten
- fijnmazige orthodidaktische hulpmiddelen
- zorgvuldige diagnostiek én remediëring
- een aparte leergang werkwoordspelling
- aanvullende computerprogramma's

Van zin tot woord neemt u graag werk uit handen...

**Van zin tot woord:
de nieuwe methode ontleden voor groep 7 en 8**

Zonder herkenning en inzicht blijft ontleden vaak gokwerk. Het oefenen en herhalen van niet begrepen stof kost dan u én uw leerlingen veel tijd.

En het resultaat is slechts frustratie.

Met "Van zin tot woord" begrijpen leerlingen wat ze doen. En het resultaat is dat ze de structuur van onze taal leren doorzien.

Alle basisstof ontleden in één praktische, aparte leergang. Van zin tot woord bestaat uit twee werkboekjes met bijbehorende antwoordenboekjes, waarmee leerlingen ook zelfstandig aan de slag kunnen. Het antwoordenboekje fungeert dan als sleutel.

- geen moeilijke regels
- geen zinloze oefjes
- geen eindeloze oefeningen
maar:
- begrip
- inzicht
- en herkenning

"Van zin tot woord": omdat ontleden geen gokwerk mag zijn.

Wilt u meer weten?

Voor informatie over bestellingen, begrotingen en zichtzendingen kunt u telefonisch contact opnemen met onze afdeling Informatie:
telefoon 020 - 262690
correspondentie-adres:
postbus 100
1000 AC Amsterdam

de winkel van vernieuwing heeft nieuwe aanbiedingen.

Vernieuwing, Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding publiceert regelmatig thematische nummers, waarin één onderwerp in de diepte of in de breedte wordt behandeld. Voor een deel zijn ze uitverkocht, voor een deel nog verkrijgbaar. En wel:

- **Verschuivingen tussen onderwijs en arbeid: een eenzijdige inhaalmanoeuvre!** 56 pag. f9,50 (incl. verz.) o.v.v. 46/3
- **Denken in handelingen: oriëntatie op arbeid en beroep.** 60 pag. f12,50 (incl. verz.) o.v.v. 47/4-5
- **Beroepseducatie in de steigers, over scholingsbeleid en arbeidsmarkt, themanummer over de ingrijpende wijzigingen in de beroepseducatie.** 60 pag. f12,50 (incl. verz.) o.v.v. 47/10

Pakketaanbieding: Deze drie themanummers over de vaak moeizaam genoemde relatie tussen opleiding en beroep samen voor f20,- (incl. verz.) o.v.v. pakket 3.

- **Blikken en blozen, over seksualiteit, erotiek en onderwijs.** 60 pag., slechts f5,- (incl. verz.) o.v.v. 44/9
- **50 jaar onderwijsvernieuwing, en wat nu?** 100 pag. f15,- (incl. verz.) o.v.v. 45/1-2
- **Doe effe normaal, over racisme, discriminatie en onderwijs.** 68 pag. f7,30 (incl. verz.) o.v.v. 45/5
- **Striptease van een valse boodschap.** Sibe Soutendijks geruchtmakende studie over de manier waarop de media de onderwijsvernieuwing verkeerd weergeven. 100 pag. f15,50 (incl. verz.) o.v.v. 45/8
- **Onderwijs gewogen.** Vernieuwingsorganisaties over de kwaliteit van het onderwijs. 60 pag. f10,- (incl. verz.) o.v.v. 46/7

Pakketaanbieding: bovenstaande vijf themanummers, die een beeld geven van de aandachtsgebieden van *Vernieuwing*, samen voor slechts f25,- (incl. verz.) o.v.v. pakket 4.

- **De zorgzame samenleving, over onbetaald en tijdelijk werk in onderwijs en opvoeding.** 24 pag. f7,- (incl. verz.) o.v.v. 45/10
- **De macht van het getal.** Fusies in het onderwijs. 36 pag. f9,- (incl. verz.) o.v.v. 46/6
- **Ieder kind is een kinderboekenschrijver, over taaldrukwerkplaatsen en kinderliteratuur.** 60 pag. f10,50 (incl. verz.) o.v.v. 46/8
- **Hokjesgeest, over basisvorming en vakinhoud.** 44 pag. f10,50 (incl. verz.) o.v.v. 46/10
- **Hartverscheurend, hartverwarmend, emoties rond mondiale vorming.** 44 pag. f10,50 (incl. verz.) o.v.v. 47/8
- **Hoe speciaal is mijn kind, over het speciaal onderwijs, de ouders en de deskundigen.** 56 pag., f12,50 (incl. verz.) o.v.v. 48/2.

Speciale aanbiedingen

- **Loek Zonneveld, Over het Spaanse rietje dat het van zichzelf niet weten wilde:** een bundeling van de columns die Zonneveld in *Vernieuwing* publiceerde. 70 pag. f10,- (incl. verz.) o.v.v. 'Zonneveld'. Beperkte oplage.
- **met korting: Kees Boeke en de Werkplaats, de historie van een vernieuwingspraktijk.** 48 p. f4,50 (incl. verz.) o.v.v. 43/7-8
- **met korting: Betty en Kees Boeke herdacht, themanummer van *Onderwijs & Opvoeding*, september 1984.** 40 pag. f4,50 (incl. verz.) o.v.v. 'O&O-Boeke'
- **met korting: De samenleving als leerschool.** Bijdragen aan een colloquium over de betekenis van Kees Boeke voor heden en toekomst, gehouden op 29 september 1984. Bijdragen van H.W. von der Dunk, C.J.J.A. Morsch, D. Nauta, L. Vriens. 63 pag. f12,50 (incl. verz.) o.v.v. 'samenleving'
- **met korting: De man achter Sil; Margreet Bruijn over haar vader Cor P. Bruijn als idealist, onderwijspionier en schrijver, 1883-1978.** 397 pag., f26,50 (incl. verz.) o.v.v. 'Bruijn'
- **met korting: Freinetonderwijs.** Een dertigtal artikelen uit *Vernieuwing* over allerlei aspecten van het Freinet-onderwijs. 100 pag. f6,50 (incl. verz.) o.v.v. 'freinetonderwijs'. Beperkte voorraad.
- **met korting: Ieder kind is een kinderboekenschrijver, de volledige teksten en verslagen van taaldrukprojecten ter gelegenheid van het symposium op 12 en 13 november 1987 in zes plaatsen in het land.** 286 pag. Nu slechts f15,- (incl. verz.) o.v.v. *tdwv/Teksten*.

Bestellen:

Maak het genoemde bedrag onder vermelding van het gewenste over op giro 4318788 van Stichting Vernieuwing, postbus 3977, 1001 AT Amsterdam.

In het volgende nummer van *Vernieuwing, Tijdschrift voor Onderwijs en Opvoeding*, dat op 30 oktober zal verschijnen, staan artikelen die direct betrekking hebben op wat er in de school gebeurt, maar ook bijdragen over zaken van buiten het onderwijs. Een selectie:

Paul Steehouder ging op bezoek bij het centrum voor hulp bij onderwijs Just in Utrecht, waar huiswerkbegeleiding in een breder kader van onderwijsbegeleiding wordt geplaatst;

Jan Mars bezocht de jarige SOLFilms, die al tien jaar films voor en door jongeren maakt, onder meer bedoeld voor gebruik in het onderwijs;

Kees Faber schrijft over het vak gymnastiek, dat tegenwoordig 'bewegingsonderwijs' heet. Deze verandering in de naam is al een indicatie voor de grote veranderingen in dit vak;

Pieter Spit betoogt dat de vanzelfsprekendheid waarmee wordt aangenomen dat handvaardigheid wel geleerd kan worden door nadoen, afkijken en flink oefenen, ten onrechte is;

Joke van der Zwaard geeft een beeld van een 'magnetic school' in Rotterdam.

Jeanette Noordijk vertelt hoe in de basiseducatie tegen eindtermen wordt aangekloken, en waarom dat zo is.